

శ్రీరస్తు.

శ్రీవైఖానసగ్రంథమాలా

ద్వాదశకుసుమమ్.

శ్రీవైఖానస భగవచ్చస్త్రే భగవన్మరీచి మహర్షిప్రోక్తా

ఆనందసంహితా.

తృతీయసంచికా.

శ్రీమద్భిరైవ్యాయాకరణ పంచాననైః

రొంపిచర్ల. భట్టర్, పార్థసారథి కృష్ణమాచార్యైర్వీరచితయా.

సంస్కృతవ్యాఖ్యాయా సాంధ్రతాత్పర్యయా

సముపస్మృతా

శ్రీవైఖానసముద్రాక్షరశాలాయాం

మద్రాసునగరీ,

విద్యుతేతరామ్.

1925

ఈ గావారి పాత్రమ్.

గ్రంథమాలా సంపాదకః.

శ్రీమాన్, బాలకృతానిధి, డి. శేషాచార్యః

సర్వస్వామ్యసంకలితమ్.

మూల్యం.

రూ. 1—0—0.

శ్రీ ర స్త్ర.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్విఖనన మిహాగురవే నమః.

శ్రీవై ఖా న స గ్రం థ మా ల.

ఉ ధా ర కు లు.

- శ్రీమాకా, తర్క వేదాంత మహా విద్వాకా, పండిత, వేదాంతం, జగన్నాథా
చార్యులుగారు, చందవోలు.
- „ ఉ. చ. శ్రీనివాస భట్టాచార్యులుగారు, కాకులపాడు.
- „ రొంపిచర్ల భట్టర్, శ్రీనివాసాచార్యులయ్యవార్లంగారు
వై ఖా న స విద్యానిలయము, ఆకులమన్నాడు.
- „ చతుర్శాస్త్రవిద్వాకా, కృష్ణభట్టాచార్యులుగారు నాచ్చియార్ కోవిత్.
- „ పండిత రఘునాథ చక్రవర్తిభట్టాచార్యులుగారు తిరుపతి.
- „ దేవయజనం, వేంకటరామాచార్యులుగారు, ఈపూరు.

పో ష కు లు.

- శ్రీమాకా, వేదాంతం ఆనందాచార్యులుగారు, తెన్నేరు.
- „ అర్చకం, వేంకట రాఘవాచార్యులుగారు, అనగొంది సమస్తానము.
- „ బృందావనం, అప్పలాచార్యులుగారు, బృందావనం ఆప్పికట్ల.
- „ మాల్యవంశం, యోగానంద నరసింహభట్టాచార్యులుగారు, మంగళగిరి.
- „ నేటివ్ డాక్టరు, డి. హనుమాచార్యులుగారు, ఈగావారిపాలెము.
- శ్రీమాకా, తిరుమల, దేవస్థాన అర్చకం శేషాద్రిదీక్షితులుగారు, తిరుపతి.
- „ తిరుమల అర్చకం శేషచలందీక్షితులుగారు వైడిపల్లి ఇనాందార్ తిరుపతి.
- „ అర్చకం పరాంకుశం, శేషాచార్యులుగారు, గాజులమండెము.
- „ పి. కే. అనంత నారాయణయ్యంగార్, పన్నిమడ.
- „ దీవి, రాఘవాచార్యులుగారు, నల్లూరు.

- శ్రీమాన్, దీవి, నరసింహాచార్యులుగారు నల్లూరు.
- 1, సువర్ణం, గోపాలభట్టాచార్యులుగారు తంగళ్యూడి, మకాం మంగళగిరి.
- 2, బిక్కివోలు, రాఘవాచార్యులుగారు బిక్కివోలు.
- 3, పెద్దింటి, జోగయాచార్యులుగారు వెలిచేరు.
- 4, అగ్నిహోత్రం కృష్ణమాచార్యులుగారు శ్రీకామలము.
- 5, రొంపిచెర్ల, భట్టర్ నరసింహాచార్యులుగారు నందివాడ.
- 6, ముత్తేవి, చలమాచార్యులుగారు కురుమద్దాలి.
- 7, దీవి, వేంకటాచార్యులుగారు వణువూరు.
- 8, వినుకొండ నరసింహాచార్యులుగారు నేటివ్ డాక్టర్ వేటపాళెము.
- 9, నారాయణం, వేంకటాచార్యులుగారు నేటివ్ డాక్టర్ ఇంకొల్లు.
- 10, అర్చకం, రామాచార్యులుగారు ముదిగిరి.
- 11, కరికృష్ణ భట్టాచార్యులుగారు బొన్నేరి.
- 12, నారాయణం, శేషాచార్యులుగారు ఉలిపాళెము.
- 13, గ్రంథిపురి కృష్ణమాచార్యులుగారు రోహనగరము.
- 14, వినుకొండ నరసింహాచార్యులుగారు మాన్యల్లూరు.
- 15, గ్రంథిపురి శేషాచార్యులుగారు గొనసపూడి.
- 16, దీవి శేషభట్టాచార్యులుగారు ఎడ్లపల్లి.
- 17, వేదాంతం కృష్ణమాచార్యులుగారు పోరంకి.
- 18, గ్రంథిపురి పురుషోత్తమాచార్యులుగారు గుమ్మడిపూడి.
- 19, దీవి, హనుమాచార్యులుగారు స్వర్ణా.
- 20, వేదాంతం తిరుచులూచార్యులుగారు పూనూరు.
- 21, దీవి, బుచ్చయ్యాచార్యులుగారు అనంతవరము.
- 22, వేదాంతం పార్థసారథి కృష్ణమాచార్యులుగారు కంకటా.

స హా య కు లు.

- శ్రీమాన్ రొంపిచెర్ల వేంకటకృష్ణమాచార్యులుగారు యార్లగడ్డ.
- 1, వేదాంతం వేంకటరామాచార్యులుగారు కపిలేశ్వరిపురము.
- 2, శ్రీరామాచార్యులుగారు తాడంకి.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమద్విఖనన మహాగురవేనమః

మరీచిప్రోక్తా ఆనందసంహితా.

అథ ద్వాదశోఽధ్యాయః.

సంస్కారచతుష్టయ నిరూపణమ్.

అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి శ్రుణు ధ్వం పుండ్రసంస్కృతిం
చతుర్థాక భగవచ్ఛబ్దం వాసుదేవ పదం తథా. ౧

తయోః పూర్వం నమశ్శబ్దం తత్పూర్వం ప్రణవం వదన్
, త్వం వై ద్వాదశపుండ్రాణి ద్వాదశాంగేషు ధారయ , ౨

ఇత్యేవం గురుణాజ్ఞప్తో నిదేశం శిరసా వహన్
శిష్యేనాం తత్కరిష్యామి త్యాచార్య మనుమానయేత్. ౩

సంస్కార చతుష్టయం నిరూపయ త్యథేతి పూర్వాధ్యాయా
భ్యా మేకేనాంత స్తావః పరేణ బహిస్తాప ఇతి పంచసు సంస్కారేషు
పారమైకాంత్య హేతు స్వాద్యం తావం సంస్కారం నిరూప్య శిష్టా
న్పుండ్ర నామ మంత్ర యాగాన నేనోపదిశ తీతి భావః, ౩, త్రయోదశ

ఆవల పుండ్రసంస్కారంబు వివరించెద. ఆచార్యుండు శిష్యునిఁబిలిచి 'ఓం
నమోభగవతే వాసుదేవాయ ' యను ద్వాదశాక్షర మహామంత్రంబుచే లలాటాది
ద్వాదశస్థానంబులందు ఊర్ధ్వపుండ్రంబుల ధరింపుమని యుపదేశింప వలయును.
ఇట్లుగ్రహింపఁబడిన శిష్యుండును ఆనియ మనమును శిరసావహించి యట్లుజేసెదనని

తదారభ్యో ధక్వ పుండ్రాణి న్వానశాం గేఘ నిత్యశః
యజమానో ద్వజాతిశ్చే ద్వాదశాక్షర ముత్రతః. ౪

వ్యస్తాని మంత్రపణ్ణాని సకృద్వోచ్ఛార్య ధారయేత్
స్త్రియశ్చైవ తథా శూద్రా వాసుదేవపదం జపన్. ౫

లలాటేశ్వరయే కంఠే ధారయేచ్ఛ భుజద్వయే
స్త్రీణాం నియతమే తస్మ శూద్రాణాం చ తథాభవేత్. ౬

అర్క సంఖ్యాపి శూద్రాణా మథవా పుండ్రపంచకం
హేమాచూర్ణభస్మనావాపి దేవ ధూ పాగ్ని భస్మనా. ౭

కాలా గుర్వాదిభి ర్గంధై ర్గ్రీ వైశ్య రవైశ్య రథాపివా
కుమారాణాం కుమారీణా మచ్ఛిద్రా పుండ్రమూచరేత్. ౮

ద్వాదశ వా పూర్వార్థపుండ్రాణి ధారయే' దితి సంహితాంతరం. గ్రీవః
ఊర్ధ్వపుండ్ర ద్రవ్యాణ్యహేమామేతి మృత్తికాదైశ్చ ర్గ్రీవైశ్చ
కృతే సచ్ఛిద్ర మన్యథేతి వివేకః, అత్ర భస్మధారణమాపణాని కాని
చిత్సంహితాంతరవచనా న్యథాంతర పరాశిషేయాని విశేషస్తు విస్త
రభియా న లిఖ్యతే. ౮. సచ్ఛిద్రోర్ధ్వపుండ్రప్రకారాణామవర్తతే
విశిష్టైః కుమార కుమారీ వ్యతిరిక్తైః తత్రమృగ్గ్రహణతద్భేదకరోగ్గర్హ
ణాదిషు మంత్రైస్సహ విశేషావిమానార్చన కల్పితా అనుసంధే
యాః, శ్రీమాణక స్యాశౌచాదిషు త్యాగమా హుఃకాశ్చి త్పూచ
రాత్రసంహితాః, తథా కేచి దస్మద్దేశీయా ఆచరంతిచ, వికల్పశ్చ

విజ్ఞాపనముజేసి నాటసుండియు తప్పక ప్రతినివసంబును ద్వాదశోర్ధ్వ పుండ్రంబుల
ధరింపనగు. ౩. అతడు ద్వజాతియగుచో పైమంత్రముచే ప్రత్యేకంబుగగాని అంద
లి యొక్కొక ప్రత్యేకవర్ణము నుచ్చరించిగాని పుండ్రములను ధరించవలయును. ౪. ౫.
స్త్రీలును శూద్రులును మాత్రము పైమంత్రముచే ద్వాదశ పుండ్రంబుల గాక లలాట
ము, హృదయము, కంఠము, భుజద్వయమునను నీయైదు స్థానములయందును అయిదు
పుండ్రములను మాత్ర మేధరించవలయును, ౫. ౫. అందును స్త్రీలు పంచపుండ్రంబుల

బహునా కిమిహోక్తేన స తేన సదృశః పుమాన్. ౨౨౪

÷

+

÷

తస్మాద్ద్యాయః చ దేవాద్యాస్తేన స క్షేప్యయన్తు మాం.

సత్యం సత్యం పునస్సత్యం బ్రవీమి సుకసత్తమాః. ఇతి. ౨౪

తచ్చుత్వా దేవదేవస్య వాక్యం సత్యేన సంయుతం

భగవన్తు ప్రామ్యాథ ధన్యాస్మి ఇతి వాచినః

అనుజ్ఞాప్య తథా జగ్ముస్స్వం లోకం చ సురాదయః. ౨౫౪

హాకేరారాధనం చక్రుర్వైఖానస కులీద్భవాః. ౨౬

ర్థం త్రుటితం స్యాత్. ౨౨౪. అత్ర “భగవానపి మాహాత్మ్యముక్తేన
పం పునరాహతా” నిత్యర్థకం శ్లోకార్థం త్రుటితంస్యాత్ భగవత్ప్రచన
మేవాహతస్మానితి, తస్య తాదృశమహిమ వత్త్వాదత్యర్థః. తేనతద్విఖ
నోముఖేన వైఖానసముఖేన వా. ౨౬౪. అత్ర “మయా ప్రోక్తంముని
పరా మాహాత్మ్యం విఖనోమునే” నిత్యర్థకం శ్లోకార్థం త్రుటితంస్యాత్
౨౭౪. అత్రోపన్యస్తాని ప్రమాణాన్యఫలక్షణ ప్రాయాణి యతోఽసం
ఖ్యాకానామేతాదృశాం ప్రమాణానామద్య సత్యనూనేషు ఖలేషు చ

గానము చేయుటచే (ప్రీతుడగువాడ) అని జెప్పబడినది. ౧౯. ఈతరుగ ప్రమాణములు జె
ప్పబడుచున్నవి అని చెప్పి ఆవల మరే విమచాపి యిట్లని తన యనుభవమును జెప్పము
దలిడెను. విఖనునుచే నృజయింపబడిన పుత్రుల సేవలుగనున్నారు. అందు కాశ్యపు
డు, అత్రీ, భృగువు. నేను బోధాయనుడు ముఖ్యులను. ౨౦౪. కాస్త్రాన్తరావలంబస
డగుటచే బోధాయనుడు గరుకోహి యయ్యెను. ౨౦. కావున బోధాయనసూత్ర
మందు శ్రోతధర్మము జెప్పబడలేదు. ౨౦౪. (ఓనుకులారా? నాచే నింతదనుక జెప్పబ
డిన భగవద్విఖనసుని మాహాత్మ్యమును నినియంఁటిగదా.) ఇట్టిచరణుల నెన్నిటిని జె
ప్పిన నేమిచెప్పినట్లగును. ఆతనితో తుచ్చుగల పురుషుడెవ్వడగులేడు. ఇట్లని చెను. జె
ప్పిన తీరున భగవానుడును దేవతల నుద్దేశించి విఖనసునియందు తనకగల యాదరమును జె
ప్పి ‘కావున మిరందరులు అవిఖనసునిద్వారముగ నన్నుచ్చింపుడు. ఓదేవతలారా? నేని
ప్పుడు జెప్పిన దంతయు ముమ్మాటికిని సత్యము’ అని హెచ్చరించెను. ౨౪. ఈప్రకార

(అశ్వమేధికే);—వైఖానసో విష్ణుసుతస్సదా విష్ణ్వర్చనే రతః

తస్యా౭ప్తి మహతీ శుద్ధిస్సర్వణాశ్చేవ హి సర్వదా ఇతి.

* “ అత్మియోని స్వయంజాతో వైఖానస్సామ గాయనః ఇతి. ”

పుత్రా విఖనసా సృష్టా వర్తన్తే బహవో౭ధునా

తేషాం విఖనసో ముఖ్యా మునేః పంచమహాషణ్యః, ౨౦

కాశ్యపో౭త్రిభక్ష్మగురహం శిష్యా బోధాయన స్తథా

బోధాయకో గురుద్రోహీ శాస్త్రవృత్క్రమణాదభూత్. ౨౧

తస్మాద్బోధాయనే నూత్రే శ్రోతధర్మో న విద్యతే. ౨౨

X

X

X

“సదా సన్నిహితో౭ర్చక” ఇత్యాదిస్మరణాత్సదా హరి రిత్యుక్తం. ఏతావానాగమసార అశ్వమేధికే సంగృహీత ఇతి తన్నిగమనాయేతి శబ్దః. ౧౭౪. స్వప్తప్రతిపత్తయే ప్రకృతస్యాగమ ప్రమాణస్యాతీవృత్తౌ పునర్విచ్ఛిన్నస్యాకరస్య గ్రహణమాశ్వమేధిక ఇతి. ఇతీత్యాశ్వమేధికసమాప్తిం ద్యోతయతి. ౧౮౪. అనుశాసనికవాక్యమపి ప్రసంగాదాహః౭త్మయోనిరితి. వైఖానసామ్నాగీయత ఇతి వైఖానస్సామగాయనః సహస్రనామాధ్యాయస్థమిదం భగవన్నామ. ఇతీత్యానుశాసనికసమాప్తివ్యోతినీ. ౧౯. మరీచిస్త్వసమ్మతమాహ పుత్రా ఇతి. ౨౧. భోధాయనే శ్రోతధర్మో నాస్తీతి ప్రాయోవాదః. ౨౧౪. అత్ర “ఇతి హూక్తం శ్రుతం కచ్చిన్మాహత్మ్యం విఖనోమునే” | రిత్యర్థకంజ్ఞోకా

చక్రాంకణము జేసీకొనునెడల నాతడు వైఖానసుడైనను భగవదారాధనజేయ నవచ్చుడు. ౧౭౪. అచ్యుతకు ఆలయము భగవద్బింబము బలిపీఠమునను నిశ్చయి దేవునకు శరీరంబును అర్చకుడు సాక్షాత్తుగ దేవుడను అగుచున్నాడు. గావున సర్వులు దెక్కుడు మోనామాకడు. ౧౭౪. వైఖానసుడు విష్ణువుయొక్క శుతుండును యెల్లప్పుడును విష్ణ్వర్చనమునందే సంగతుండును అగుచున్నాడు కావున వానికి స్వర్గంబును వోలే గొప్పదగు శుద్ధిగల్గి యున్నది. ౧౮౪. అనుశాసనిక మండిను భగవద్విగ్రహము సహస్రపరిగణనమందును వైఖానస్సామగాయనః (వైఖానసునిచే జెప్పబడిన నామమున్ని

ఉపనిశ్చార్యసం సమ్యగ్దేత్వీత్యా సమాహితః

శిష్యస్తస్మింబమాదాయ సాయంప్రాత స్సమర్చయేత్. ౨౪

విష్ణోర్ని వేదితం శశ్వదీయనూనం చ వైష్ణవైః

ధ్యాయన్నేషం సదావిష్ణుం భుంక్తున్న మవిశంకితః. ౨౫

ఇత్యాశ్చప్రోఽపి శూద్రశ్చ వైష్ణవం యాగమభ్యసేత్

ఏకజాతే రయంధర్మో విష్ణుయాగ ఇతీరితః. ౨౬

దానాది నిషిద్ధ్యప్రకారాంతరేణ యాగసిద్ధిసామాప్తిర్యోగితి అభ్యాస
ఆవృత్తిః ఏకజాతి ర్జన్మ మాతాపిత్రోరేవ యస్య తథోక్త శ్శూ
ద్రః. ౨౫. ౩౧. ప్రసంగాచ్చిష్యస్య సదాచారోపదేశ ఉచ్యతే,
యదా సంహితాంతరే (యాజ్ఞస్తం బ్రాహ్మణానాంతు రాజ్ఞాం దే
వాంత మేవచ, తృతీయస్యతు ఫాలాంతందాసాంతం పాదజన్మనాం)
ఇతిసంస్కృత్య సచ్చిష్య మాచార్య శ్శుద్ధమానసః, దేవస్యాగ్నే ర్య
ధాప్రాప్తమాచారం నియమాన్వదేత్, మంత్రఃపఠస్య నాఖ్యేయోనా
క్షుమాత్రం ప్రవర్చయేత్, ముద్రాం వా మంత్రసిద్ధిం వా నాన్య స్య
కథయేత్కుచిత్, ఆచార్యనామ న వదే త్తనుక్తం నైవ లంఘయేత్.

భగవద్విద్య నామంబులగు కేశవాది నామంబుల నే ధరించిన వాడవై యాచరింపును.
౨౦. ఇట్లని యాత్మనికి మోక్షఫలప్రదంబులగు మహామంత్రంబులను ఋషిచ్చంబోధి
దై వతంబులతోడను కీరాంగ న్యా సాదులతోడను ఉపదేశింపవలయును. ౨౧. శిష్యుం
డను గురుపద్విష్ణుమార్గంబున యధావిధిగ నామంత్రంబులను భక్తియుక్తుడై యను
ష్ఠించవలయును. ౨౨. ఆవల వైఖానస విధానముచే ప్రతిష్ఠింపబడిన భగవద్విద్య
యెట్లును శిష్యునికి యావిష్టు నారాధించు విధానము నాచార్యుం డాతని కుప
దేశి. శిష్యుండా బింబమును గ్రహించి ప్రతిదివసంబున సాయం
భక్తిశ్రద్ధాన్వితుడై యారాధించు చుండవలయు నిదియయా
వృది ద్విజాతివిషయంబుగూడ నగుచున్నది. ౨౪. అంతట
మందుగల వైలక్ష్యంబు జెప్పంబడు 'భగవన్ని వేదితంబై

వైఖానసార్చితం బింబం యత్ర తిష్ఠతి శాఙ్గిణః

గ్రామే వా నగరే వా ధగృహే వా గృహమేసినః. ౨౧

నర్వే జనాస్తత్రగత్వా హరిం నత్వా ప్రపూజ్యచ

దత్తం వైఖానసై ర్భక్త్యా ప్రసాదమపి వా జలం. ౨౨

తత స్స్వగృహ మాగత్య విష్ణుయోగం సమాచరేత్

విష్ణుయాగేన లభతే వైష్ణవం పరమవ్యయం. ౨౩

గురోర్యత్రపరీవాద స్తిష్ఠేన్నాత్ర నదూషయేత్, నాచరేద్విప్రియం త
స్య మనోవాక్కాయకర్మభిః, గురువద్గురుదారేషు వర్తితవ్యమసన్ని
ధౌ, ఆచార్య మచ్యుతం శాస్త్రం మానయేత్త్రితయం నదా. నాస్తి
కాఽ భిన్నమర్యాదాఽ దేవబ్రాహ్మణదూషకాఽ, నస్పృశేన్నైవతై
స్సార్థం సంవిశే ద్దుర్తశాస్త్రపి నైవ ప్రసాదయేత్పాదా గురుదేవాగ్ని
సన్నిధౌ, వ్యాప్తం జగద్వేదితవ్యం సర్వంవైష్ణవతేజసా, అర్చయిత్వై
వ దేవేశంభూతాత్మానం ప్రతర్పయేత్. ఉక్తకాల మతిశక్యమ్య నిత్య
కర్మన చాచరేత్, పంచకాలసరోభూత్వా భగవంతం సమర్పయేత్,
గురూనేకాంతినః ప్రాప్య ప్రణమే ద్దండవద్భువి, తేషాం మనఃప్రసా
ద్యైవ ధర్మం సంచి స్తయాచ్ఛనైః, ధనదారాదికంభారం సర్వంభగవ
తేర్పయేత్, అహింసాపరమోభూయ త్సర్వభూత హితే రతిః, జిత్వా
కామాద్యరీకసర్వాః ఇంద్రియాణివశం నయేత్. స జాతీయై స్సదా

జైష్ణవుని హస్తముచే నీయబడు నన్నమునే సర్వకాలములయందు నాభగవంతునే
స్మరియింపుచు భజియింపుము. ౨౧. అని యాజ్ఞాపింపబడిన శూద్రుండును యా తీ
రుగ విష్ణుయోగము నాచరించ వలయు నిద శూద్రునను యగపూనీయము. ౨౨. 'శూ
ద్రైశ్చ కృతలక్షణైః అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ' అను మొదలగు విధానములనుబట్టి సర్వ
నీయకబ్బంబున కిది యే యర్థంబని మరిచి మహాపాపము కలుగును.

ఒక గ్రామమందుగాని నగరమందుగాని యొకానొక కృహ

వైఖానసునిచే యర్చింపబడు భగవద్బింబ మెచ్చటనుండునీ

ను అచ్చటికేగి యాదేవుని నమస్కరించి పూజించి యర్చకుల.

చక్రాంకణం చోర్ధ్వపుండ్రం శ్రీహరే ర్దాసనామచ
కృష్ణమంత్ర జపశ్చాపి మాధవారాధనం తథా. 30

అమీతు పంచసంస్కారాః పారమైకాంత్య సిద్ధిదాః
పారమైకాంత్య యుక్తాహిగచ్ఛేయురైవ్విష్ణవం పదం. 3౧

ఇత్యాంశే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రాక్తాయా మానవ
సంహితాయాం పారమైకాంత్య సంస్కార

చతుష్టయ విధానం నామ

ద్వాదశోఽధ్యాయః.

భక్తైర్భగవంతం విచింతయేత్, శ్రౌతం స్మార్తంతు యన్నిత్యంకార
దేన్నతుహాపయేత్, అభిసంధాయతు ఫలం కాంక్షుంకర్మ న చాచ
రేత్, ఆసీనో వా శయానో వా గచ్ఛక్ నాస్యక్ స్వప్నచ్ఛ్వసక్,
భుంజన్య జన్నుబోష్యన్వా కీర్తయేత్పురఃప్రేతమ, మిత్యాది. అస్మి
న్నధ్యాయే పుండ్రాదయస్సంస్కారా శ్చత్వారి నిరూపితాః ఏకత్రిం
శచ్ఛ్లోకాః, ఉపజాత్యాదీనాం సంకరః.

సంగబడిన తీర్థప్రసాదంబులఁ బరిగ్రహించి స్వగృహంబునకేగి విష్ణుయాగంబునుజేయ
వలయు. ౨౫. ఇట్టియాగంబుచే నిత్యనిరతి శయానంద మగు కాశ్యత శ్రీవైకుంఠ
లభించును. ౨౬, చక్రధారణము, ఊర్ధ్వపుండ్రము, భగవన్నామము,
భగవదారాధనమునను నీయెడు సంస్కారంబులును పరమైకాం
త్యమనెడివి. ఇట్టిపారమైకాంత్య సంస్కారములచేగూడిన వారిలు
3. (ఆవల నాచారంబుల శిక్షింపందగు)

గు శ్రీవైఖానసశాస్త్రమున మరీచిప్రాక్తమగు నానంద
త్య సంస్కార చతుష్టయ నిరూపణంబను ద్వాదశా

శ్రీ రస్తు.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమద్విఖనన మహాగుర వేనమః.

మరీచిప్రోక్తా ఆనందసంహితా.

అథ త్రయోదశోఽధ్యాయః.

భగవచ్ఛాస్త్ర ద్వైవిధ్య నిరూపణమ్.

వైఖానసం పాంచరాత్రం వైదికం తాంత్రికం క్రమాత్
తయోర్వైఖానసం శ్రేష్ఠ మైహికాముష్మికప్రదం.

తాంత్రికం పాంచరాత్రం తు గౌణమాముష్మికప్రదం
వైఖానసేన సూత్రేణ దేవదేవస్య శాస్త్రేణ.

అర్చనం సర్వశాంత్యర్థం రాజరాష్ట్రాభివర్ధనం
వేదేష్వనీతినాస్యేవ కృతా పూజాపి నిష్ఫలా.

అథ ప్రపన్నస్య భగవద్యాగే ప్రస్తుతే తత్ప్రతిపాదకం

వైఖానసము. పాంచరాత్రము అని భగవచ్ఛాస్త్రము రెండు తెర
న్నది. మొదటిది వైదికము, రెండవది తాంత్రికము అనబడుచున్నది. ~~తాంత్రికము~~
నను శ్రేష్ఠంబును ఐహికాముష్మిక ప్రదంబునై యున్నది.
బు అముష్మిక ప్రదంబునగును, ౧౪. వైఖానససూత్రంబుచే
హవిష్టువున కర్చనంబునీయుట సర్వశాంతి ప్రదంబునురా
ష్ట్రాధ్యాయ సంపన్నుండైనను అన్యునిచే జేయబడిన
పూజనంబు రాజరాష్ట్రంబులకు వినాశకరంబు. వైదిక
తంత్రయోగంబు చేతనయినను పూజనీయదగును. ౪.

తత్రైతేషా పూజనః చైవ రాజరాష్ట్రవివాశనం
అసంభవే వైశికస్య తంత్రిపూజాపి శస్యతే. ౪

వైఖానసకరాత్మ్యం భాగీరధ్యవగాహనం
అశ్వేనదత్తం యత్తీర్థం సురయైవహి తత్సమమ్. ౫

వైఖానసాద్విశ్రాంతి విష్ణుః సమేన్నారాయణం సకృత్
సర్వపాప వినిర్మూలై విష్ణుభోకం వ్రజేద్ధృవమ్. ౬

వైఖానస సుదాపూజ్యో యథా విష్ణుస్సదైవసః
అంతరం యే ప్రకుర్వంతి తయోర్మధ్యే సరాధమూః. ౭

కుప్తవ్యాధి సమాయుక్తాః పుత్ర దార వివర్జితాః
తే యాంతి నిరయం సర్వే సదా దుఃఖపరాయణాః. ౮

యః పశ్యతి సదావిష్ణోర్మూర్తిం వైఖానసం తథా
సమద్భక్తివిహీనోపి దర్శనయో మయాధృవమ్. ౯

గ్వమచూహ వైఖానసమితి. అత్రైవ క్తవ్యం నవమాధ్యాయపిపాక్షం.

తీర్థము భాగీరథీక్షానమతో తుల్యమైనది. ఇతరునిచే నీయబడినతీర్థము మద్యము
తో తుల్యమైనది. ౪. వైఖానసునిచే యర్చింపబడిన విష్ణుని కొక్కమార్తైనను న
మస్కరించిన యెడల నాతడు సర్వపాప వినిర్మూలమై విష్ణుభోకంబుజెందును. ౬.
విష్ణు వెట్టివాడో వైఖానసు డట్టివాడు గావున పూజ్యం డగుచున్నాడు, ఆయిరువు
ర మధ్యను భేదము దలంచువారలు సరాధములు. ౭, మరియు కుప్తవ్యాధి సమా
యుక్తులును పుత్రదార వజికతులును దుఃఖపరాయణులునయి నిరయముజెందుదురు.
౮, ఎవ్వకు విష్ణులిగాని వైఖానసునిగాని నేవించునో ఆతడు నాయంను భక్తిలేని
వాడయినను నాప్రేమకు పాత్రుండగును. ౯. వైఖానసునిచే నీయబడిన పాపనం
జనకాప్రసాదంబు సెవ్వడు భుజించునో వానికియై కరతలమం దున్నది, ౧౦.
నాకుని వేడితమగు ప్రసాదమును భుజించి వారల సెవ్వరు దూషించునో యాతడు
సూర్యదండ్రు లుండునంతకొలము ఘోరసరకంబుల బడును. ౧౧. అతచియైనను
ఆనాచారుడయినను విద్యాహీనుడయినను విష్ణు నివేదితంబగు ప్రసాదమును భుజించు
టవలన నాప్రసాదంబున వానికి జన్మాదిగ గలిగిన పాపంబుల దూలిరాశి నగ్నిజిండు

వైఖానసేన యద్యత్తం మత్ప్రసాదం సుపావనం
 యస్య తేన నకృత్వాప్రప్తం తస్య ముక్తిః క ర్తేస్థితా. ౧౦
 మన్ని వేదిత భోక్తారం యో దూషయతి మానవః
 నయీతి నరకం ఘోరం యావచ్ఛ్రదదివాకరం. ౧౧
 అశుచిర్వాప్యనాచారో విద్యాశీనోఽపి వా భవేత్
 మాతే ర్నివేదితాన్నానాం సర్వేషామపి భక్షణాత్. ౧౨
 దహత్యా జన్మపాపేషుం తూల రాశి మివానలః, ౧౩
 విష్ణోర్దాతం యదుద్భిష్టం మనసా వచసేరయః
 విష్ణోర్దత్తం మయే త్యనన్య దద్యాద్విష్ణ్వర్చకాయ తత్. ౧౪
 (విష్ణ్వర్చకస్తు విజ్ఞేయో వైఖానస కులోద్భవః
 దేవానాం పరమో విష్ణుర్యథా చ పరికీర్తితః
 విష్ణ్వర్చకానాం పరమ స్తథా వైఖానసోద్భవః. ౧౫
 శూద్రేణోచ్చారితో వేదో న శ్రోతివ్యో యథా ధ్యాయే

వైష్ణవాద్వివిధా మిత్రానిగమాగమదీక్షితాః, నిగమోవిఖనః ప్రోక్త

మన నశింపజేయును. ౧౩. విష్ణున కీయవలయునని దేనిని సంకల్పింతులొ మనోవా
 క్కాయములచే నద్దాని నర్పించుచు నాచేనియ్యది భగవానుని కర్పింప బడుచున్న
 దని యాదేవుని యర్చకుని హస్తమం దీయవలయును.

శూద్రునిచే యుచ్చరింపబడిన వేదమంత్రంబులెట్లు ద్విజులకు శ్రావ్యంబులు
 గానో అట్లే యనర్చకుని (దేవలవని)చే యారాధింపబడిన విష్ణుడుచు చతుర్వణకము
 లచే యారాధింపబడరాదు. అనర్చకుడైనయెడ నాతడు స్వయం వ్యక్తాది త్రేత్రంబు
 లలో నెద్దానియందుండిగాని తీర్థప్రపాదంబుల దెచ్చిన నద్దానిఁ బరిగ్రహింపకూడదు.
 ఇంకమనుష్యస్థలంబులను గురించి కైముతి కన్యాయసిద్ధము. ౧౪. ఓ మునిపుంగవు
 లారా! ముమ్మాటికిని సత్కర్మమేసి చెప్పుచున్నాను. వైఖానసునితో తుల్యమగు
 పుణ్యపురుషుడులేడు. ౧౦. వైఖానసున కీయబడిన ద్రవ్యమణుమాత్రమైనను కట
 బీజంబునవలె లక్షగుణితముగ ఫలించును. ౧౧. తనయెదుట నుంచబడి మంత్రతా

అనర్చ కార్పిణో విష్ణు ర్నతు సేవ్యశ్చ వణిః॥	౧౬
అనర్చకస్య హస్తాభ్యాం దివ్యదేశా దుపాగతం	
అనర్చకస్య హస్తాభ్యాం స్వయం వ్య క్తస్థలావపి.	౧౭
అనర్చకస్య హస్తాభ్యాం స్థూలకప్యసి సేనితాత్	
అనర్చకస్య హస్తాభ్యాం వైశ్వాదేశా దుపాగతం.	౧౮
విష్ణోః ప్రసాదం తీర్థం వా యుక్తేన పరివర్జయేత్	
మనుష్యై స్సాపిలే స్థానే వర్జయే దితి క్రిపురః.	౧౯
సత్యో నత్యో పురస్కర్యో శ్రుణుస్త్వం శ్రువతాదయః	
బహురా కిము వ క్తవ్యం న తేన సదృశః పుమాన్.	౨౦
వైఖానసాయ యుగ త్త మణుశూత్రం తు నాదర	
ద త్తం తు లక్ష్యగుణేరే వర్జ్యే వలచీకవత్.	౨౧
అన్నాన్యం పురస్కర్యస్తం పరిగృహ్య స్వ చక్షుషా	
భుక్తే రసమభిప్రీత్య రసజ్ఞా మర్చకస్యతు.	౨౨

స్త్రాగ మోహరిబోధితః (అ ౧ శ్లో ౪, ౫, ౬, ౭,) ఇత్యాదౌ. ౧.

ర్వకముగ వివేదింపబడిన హవిస్సును చతువులచే బరిగ్రహించి యందలి సారభాగము నర్చకుని జిహ్వానుం దధిష్ఠించి తా నారగించును. ౨౨. వేదిములను ప్రణవమాది యగునట్లు వైఖానసులు వైష్ణవులలో మొదటివారు. వీరిలిరువురును పరమపాతన లని చెప్పబడినది. ౨౩. యెవ్వడు పరమాత్ముడగు నారాయణుని బ్రహ్మరూద్రాది దేవతలతో దుల్యయిగ జూచునో యాతడు పాపండు డనబడును. ఇట్లే వైఖానస సూత్రు నన్యసూత్ర ద్విజాలలో తుల్యముగ జూచువాడును పాపండు డగుచున్నాడు. ౨౪. విష్ణుపాదాంబుజంబుల నాశ్రయించువాడు దేవతాంతరంబును భజియింప గూడదు. పూజింపరాదు. స్మరియింపరాదు. ౨౬. హృత్స్పందరీక సమాసీనుడగు నారాయణుని విడచి యెవ్వ డితరదైవంబుల నుత్తములుగ భావించునో ఆతడు పాపి యగును. ౨౭. తుళసీదళమిత్రంబును విష్ణుపాదాబ్జంబులనుం దర్పింప బడినదియు శ్రీవైఖానసహస్తంబుచే నీనుబడినదియు నగు జలము తీర్థమనబడుచున్నది. ౨౮. ఇట్టి తీర్థము సర్వసంపత్కరంబును ఆయురారోగ్య వృద్ధికిరంబును పరమ పాతనం

వైఖానసో వైష్ణవాదిర్యేదాదిః ప్రణవో యథా
 ద్వావే తౌ విష్ణుమాపౌతు సంప్రోక్తా సతిపావనా. ౨౩
 యస్తు నారాయణం దేవం బ్రహ్మనుద్రాది దైవతైః
 సమత్వేనైవ వీక్షేతి స పాపంహో భవేద్ధవం. ౨౪
 యస్తు వైఖానసం విప్రం బ్రాహ్మణైరన్య సూత్రిభిః
 సమత్వేనైవ వీక్షేతి స పాపంహో భవేద్ధవం, ౨౫
 నాన్య దేవం సమన్ముర్యా న్నాన్య దేవం ప్రపూజయేత్
 నాన్య దేవం నృరేన్నిత్యం విష్ణుపాదాంబుజాశ్రయః. ౨౬
 నారాయణం పరిత్యజ్య హృదిన్థం పతిమిశ్వరం
 యోఽన్యం సమస్యతి ప్రీత్యా పగం దేవం స పాపభాక్. ౨౭
 విష్ణు పాదాబ్జ పానీయం తుళసీపత్ర మిశ్రితం
 వైఖానస కరా ద్దత్తం తీర్థ మిత్యుచ్యతే బుధైః. ౨౮
 సర్వ సంకల్పరం తీర్థ మాయు రాగోగ్య వృద్ధిసం
 వైఖానస కరా తీర్థం పావనం పరమం భవేత్. ౨౯
 అవైఖానస విప్రస్య కరా తీర్థాదికం యది

‘ఆరాధనం ద్విధా విష్ణో రిత్యాది పూర్వముక్తం (౩. అ ౨౫. శ్లో.)

బునై యున్నది. ౨౯. అవైఖానసుని హస్తమునుండిగ్రహించిన తీర్థాదు లపవి
 త్రంబులు. తీర్థము మధ్యముతోడను ప్రసాదము మాంసముతోడను చందనము రక్త
 ముతోడను తుల్యముగావున నష్టివానిని విసజ్జికంచవలయును. ౩౦. ఈ యారాధన
 ము స్వార్థమనియు పరార్థమనియు రెండు తెరంగులగుచున్నది. స్వహేర్చనము స్వా
 ర్థము, ఆలయార్చనము పరార్థము. ౩౧. సమస్తసూత్రంబులయందును స్వార్థార్చన
 విధానము జెప్పబడినది. వైఖానస సూత్రంబున స్వార్థంబుతోడ బరార్థంబును జెప్ప
 బడినది. ౩౩. తనక్షేమమునకయి స్వగృహమందు స్వార్థార్చనమును దేవాలయ
 మందు రాజరాష్ట్రములకయి పరాధాకర్చనమును వైఖానసులు చేయుదురు. ౩౪.
 తదతిరిక్తముగ ననర్చకు లాలయార్చనము జేయ దేవతకు లగుదురు. అవైఖానసులు
 హరిపూజనమునకై సృష్టింపబడిన యధికారులుగావున వారల కాలయార్చనమువలన
 దేవతకీర్త్యములేదు. ౩౬. ఆచార్యుడు అర్చకుడు, పాదకుడు పరిచారకుడు నను నలు
 వురును వైఖానస సూత్రముచే నిషేకాదినంస్కారములఁ బొందినవారలుగ నే యుం

యే నిండఁతి మహత్మానః విష్ణుఁ వైభాసనఁ పరఁ
వేదవేదాంత వేద్యస్య భవంతి మమనిందకాః, ౬౦

ఇత్యుక్తం హరిణా పూర్వం విఖనో మునయో బుధాః
భృగ్వాదీనాం తథాస్మాకం గురుణైవ ప్రబోధితం, ౬౧

వైభానసాశ్రితాస్సర్వే పంచరాత్రాశ్రితా అపి
భవేయ రైష్ణవరానిత్యః విష్ణుసాయుజ్య కాంక్షిణః, ౬౨
వైభానస కులేజాతః ప్రత్యక్ష పరమేశ్వరః

ఏవం యః కురుతే భక్త్యాదేహంతే కృపయా ప్రభో, ఐత్యర్థకం కించి
త్ప్రతితం స్యాత్ తత శ్చతు ర్భుజఇతి. ౪౪. ౪౫. సన్న్యస్తస్మిన్నేవ
జన్మని. ౪౬. శ్రీశాస్త్రస్యా విశేషోహోపాదే యత్వం ప్రశంసితం వ
ర్ణోత్పత్తిమాహ ముఖేతి. ౪౮. ౫౭౪. విష్ణులోక ఇత్యపిపాఠః. జిష్ణు
లోకస్సర్వః శుచీనాం శ్రీమతాం దేహీ యోగభ్రష్టాభి జాయతే,
అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతా మితి సహి కల్యాణకృ
త్కశ్చి ద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతీతి భగవ దుక్తత్వాత్. ౫౮. ౬౦.
వైభానసాశ్రితా ఇతి. వైభానసా ద్యాగమోక్త దీక్షాం ప్రాప్తోహి

దేవతలేయగురు, ౫౮. మరియు నిట్లే వైభానసుల నాశ్రయించునట్టి భక్తులను
దేవతలేయనుటయు నిర్వివాదము. ౫౯. ఎవ్వరు వైభానసులను నిందింతురో వార
లు వేదవేదాంత వేద్యుడగు నన్ను నిందించిన వారలగుచున్నారు. ౬౦. ఈ విధము
గ భగవానునిచే ఆచార్యులవారికి చెప్పబడినది. దానినే ఆచార్యులవారు మాబోటి
శిష్యుకోటి కుపదేశించిరి. (సబ్రహ్మ విద్వాం సర్వ విద్వాప్రతిస్థాపకధర్మాయ శ్శేష్ఠ
పుత్రాయ పాహు యని యుపనిషత్తు చెప్పచున్నది. అభర్వయనగా భృగువు.)
౬౧. వైభానస పంచరాత్ర శాస్త్రముల రెంటిలోనే యొక్కటిని గాని యాశ్ర
యించి విష్ణు సాయుజ్యకాంక్షిలగు భక్తులు వైష్ణవులగుచున్నారు. ౬౨. వైభాన

అశ్రయేరం స్తతస్తంతం (స ర్వే) నారాయణా శ్రితం. ౬౩

ఇత్యాచే శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానస్త
సంహితాయాం భగవద్విగ్రహ స్థలపంచక
వైదిక తాంత్రికార్చనక్రమ నిర్ణయో
నామ చతుర్దశోఽధ్యాయః.

వైష్ణవ ఇత్యాది, ౬౨. ౬౩. ఇష్టి స్మర్యా యే లర్చనవైవిధ్యం
భగవద్విగ్రహ భేదః స్థాన ముదా వివరణ వైదికార్చన మహత్త్వ
మిత్యంశాః ప్రతిపాదితాః అహత్య శ్లోకానాం త్రిషష్టిః త్రిటితపాదా
గధితౌ కుండలీకృతం సార్థ శ్లోకద్వయం సగ్రహితం.

సంశయం దుదయించిన మాత్రమున నాతడు ప్రత్యక్ష పరమేశ్వరు డగుచున్నాడు,
కావున భగవద్భక్తులందరును వైఖానసు నాశ్రయించి మోక్షము నందుదురు.

ఇది యామామగు శ్రీవైఖానస శాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానందసం
హిత యందు స్వార్థ పరార్థార్చనము, పరపూజాది భగవద్విగ్రహ భేదము స్థలపంచ
క వివరణము వైదిక తాంత్రికార్చనా తారతమ్యము, వైదికార్చన క్రైస్తవ్యము నను
సంశములుగల చతుర్దశాధ్యాయము.

స ం పూ ర్ణ ము,

శ్రీ గ స్తు.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమద్విఖనన మహాగుర వేనమః.

మరీచిప్రోక్తా ఆనందసంహితా.

అథ పంచదశోఽధ్యాయః.

వి ఖ న సో త్ప త్తిః.

పునర్వసంప్రవక్త్యామి సంభవం విఖనోమునేః

శ్రుణ్వతాం సర్వపాపఘ్నం సాక్షాన్మోక్షప్రదం శుభం. ౧

సర్వాభీష్టప్రదం పుణ్యం శ్రుణ్వధ్వం సుప్రతాదయః. ౧౫

ప్రళయానంతరం సాక్షాత్పురుషః ప్రకృతేః పరః

కారణాబ్ధిజలే విష్ణుర్యోగ నిద్రావశంగతః

ద్విలక్షార్థప్రమాణేన శయానః ప్రభురవ్యయః. ౩

అథ ప్రసంగాదీదృశ మహామహిమ చీచ్రీ కాత్మ ప్రణేతు ర్భగవతో మహారే ర్జన్మ విస్తరం వక్తు ముపక్రమతే పునరితి. పూర్వం చతుర్థాధ్యాయే శ్రీశుకనారద సంవాద పారిత్యేన, అథ సస్మారేత్యాది నాఽధ్యాయాంతేన విఖనసోత్పత్తి రుక్తే త్యత ఆదరాతిశయా

పూర్వమందు నాలవయధ్యాయములో విఖనసుని యుత్పత్తి ప్రకారం బువడే శింపబడియు నాదరాతిశయంబున నీ యధ్యాయము మొదలు తిరిగి యావిఖనసుని యుత్పత్తియు చరిత్రంబును సవిస్తరంబుగ జెప్పబడుచున్నవి.

ద్భూయః కథయామి త్యాచాపునరితీశ్యర్థః. యద్యాభగవతోఽనతా
రస్య బహ్వభ్య శ్శుశ్రిభ్యో బహుధా ప్రతిపదనాత్ తాసాంకల్పంత
రత్వేన విషయ వైవిధ్య దశనాయాహ పునరితీత్యాద్యూహ్యా, విస్త
రస్తూత్తరత్ర వత్వతే. భగవత్కథానాం మోక్షప్రదత్వం ప్రసిద్ధం
౧౪. ప్రలయాన స్తరమితి. ఏకదా ప్రలయకాలే భుజంగ పతిభోగపర్యం
కశయితస్య నారాయణస్య నాభికమతే బ్రహ్మార్కవః భగవదంశ
భూతశ్చిత్తుర్మూఢో జగత్సర్వో సృజతీతి విజ్ఞాయత, ఇతి విమానార్చన
కల్పే మరీచిః (౪౧ పటలం.) తథా, అనిరుద్ధాంశజశ్శ్రీమాన్ పద్మనాభః
పురాతనః సగహృత్యలోకాన్ పుగుఱో నాగపర్యంక మేయివాన్ తత్ర
పునశ్శయానస్య నాగ పర్యంకభూషితే హిరణ్మయం పద్మగర్భం నా
భేరండమ జాయతేతి. పాద్యే (౩ అ.) తథా, నారాయణోఽసృజత్యో
యం తత్రైవా నీన్ద్రహణకావః శయానస్య తథా పద్మమభూన్నాభ్యం
పురందర హృషీకేశస్స భగవాన్ పద్మయా సహవిద్యయా అప్పుసం
శయనం చక్రే యోగనిద్రావశంగతం, యాసాప్రోక్తా మహాకాళీ సా
న్నిద్రాతా మనీహ్యభూత్, ఇతి చాత్రైవ ప్రకృతేరితి. ఇదముక్తం
భవతి. అత్రాశేష చిదచిత్ప్రకారకం బ్రహ్మ ప్రమేయం, తదన్తర్గతం

ఓసువ్రతాదులగు మహనీయులారా ! తిరిగి మరియొక తీరున శ్రీ విభనోమునీం
ద్రుని యుత్పత్తి నెరిగించుచున్నాను. ఇయ్యది విసువారలకు సర్వపాపగులును బో
నడిచునదియు సాక్షాత్తుగ మోక్షము నిచ్చునట్టిదియు శుభంబును సర్వాభీష్టప్రదంబు
ను పుణ్యంబునగు గావున మిరలు దీనిని మిక్కిలి యవధానంబు గలిగి వినుడు. ౧౪.
ఒకానొక ప్రశయమున కనంతరము ప్రకృతికంటె పరుండగు సాక్షాత్పరమపురుషు
డగు విష్ణుండు కారణంబులగు నభిజలంబులందు యోగనిద్రావశంగతుడై ద్వితీయార్ధ
ప్రమాణంబున శయనించి యుండెను.

ఇందలి సంగహం బీతీరుగ జేప్పనగును. అశేషంబులగు చేతనాచేతనంబుల
ను ప్రకారంబుగ గలిగిన పరబ్రహ్మము ప్రమేయగుచున్నది. అనంతర్గతంబై యు
న్న సమస్తంబును ద్రవ్యము అద్రవ్యము అనిరెండుగా విభజింప దగియున్నది. ఈ పా

ప్రసాద మాన తుల్యస్య తీర్థచ సురయా సమం. ౩౦

చందనం కుధిరం తద్వ తస్మాత్ త్పరివర్జయేత్

తస్మా ద్వైఖానసై రేవ దత్తమశ్నీయు రాదరాత్. ౩౧

ఆరాధనం ద్విధా విష్ణో స్సార్థం చాపి పరార్థకం

స్వార్థం గృహార్చనం ప్రోక్తం పరార్థం త్వావయార్చనం. ౩౨

సర్వేషుపి చ సూత్రేషు స్వార్థమేవ ప్రకీర్తితం

అస్మిన్వైఖానసే సూత్రే పరార్థమపి కథ్యతే. ౩౩

ఆత్మార్థం చ పరార్థం చ స్వగృహే హరినస్మరి

అర్చయే ద్వేదదేవతం విష్ణుం వైఖానసో ద్విజః. ౩౪

ఆలయేనర్చకావిప్రాయే విష్ణుం పూజయంతి వై

తే వై దేవలకాజ్ఞేయా సర్వకర్మ బహిష్కృతాః. ౩౫

వైఖానసాస్తు యే విప్రా హరిపూజన తత్పురాః

న తే దేవలకాజ్ఞేయా హరిపాదాబ్జసంశ్రయాత్. ౩౬

ఆచార్యా శ్చార్చకాశ్చైవ పాశ్చతాః పరిచారకాః

వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేధాది క్రియాన్వితాః. ౩౭

శిష్యేణ యజమానేన విష్ణుయాగఫలాగ్నినా

విప్రా వేదవిదశ్శుద్ధా వరిణీయః ప్రకీర్తితాః. ౩౮

అస్మిన్ధ్యాయే భగవచ్ఛాస్త్రద్వైవిధ్యం వైఖానసశాస్త్రం

దూలాగున శిష్యుడగు యజమానుడు వరింపవలెను, పీఠలు వేదవేత్తలుగను శుద్ధులుగ నుండవలయును. ఇట్టివారలను వరించుటచేతనే తనచే జేయబడు విష్ణుయాగము ఫలవం తమగును. ౩౮, ఇట్టి చతుర్విధ క్రొంకర్యపరులలో నందరును వైశిష్ట్యబడిన తీరున వైఖానససూత్ర సంస్కృతులుగ సంభవించనపుడు వైఖానససూత్రముచే శంఖ చక్రకాంకితులయి దీక్షంబొందినట్టి సూత్రాంతర నిఘటన బ్రాహ్మణులను సైతము పాచకులు పరిచారకులుగ నుండగలందులకయి నియమించికొన గూడును. ౩౯౪, ఓ మహాఘోషారా! సూత్రాంతకులగు ద్విజులను పాచక పరిచారకులుగ దేవాలయ

వైఖానసానాం నర్వేషా మభావేఽర్యాక్ ద్విజానపి
తప్త చక్రాంకిత భుజాక్ దీక్షితాన్నిగమాధ్వనా. ౩౯
సాచకాక్ పరిచారాంశ్చ గృహ్నియాననన్యమూఽనిః. ౩౯౪
అన్వేషామేవ విప్రాణాం స్వీకారార్థం మహామణయః
దీక్షామయోదితా జ్ఞేయా శ్రీవిష్ణోర్దాస్యకర్మణి. ౪౦౪
వైఖానసానాం విప్రాణాం న దీక్షాపరికీర్తితాః. ౪౧
సాలగ్రామ శిలాయాంతు కృత్వా చక్రాదిలాంఛనం
సర్వయాపీ యథా తత్ర భగవాన్ ప్రవిలీయతే. ౪౨
తథా వైఖానసే గర్భకృత్వా చక్రాదిలాంఛనం
విశ్వయాపీ మహాత్మాఽసౌ భగవాన్ సత్ర వర్తతే. ౪౩

ఇత్యాషేఽశ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తాయా మానన్ద
సంహితాయాం భగవచ్ఛాస్త్ర ద్వైవిధ్యనిరూ
పణం నామ త్రయోదశోఽధ్యాయః.

ప్రాశస్త్యం చ ప్రతిపాదితం శ్లోకానాం త్రిచత్వారింశత్.

మొలందు పరిగ్రహింప నవకాశము నిచ్చుటకయియారీతిని దీక్షావిధానంబు జెప్పితిని.
వైఖానసవిపుల కీదీక్షలేను. ౪౧. సాలగ్రామ గర్భచందు చక్రాదిచ్చిములజేసి
భగవానుడెట్లు సాలగ్రామంబున లీనమై యుండునో ఆట్లే వైఖానస గర్భము
నందు చక్రాదిలాంఛనంబు జేసి విశ్వయాపియును నమ్మహాత్ముడట సన్నిహితుడగు
యిన్నాడు.

ఇది యామణుల శ్రీవైఖానస శాస్త్రమున మరీచిప్రోక్తమగు నానందసం
హిత యందు భగవచ్ఛాస్త్ర ద్వైవిధ్యంబును వైఖానస శాస్త్ర ప్రాశస్త్య కథనం
బును గల త్రయోదశాధ్యాయము.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమద్విఖనన మహాగురవేనమః.

మరీచిప్రోక్తా ఆనందసంహితా.

అథ చతుర్థశ్లోఽధ్యాయః.

ॐ

అర్చావతారవిచారః.

ఆరాధనానాం సర్వేషాం విష్ణో రారాధనంపరం

యేన కేన ప్రకారేణ విష్ణోరర్చన ముత్తమం.

౧

ఆత్మార్థం వా పరార్థం వా గృహే దేవాలయేఽపివా

అర్చనం వాసుదేవస్య లక్షకోటి గుణం భవేత్.

౨

అస్య పూర్వాధ్యాయ శేషత్వం యుక్తం ఆరాధనప్రకారాశ్చ
స్థండిలే పశ్యకం కృత్వా , మానసి, హృదయపూజాచ బేరపూజే
త్యాగయః. ౧. ఆత్మార్థమితి స్వార్థం నిరుక్తం. ౨. పరఉత్కృష్టః
ఉత్కృష్టో మోక్షః, పరార్థమిత్యస్య మోక్షార్థమిత్యర్థః. ఆత్మార్థమి
త్యభ్యుదయాయ, పరార్థమితి మోక్షాయే శ్యేకేషాం మతమిత్యర్థః.
యద్వా పరాథమిత్యావర్త్యతే ఏకస్య ముముక్షుభ్య ఇత్యన్యస్య
మోక్షాయేత్ చార్థత్ర దృష్టాంతమాహ పరార్థమితి. 3౪. పరమా
త్మనః పరప్రూహాది భేదమాహాథాత ఇతి, అద్వితీయ సమాభ్యధిక
దరిద్రత్వ శ్రవణాదసాలేకస్య ఏవబ్రహ్మ, స్పష్టసదసదవ్యాకృత బ్రహ్మ

అన్ని యారాధనంబులలోను విష్ణువు నారాధించుట శ్రేష్ఠమైనది, యేప్రకా

ఉత్కృష్టః పరశబ్దోఽయం తదభోక్తా మోక్షఉచ్యతే
ముమూక్షుణాణాం మోక్షదానా త్వరార్థమితి కథ్యతే. 3

(స్వార్థం గృహీర్చనంప్రోక్తం పరార్థం త్వాలయార్చనం)
పరార్థం సాక్షిజగచ్ఛత్యు స్వార్థంస్యా గృహీదపీతా. 34

(స్వార్థమే వహీ సర్వేషాం మాత్రిణా మర్చనం స్మృతం
స్వార్థం చాపిపరార్థంచ శ్రీవైఖానస మాత్రిణాం.)

త్యాకాశ ప్రాణ శివ నారాయణాది శబ్దైః కారణప్రకరణ గతై స్సా
మాన్యభో విశేషతశ్చ వ్యపదిశ్యత ఇతి తస్య దేవదేవత్వం పరత్వం ప
రమాత్మత్వం భోక్త్యాతస్యైవ విగ్రహభేదానాహ స్వరూపమితి, అత్ర
విమూనార్చనకల్పే మురీచిః. తత్ర పరమాత్మైవ పంచభాభవతి. నవా
ఏవపురుషః పంచభా పంచాత్మా ఇతి శ్రుతిః. ఇత్యారభ్య ప్రాణాది
పంచనాయుభేదైః పంచమూర్తిభేదైః భిద్యత ఇతి, బోధాయామానః
పంచభిస్సగుణైః, ప్రసన్నై స్సర్వానిమాణా ధారయిష్య సీతి శ్రుతిః,
తస్మా ద్విష్ణు పురుష సత్యా చ్యుతా నిరుద్ధా ఇత్యారభ్య చతుర్ము
ర్తయో భవంతి, విష్ణోరంశః పురుషః మహావిష్ణోరంశ స్సత్య స్సదా
విష్ణోరంశోఽచ్యుత స్సర్వవ్యాపి నోఽరిశోఽనిరుద్ధ ఇతి బ్రాహ్మడి
గుణై శ్చతుర్భాభిశ్చ తే పురుషః పురుషాత్మకః పరమపురుషో ధర్మహ
యఇతి సత్యస్సత్యాత్మకో జ్ఞానస్సర్వతేజోమయ ఇతి. అచ్యుతోఽపరి
మితే విశ్వరస్మీపతి త్యనిరుద్ధో మహానైశ్వర్య స్సంహారకఇతిఽఽఽ
ఏవం పంచమూర్తినామభేదైః గురూపదేశే నాష్టాంగయోగమాగేక
ణ ధ్యాత్వావాహ్యార్చయే దిత్యాహ మురీచి రితి (89పుటలే. అత్రార్థే
ఆనందసంహితా 18 పుటపే 3కించి ద్విచారితం) తథా శ్రీశాస్త్రీ వాసా
ధికారే భృగుః. పశ్యోమిపంచమూర్తీనాం భేదంమునివరాః పృథక్,
వ్యప్తిరూపేణ సంపన్నా మూర్తయః పురుషాదయః, ఏషాం సమప్తిరూ

గృహగ్రామే చ దృష్టహస్తానాం గ్రామగ్రామే గ్రామవాసినాం
స్వయంవ్యక్తార్చనం యత్త త్సర్వలోక శుభావహం. ౪౫

ఆధాతో దేవదేవస్య పుష్ప పరమాశ్మదః
స్వరూపం పంచధావక్ష్యే శ్రుణుధ్వ మునిసత్తమాః. ౪౬

పోషయం భగవానితి చోచ్యతే, సర్వవ్యాకళిలత్వా ద్విష్ణురత్యభిధీయ
తే ఉచితాపూజనేనేతి పురుషః పక్షేర్నితః, సకారోజీవనిద్రేత స్తకారః
పరవాచకః. తయో స్సంసర్గశక్తిర్య స్సా త్సోపదావృతః, అకా
రః పరవాచీతు చ్యకారో జీవవాచకః, ఉకారః ప్రకృతిజ్ఞేయ స్తకా
రః కాలఉచ్యతే, తస్మా దచ్యుతశ్చక్రైః ప్రవక్ష్యామి తథాపరం,
అత్రయకారార్థస్సంసర్గశక్తిరితి పూర్వము కత్వా న్న పున స్తదర్థకైః
అచ్యుతశ్చబ్దేన పరమాశ్మదప్రకృతి పురుషాః తేషాం సంబంధః కాలశ్చ
భిహితాః) స్వైరాచారో నిరుద్ధస్సన్న్య స్మార్తియః పంచకీర్తితాః, అవ
సచ్చ జగత్సర్వం యోవావసతి వైవసేత్. పురుషస్యతు పర్యాయో
వాసుదేవ ఇతి స్మృతః. ఇతి పూజాః ప్రపంచితః, సచ విష్ణుంచ పు
రుషం సత్య మచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర, అనిరద్ధం చ మాంప్రహహం రైవ
శః నన విదోషనా ఇత్యుక్తరీత్యా విష్ణు పురుష సత్యాచ్యుతానిరుద్ధరూ
పః, తత్రాచ్యో వైకుంఠేతు పరేణోకే శ్రీయూసార్థం జగత్పతిః, ఆస్తే
విష్ణురచింత్యాత్మా భక్తైర్భాగవతైస్తేహేతి విష్ణుస్సర్వేషా మధిపతీ
రిత్యాది భిరుక్తో విష్ణుపరః, చత్వారః పరేపూజాః పరస్య చాతు
ర్వ్యహత్యమిత్యం సిద్ధతీత్యాచార్యాః. ఐశ్వరస్య నమగ్రస్య వీరస్య
యశసశ్శ్రీయః. జ్ఞాన వైరాగ్యయో శైవ వక్ష్యామి భగ ఇతీంహి
ఇత్యుక్తమధ్యస్య పరిపూణకత్వా త్పరస్య భగవచ్ఛబ్దవాచ్యోన్ము ము
శ్చియాచా శ్రీశాస్త్రే తర్కకాండే భగవాన్ కాశ్యపః, ఆధానా ఆ
భూతసంప్లవస్థానం స్వరూపం చిన్మసేనం పరం, విష్ణోరకుంత వీర్యస్య

దుగాని పరార్థముగ నాలయమందుగాని వాసుదేవుని కించ ప్రణవస్య గాయత్రి)

పరోవ్యూహశ్చ విభవ శ్చాంతర్యామీ తథైవచ,
 అత్పాచేతి హరే రూపం పంచధా విష్కృతం ప్రభోః. ౨౪
 పరస్సాన్యదఖిలాండానాం సృష్టిమాత్ర ప్రయోజకః. ౨
 వ్యూహస్తు దేహచలన హేతునాం మునిపుంగవాః
 చతుర్థాం మానసాదీనా మధిదైవతి మేవహి. ౩

నానావ్యూహైక హేతుకం, తత్పక్షణం సంపూర్ణం లక్షలక్షణసంయు
 తం సత్యంజ్ఞానమసంతాఖ్యం భగవచ్ఛబ్ద శబ్దితం, ఇతి తథాజ్ఞా నశక్తి
 బలైశ్వర్య పీఠ్యతేజాంస్య శేషతః, భగవచ్ఛబ్ద వాచ్యాని వినాహే
 యై ర్గుణాదిభిరితి. తథాపి పరత్వేవ పాక్షణ్యవత్త్వం నతు వ్యూహేష్వి
 తి నశంశ్యమిత్యావ్యక్తం మోక్షోపాయప్రదీపికాయాః రఘువతి భట్టా
 చార్యైః, తథావ్యూహ స్వాదిభూతో విష్ణురేవ పరఇతి విమానార్చన
 కల్పే మరీచి రపి, అథాతః పరమాత్మన స్సకాశాద్ధిరణ్యయ మండప
 భవత్తదంతయ్య తానాం సర్వేషా మంజానాముపరి సనాతనం నిత్య
 మచింత్యం దేవై రప్యనభిలత్యం నిత్యముక్త శుద్ధస్వభావపురుషై రను
 భూయమానం వైష్ణవాండం తత్ర విష్ణులోకాచత్వారః ఆమోదః ప్ర
 మోద స్సమ్మోదో వైకుంఠమిత్యేకైకస్యోపరి యథాక్రమేణ భవంతి.
 తస్మిన్ హేమమయ ప్రాకార చతుర్ద్వార గోపుర తోరణ శతనహస్యైః
 కనకకమలకుసుమూదిభి ర్రవ్యలంకృతామృత జల పరిపూర్ణైః శృతిస
 హస్యైః సురిద్భిః ప్రభావమానే దివ్యలోకే సహస్రాదిశ్య సంకాశం
 హేమమయ ద్వాదశతలవైర్యుతం విమానం నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్య బ్ర
 హ్మాది దేవసేభి ర్దివ్యపరిజనైర్యుతం మండిరం తస్మిన్ వ్యోమనిలయే
 పరమాత్మా న్వసంకల్పేన దేవీభూషణాయుధై స్సహా మోదే విష్ణుః
 ప్రమోదే మహావిష్ణుస్సమ్మోదే నదావిష్ణుర్వైకుంఠే నర్వవ్యాపీ నా

శ్చ భగవత్పరత్వా స్మిన్ శాస్త్రేఽష్టాక్షరకల్పమివ ప్రణవకల్పం గాయత్రీ కల్పంచ
 ప్రతిపాద్యత ఇతి. చోక్తం. యర్చనము లక్షకోటి గణితంబై యొప్పును. ౨. పర

విభవా మత్స్య కూర్మాశాస్త్ర నిషసాం నిధనాయచ. ౮౪

అంతర్యామి తి జగతా మాథారార్థం స్థితో హరిః. ౯

పురాణపురుషశ్చైవ జగదానంద కారకః. ౯౪

తథైవ సర్వజీవానాం దుఃఖ నాశన హేతవే

రాయణ ఆసీనోభవేత్ (నవం పరమాత్మాన ఆసీనాభవేయః) , తేషా శ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దైవతానాం పరమం చ దైవత మితి శ్రుతిః. యనాయదా ప్రజాస్సృజేయేతి సోఽకామయతి తదా స్వాభిమతాను రూపగుణస్వశక్త్యా స్వలీలయా ఇమం ప్రపంచం కార్య కారణభావేన యథావూర్వం పసర్జేతి. వదతిశ్రుతిః. (81 పటలే) తథా మజర్యాం భాష్యకారచరణాః. యోగయాజ్ఞవల్క్యశ్చ వైఖానసో శ్చ జగవన్మూర్తిః ప్రతిపాదయతి గాయత్రీర్థసిరూపణే . ఈశ్వరం పు రుషాఖ్యం చ సత్యధర్మాణ మచ్యుతం భర్తాఖ్యం విష్ణునంజ్ఞంచ జ్ఞా త్యామృత ముపాశ్నుతి ఇతి. శ్రీశాస్త్రేహి పంచమూర్తయః ప్రతిపా ద్యంతే, విష్ణుః పురుష సృశ్శోచ్యుతోఽనిరుద్ధ ఇతి. భారతే , విష్ణుంచ ౭౭ జనో, ఇతి తత్రేశ్వరశబ్దేనానిరుద్ధ ఉక్త ఇత్యవగమ్యతే. విష్ణు పు రుష సత్యాచ్యుతై నిహ గృహీతత్వాత్. గాయత్వాం భర్తాఖ్య యా గృహీతం విష్ణుం పురుషం సత్య మచ్యుత మనిరుద్ధం చ ధ్యాత్వా మోక్షం ప్రాప్నోతిత్యర్థః. భర్తశబ్ద్యాంతిస్తేజః సర్వాయః సవిత్వమం డలే యస్తేతోమయః పురుషో నారాయణ స్తదధీమహిధ్యాయామ ఇత్య ర్థః, నారాయణస్య సవిత్వ మండలమధ్యస్థితి , ర్యవహోంతరాడీతి ఇత్యా ది శ్రుతిభి రభిహితో, ఇతి తిథా ఉక్తనాసాధికారవచనై రీశ్వరశబ్దవా చ్యత్వ మనిరుద్ధస్యోక్తం సంగచ్ఛతే ఈశ్వరోహి సైవైవార ఇతి. ఏవంచ గాయత్రీ ప్రతిపాద్యా మూర్తయ శ్చీవైఖానసే గృహీతా

శబ్దమునకు మోక్షచుర్థము. ముముక్షువులకు మోక్ష మొసంగుట గావున పరార్థమని యాలయార్చనంబునకు పేరైయున్నది. 3, సూర్యుడు పరాశ్రముగను గృహమందిలి

సులభా న్యోక్షసిద్ధ్యచ భవ త్యర్చస్వహపథ్యత్. ౧౦౪

పరభూహదయశ్చేమే క్లేశాదేవ హి మోక్షదా:

అప్రాగయోగై ధ్యానాద్యై స్సహాభి దక్షాఃసాధనై:

చిరాద్ధృతి జీవానాం మోక్షమన్యై స్సుదుర్లభం. ౧౦౫

అర్చారూపస్తు సులభా ద్దదాతి పరమంపదం

ఇతి నిజాయత ఇతి. పంచరాత్రేషి చాతుర్వ్యహం కల్యణే, వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణ మధాపవా, ప్రహ్యమ్నం చానిరుద్ధంచ చ తుర్ముఖిం ప్రచక్షత ఇతి. అత్ర వైఖానస పంచరాత్ర పూహయో నిత్యమాచార్య చరణై ర్విషయోదర్శితః. భగవతోపూహస్య ద్వివిధం దైవికం మానుషంచేతి దైవికో విష్ణవాది ర్భూతః వాసుదేవాదిః ఉభయోరప్యనిరుద్ధ ఏకసంజ్ఞం క ఏవ పుణ్యోవాసుదేవః ఇత్యాదినా పంచైతే పూహమూర్తయో విష్ణ్వాయ శ్రుత్యనుగృహీతాః, యథా, తద్విష్ణోః పరమంపద మితి విష్ణుః, వేదాహమేతం పు.వ. మితి పురుషః తత్పితృనిత్యాచక్షత ఇతి సత్యః, శాశ్వతం శివ మచ్యుతమి త్యచ్యుతః, త్రిపాదిత్యనయా బ్రోక్త మనిరుద్ధస్య వై భవ మిత్యనిరుద్ధస్య ఇతి తథా శ్రీసంచరాత్రే లక్ష్మీతంత్రే కైకంప్రతి లక్ష్మీః, వికారానవికారస్య విష్ణోన్ముఖమయోదితా. అప్రాకృతాననాపమ్యా సచింత్య మహి మోజ్జ్వలాత్. స్వాం శక్తిం మామఫిష్టాయ ప్రకృతిం పరమాద్భుతాం, త్రైలోక్యేణ జగన్నాథ సుముదేతి జగద్ధితే. ఆద్యేన పరరూపేణ పూహరూపేణచాప్యథ, తథా విభవరూపేణ నానాభావ ముపేయుపావ్యాహకో భగవాన్ దేవో భక్తానుగ్రహకామ్యయా అనాపమ్య మనిర్దేశ్యంపునస్స భజతే పరం, విశ్వప్రాయనకం కాంత్యా పూర్ణేంద్రియైతత్తుల్యయా, వరదాభయహస్తం చ ద్విభుజం పద్మబాచనం రేఖామయే

దీపము స్వార్థమునను నట్లీరెంటిని యెంచునది. ౩౪. గృహార్చనము చేయునెడల నాయాగృహస్థులకు మాత్ర ముపకరించును. ఇట్లే గ్రామార్చనము గ్రామమును కా

శీఘ్రమేవ సమస్కార పూజా మత్రేణ చాదరాత్. ౧౩

అర్చారూపస్య సౌలభ్యం వక్తుం మమశక్యతే. ౧౩౪

నిత్య ముక్తోఽభోగ్యత్వా త్పరప్రూహః త్మనోహరేః

తత్కాలపన్నికృష్టైక లక్ష్యత్వా ద్విభవాత్మనః

విశుద్ధై ర్భోగసంసిద్ధై శ్చింత్యత్వా జంతరాత్మనః

అర్చాత్మ చేవసర్వేషా మధికాకో నిరంకుశః. ౧౩౫

సచక్రేణ శంఖేన చ కరద్వయే, అంకితం నిర్వికారాంఘ్రిస్థితిం పరమశో
భనం, అన్యనాపతిరిక్తై స్సైన్వస్తుజై వ్యష్టిరలంకృతం సమం సమవిభ
క్తాంగం సర్వానయవసు దరం, పూర్ణ సూభరజైశ్చుభై స్సుధాకల్లోల
సంకులైః, రశ్మిభూతై రమూర్తై స్సైన్వరచ్యుతాద్యై రవిచ్యుతం, ఏకా
మూర్తిరియం దివ్యా పరాఖ్యవైష్ణవీపరా, యోగసిద్ధా భజం త్యేగా
హృది తుర్యపదాశ్రితాం, అథ పూహస్వరూపం తే ద్వితీయం వర్ణయా
మ్యహం, పూహాత్మానం చతుర్థాస్త్వం దేవాః ప్రాగాది భేదినః, ఇత్యార
భ్య జ్ఞానక్రియాదిభి ర్విష్ణోః లోకకాననుసిస్పృతతః. పూహసంజ్ఞ మి
దంరూపం ద్వితీయం కథితంయే త్యుక్త్వా (10 అ.) తృతీయంవిభవా
ఖ్యోతురూపమవ్యన్ని శామయ, నుర్యాదిజాగ్రదంతం యత్ప్రీక్షం పద
చతుష్టయం, వాసు దేవాదిరాప్రోక్త మనిగుద్ధాంతమేవతు. తత్ర తత్ర
పదేచైవ చాతురాత్మ్యం తథా తథా. అవ్యక్త వ్యక్తరూపై స్సైన్వరు
దితం తే యథోదితం. పూహాద్వ్యూహ సముత్పత్తౌ సదాద్వాపత్స
దాంతరం, అంతరం సకలందేశం సంపూరయతి తేజసా. పూజతస్తజ్జ
సాంరాశి రవ్యక్తోమూర్తివర్జితః విశాఖయావ ఇత్యుక్త సత్తదాజ్ఞనా
ది బృంహితః, తస్మిన్ స్తస్మిన్పదే తస్మా న్మూర్తిశాఖా చతుష్టయం వా

పాదున స్వయంవ్యక్తస్థలయనంనలి యర్చనము సమస్తలోకంబులకు శుభావహము.
౪౪, ఆవల పరమాత్ముడగు శ్రీమన్నారాయణునియొక్క యభ్యంత్ర ధైగు ప్రకా

అర్చావతారవిషయే గురణోద్దిశ్యే ముంపురా

ఉక్తాగుణా న శక్యస్తే వక్తుం వక్షశతైరపి.

౧౬౪

విష్ణ్వర్చ రహితే గ్రామే విష్ణ్వర్చ రహితేగృహే

తీర్థపానం సురాపాన మన్నం గోమాంస భక్షణం.

౧౭౪

సుదేవాదికం శక్ర ప్రాచుర్యవతి వైక్రమాత్ ఏవం స్వప్నపదాజ్ఞాగ్ర
త్పదవ్యూహా విభావనే, స్వప్నపదాజ్ఞాగ్రదంతే తైస్ససంపూజ్య తేహ
రిః విశాఖయూపో భగవాంస్స దేవస్తేజసానిధిః, తుర్యాద్యే స్వప్నప
ర్యంతే చాతురాత్మ్యాదికేహితత్, తత్తతైశ్వర్యసంపన్నే షాడ్గుణ్యం
సువ్యవస్థితం. తదాదాయాఖిలం దివ్యం శుద్ధసంవిత్పరస్పరం, విభజ
న్నాత్మరాత్మానం వాసుదేవాదిరూపకం. పురస్విభవవేలాయాం వినా
మూర్తి చతుష్టయం, విశాఖయూపయై వైషవిభవాన్ భావయత్యుత
తదేవ వభవాత్మానః పద్మనాభోదయోమతాః, పద్మనాభోద్భవోనంత
ఞ్ఞత్యాది(11 అ.)తత్తైవ వ్యూహప్రయోజనం చోక్తం శక్రః సింధుకన్యే
సమస్తుభ్యం నమస్తే సరసీరుషే, పఃవ్యూహోది భేదేన కిం ప్రయోజన
మిశీతుః. శ్రీః అనుగ్రహాయదేవానాం భక్తానా మనుకంపయా పర
వ్యూహోది భేదేన దేవదేవ ప్రవృత్తయః. శక్రః దేవదేవప్రియే దేవి నమ
స్తే కమలోద్భవే, అనుగ్రహాయ దేవానా మైకైవాస్తు విధాహరేః,
జీవానాం వివిధాశ్శక్ర సంచితాః పుణ్యసంచయాః, సంచిన్వంతినతే
జీవాస్తుల్యకాలం కథంచన. కశ్చిద్ధి సుకృతోన్మేషా త్కదాచి త్వరుషో
న్యమ శ్రీమతా కమలాక్షేణ జాయమానో నిరీక్ష్యతే అన్యథా పురుషో
న్యశ్చే త్యేవం భిన్నాశ్శుభాశయాః, భేదాధికారిణాం పూర్వం తారత
మ్యేనజాయతే. వివేకకస్యచిన్మందో భగవత్తత్త్వవేదనే మధ్యమస్తు
పరస్యాధో తతోన్యస్యతు జాయతే శశానుగ్రహ వైషమ్యా దేవం
భేదేన్వవస్థితే, తత్తత్కార్యానురోధేన పరవ్యూహోదిభావనా, క్రియతే

రంబులగు నాతెరంగరింగించెద. ౫౪. పరము, వ్యూహము, విభవము, అంతర్యామి
ఆర్యులును నామంబుల భగవానునిస్వరూపం బైమవిధంబులై యున్నది. ౬౪. పర

యద్వా స్త్వంగాలయే విష్ణోరర్చనం వైదికం భవేత్
సభ్యం తదగ్నిహోత్రంస్యాద్విజానాం తత్ర వాసినాం.
వేదవేదీ విహీనానాం విష్ణోర్య ద్వైదికార్చనం
సభ్యస్సాగ్నిశ్చ వేదశ్చే త్యాహ వై విఖనా మునిః. ౧౯౫
గ్రామార్చారహితే గ్రామే గృహదేవోఽప్యముక్తిదః
మూలనాశే తు నృక్షస్య సేచనే కిం ఫలంభవేత్. ౨౦౫

దేవదేవేన శక్తింనూమసిత్విష్టతా, సుసిద్ధయోగతత్త్వానా మధికారః
పరాత్మని. వ్యామిశ్రయాగయుక్తానాం మహ్యానాం పూహభావనే,
వైభవీయాది భావేషు వివేకవిధురాశ్చానాం అహంతా మమతాత్తానాం
భక్తానాం పరమేష్వరే, అధికారస్య వైషమ్యా గ్భక్తానాం మనుద్యశ్య
సః, భజతే వివిధంభావం పరపూహాది శబ్దితం శ్రిత్యాది(౧ 11)తథామ
మప్రకారాః పంచేతి ప్రాహుర్వేదాంతచరగాః, పరోపూహశ్చవిభవో
నియంతాసన్వదేహీనాం, అర్చావతారశ్చోదేహి శ్రీఽష్టకేనాసంహితాదా
పుచ్యతే ప్రకార. పంచకిమపి అలమియతా. ౬౫. పరస్త్యఖిలాండానాం
సృష్టిమాత్రప్రయోజకః, పూహస్థితిప్రయోజనకః మానసాదీనా మధి
దైవతంచభవతి. ౮. ౧౫౫. అయమత్ర సంగ్రహః, ఆదిత్యవర్ణం తమసః
పరస్తాత్, తేహనాకం, త్మయస్తమస్య రజసఃపరాకే యేఽస్యాధ్య

స్వరూపంబనిన నఖిలాంశంబులకు సృష్టి మాత్రమందు ప్రయోజకంబగును. ౭౫. పూహంబనిన మానసాగుల కధిక్షైవతమై దేహాదిచలనంబులకు ప్రయోజకంబగును. విష్ణు పురుష సత్యాచ్యుతా నిర్గుణులను పేర నిత్యుని పంచవిధంబై యున్నది. ౮. విభవంబులన రాక్షసంహారమాదియగు దుష్టశిక్షణంబున కుద్భవబుగు శుతస్యఃకూర్మాదులు. ౧౫. అంతర్వామియన ఒకత్తున కౌధారభూతమై ప్రతి పాక్షియం దిమిడి యుండు స్వరూపము ౯౫. ఈవిధంబుననే సమస్తమగు జీవకోట్లయొక్కదుఃఖంబును శాంతింపజేయుటకు సులభమార్గంబున మోక్షమును ప్రసాదించుటకును ఆతడర్చారూపి యగుచున్నాడు. ౧౦౫. ఈవిధంబున పరపూహంబు లుపాశింప శక్యులులుగావు

అథాతస్మి ప్రసత్యోమి స్థానపంచక లక్షణం

శ్రుణుధ్వం వాసుదేవస్య యతవాక్యానుమానసాః. ౨౧౫

దైవం చాపి తద్ధైవాషణం పౌరాణం మానుషం తథా

స్వయంవ్యక్తం చ పంచైతే స్థానాని పృథివీతలే. ౨౨౫

క్షే, పరిమేవ్యోమకా, తదక్షరే పరిమేవ్యోమకా, సహస్రస్థానే విమ
తేదృథ ఉగ్రేయత్ర దేవానా ముదేవతస్తే, సర్వేషామండానా ముపరి
సనాతనం నిశ్యచుచిత్వం దేవైరిష్ట్యాభిలక్ష్య నిత్యము క్తశుద్ధస్వభావ
పునుపై రనుభూయమానం వైష్ణవాండం, ఇత్యాదిభి ర్వచనై స్సేషా
విద్యానివృత్తి దేవవిభాతీయ న్యాయాతీ త్రిపాద్విభూతిస్సిద్ధ్యతి. సాచ
తద్విష్ణోఃపరమంపదగ్ం సదాఽశ్వంతిమారయ ఇత్యాది నాచ సదాప
స్యననేకద్రవ్య విశిష్టస్థాన విశేషఇత్యపి జ్ఞాయతే, సాచ విభూతిః కేన
చిత్ప్రదేశేనానన్తా కేనచిత్త్వవచ్ఛిన్నా అనన్త్యశమః పరత్వశ్రుత్యో
రపర్జనీయత్వాత్. అనన్త్యమాత్రసామీప్య నన్తత్రిగుణాదపి య మధి
కతరా న్యూనాధిక భావవచనాత్. అనన్తత్వేపి మిథస్తారతమ్యస్య సిద్ధ
త్వాత్. దేశేపి నిదర్శనం, ఆదిత్యా మార్గ్యమపి గగనదేశోనన్తః,
భూమండలాదనన్తతరః, వాతాళాననన్తశమ ఇతి. సాచ త్రిపాద వ్యవ
దేశశ్చ తనవిషయోపితదేశ తారతమ్య స్యాగ్రాహకోధవతి. అయం
చ విభాగో న సమచతుర్భాగవిభాగా భిప్రాయః, బుద్ధ్యర్థః పాదవత్.

మనః కాయక్షేత్ర కరణులగు నస్తాంగ యోగంబులచే బహుకాలంబున కీ పరవ్రాహ్మణ
రాధన మితరగురవాపంబు మోక్షంబు నొసంగును. ౧౨. అర్చారూపమట్లుగాక
మిక్కిలి సులభముగానే పగమ పదంబు నొసంగుచున్నది. భక్తిశ్రద్ధలచే తేజుబడిన
పత్రపుష్పగులచే నైన పూజయు నొక్క నమస్కారంబులు అర్చారూపియును భగ
వానునియందు ఫలవంతములై పూర్వోక్తమగు దుగ్ధంబగు మోక్షమును సంపాదించ
జాలియున్నవి, ౧౩. కావున నర్చనతారముయొక్క సౌలభ్యము చెప్పనలవికాని
దైయున్నది. ౧౩౪. పరవ్రాహ్మణంబులు నిత్యులు ముక్తులునగు వారలకు మాత్రము
ఘోషించ సాగ్యులులగుచున్నవి. విగ్ధవ్యయోపమాకాలమందుండినట్టి జనులకు మా

దేవైః ప్రతిష్ఠితం దైవ మామమస్మయిషిః కృత్రిం
పురాణసిద్ధం పౌరాణం మనుష్యైర్వ్యానుమం స్థలం. ౨౩౪
భక్తానుకంపయాదేవో యస్మిన్నాస్మింహస్మయం
తత్త్వయం వ్యక్తముద్దిష్టం సర్వలోక సమ్మద్ధిదా. ౨౩౫
దివ్యక్షేత్రం తదుద్దిష్టం మహాక్షేత్రం తత్తైవచ
సౌఖ్యక్షేత్రోత్తమం క్షేత్రం స్వయావ్యక్త స్థలం స్మృతం. ౨౩౬

ఇత్యుక్తత్వాత్. (బుద్ధ్యర్థః ఉపాసనార్థ ఇశ్వర్యః యథా నాకృతః
ప్రాణః పాదః ఇత్యాకౌ బ్రహ్మలోకాగాది వ్యవదేశః అచేతనా స్వయం
ప్రకాశాచేదుః, తథా సంచోదనిషత్ప్రతిపాద్య సంచభూతేంద్రియ
మయీ సస్యైర్వ్యక్తైర్విరాణా మిచ్ఛానుమాప శరీరేంద్రివిషయం ప్రాణ
రూపేణావత్స్యతే. ప్రాణుడనియమపి చత్వోశతి తత్త్వాత్మికే తక్తే
చిత్. తథాపి న తత్త్వానా, ప్రకృతి వికృతి భావః, దివ్యమంగళవిగ్ర
హాదేర్నిత్యత్వ శ్రవణాత్. అప్రాప్తతానెనామపి సహాదాదీనాం సద్భా
వ ఆకాశాదివత్. సహ్యకాశాయపాతా స్తత్ర వాయునయః, తత్ర
చ శరీరాదీనాం సంస్థానాని ప్రాయశః ప్రాప్తతే తుల్యాని, శరీరాణాం
శుభాశ్రయాదీనాం పాణ్యాదిమత్త్వశ్రవణాత్ తేంద్రియసద్భావసిద్ధిః
చక్షురాదిశబ్దానాంచ ప్రయుక్తానాం శోభ కాదావముఖ్యత్వాత్ (మన

త్రము నేత్రగోచరంబు కావచ్చుటచే నదియు సర్వసులభంబు గానెరదు. అంతర్భూ
మిస్వరూపమనది విశుద్ధులగు యోగిపుంగవులకు మాత్రము యోగదృష్టికి గోచరమ
గుచున్నది. కావున నధికారిభేదంబు లేక యభిలషితకోటికిని ఆర్చాస్వరూపము నా
రాధిం గుటయందు స్వాతంత్ర్యము గలిగియున్నది. గాన నియ్యతి సులభము, ౧౧౪
ఆర్చనతారంబునుగూర్చి ఆచార్యులవారిచే నా కుపదేశింపబడిన రహస్యంబుల సేరిం
గించుటకు నాజీవితమంతయు చాలియుండదని తలంచెదను. ౧౧౫. విష్ణుని యర్చ
యింబుమలేని గ్రామమందుగాని గృహమందుగాని తీర్థముద్రావిన నది ముద్యంబును
అన్నము భుజించిన మాంసంబును అగుచున్నది. ౧౧౬. ఏ గ్రామమందలి యాలయ

మానుషం యోజనాదర్వా గైవతం దశయోజనం

పంచయోజన మాషకంచ పౌరాణం యోజనత్రయం. ౨౬౪

స్థూయంప్యక్షస్థలే దేవ స్సర్వలోక శుభవ్రజః. ౨౭౪

యత్ర యత్ర హరిశ్చేవో హ్యర్చాయాపేణ తిష్ఠతి

తత్రవైఖానసై ర్వివై) రారాధ్యః ప్రభురవ్యయః. ౨౮౪

స్సద్భావమపి కైశ్చిద్భి రాచ్యైర్వై రంగీకృతం) విషయశ్చత్ర భూషణాయుధాసన పరివారాయతనోద్ధాన వాషీక్రీడాపర్వతాదయోతి విచిత్రానిత్యాః కేచిత్తు కృతకా అనిత్యాశ్చ సంతిహితత్రాపి తమమ వల్లవకుసుమాదయః పరిణామాః, నదీషు ఫేన బుచ్చద తరింగాదయః, విగ్రహేచ పూహవిభవాదయః కాలకృత కర్మాసనపరిణామమాత్రం హి తేషు నిపేద్ధ్యః, నతుభగవత్సం కల్ప మాత్రకృతమపి తదేవం శరీరాణ్యపి కానిచిన్నిత్యాదీనా మిశ్వరస్యచనిశ్యేచ్ఛా పరిగ్రహాన్నిత్యాని, కాని చి దనిత్యేచ్ఛాపరిగ్రహాదనిత్యాని, ముక్తానాం తు కృతకా న్యేవాని త్యాన్యపి తేహి కదాచిదశరీరాః కదాచి త్సశరీరాఽతి భాష్యాదిషు ప్రదర్శితం, ఇంద్రియాణి తు తత్రత్వాని సర్వాన్యపి నిత్యాని. తత్రవ్యోమాదివ దేవోపాదాన నిరపేక్షత్వాత్, తత్రకానిచిన్నిత్యైరీశ్వరేణచ నిత్యపరిగృహీతాని, ముక్తైస్తు తత్పరిగ్రహ శ్వరీరవత్కాదాచి త్కవవ, నిత్యముక్తానాం శరీరాది పరిగ్రహేణ భగవదభిమత తత్ర

మందు వైదిక విధానముగ యర్చనము జరుగుచున్నదో ఆగ్రామమున నివసించునట్టి ద్వితీయవెల్లరిమను నది సభ్యాన్నిహోత్రము వంటి ఫలమునిచ్చుచున్నది. మరియు నిట్టి వైదికార్చనము జేదముగాని జేది (ఘోషము) గాని విచ్చిన్నమగు సంతానములవారికి సభ్యాన్నియు జేదాధ్యయనంబును సిద్ధింపజేయునట్టి మహిమము గలిగియున్నది. ౧౯౪. గ్రామార్చనములేని గ్రామమందు గృహార్చనము సైతము ఫలవంతము కాజాలదు. వృక్షముయొక్క వేళ్లు త్రెసిపోయినవెనుక దాని మొదటికిగాని శాఖలకు గాని చేసిన యుదక సేవన ముపయోగ మెట్లు కాజాలదో గ్రామముననే శక్తి నశించినపుడు తదేక దేశంబగు గృహంబున కే యల్పకారము జేసినను ప్రయోజనకారి కా

ఆరాధ్య స్తాంత్రీకైర్వాపి వైదికానా మసంభవే. ౨౯

వైదికా విఖనః ప్రోక్త మాత్రసంస్కార సంస్కృతాః

పంచకాలపరానిత్యం భగవంతం సమాశ్రితాః. ౩౦

కాత్యాయన మునిప్రోక్త మాశ్రోక్త సకలక్రియాః

పంచరాత్రేణ శాస్త్రేణ దీక్షితా స్తాంత్రీకాన్మృతాః. ౩౧

త్రైంకర్యరూపభోగాయ భగవతోపి స్వభోగాయ స్వశేషభూత నిత్య
మక్తానందాయ ముమత్సూహస్యశ్వసిద్ధయే దుష్కృద్వినాశాయవ
సచ భగవతస్స్వ సంకల్పాదేవ ముక్తనిత్యనాంతం కదాచి త్వరమ
పురుష మాత్ర సంకల్పాత్. కదాచి త్వరమపురుష సంకల్పాను విధా
యి స్వసంకల్పాచ్చ, తథా సూత్రంచ, తస్యభావే సంధ్యవక్షపప్తేః
భావే జాగ్రత్సతి, అస్యార్థః స్వేనైవస్మష్టితను ప్రభృత్యపకరణా
భావే కరమపురుషస్మష్టైరుపకరణై రభ్యగోపతే సృత్యసంకల్పాపి
స్వయంసమృజతి యథాస్వప్నే అధఃధాన్ రథ యోగాన్ పథస్సృజతః
ఇత్యారభ్య అధవేశంతాన్ పుష్కరిణ్య స్పృహంత్యస్సృజతే. సహిక
ర్దేతి యవిషసుష్టేషు జాగ్రత్రి కామం కామ. పుష్కరిణ్యమాణః తదే
వమృగం శిబ్బిన్య తదేవామృతముచ్యతే, తస్మిన్ లోకాస్సర్వే తమ
నాశ్యేతికర్షణ ఇతిచేత్స్వగమృష్టై రథాద్యుప కరిణై జ్ఞానోభుంక్తే తథా
లీలా ప్రవృత్తేనేశ్వరేణాస్యష్టైః పితౄలోకాదిభి ర్గ్రిలారసంభుంక్తే భావే
జాగ్రద్వత్. స్వసంకల్పా దేనసృష్ట తనుప్రభృతి విశ్వులోకాద్యుపకరణా

జాలను. ౨౦౪ ఓమహర్నలారా! ఆర్చితతామగ భగవాను ఉపశరించెడి స్థాన
విశేషంబుల నైదింటిని వివరించెద సావధానులరై యాలకింపుడు. ౨౦౪. దైవము,
ఆపేదము, పౌరాణము, మానుషము, స్వయంవ్యక్తమని యీర్వాలాకమునం దర్చిత
తారము యొక్క స్థానభేదంబులై యున్నవి. ౨౦౪. దేవత (ఆనగా బ్రహ్మాంధ్రా
దు) లకలన ప్రతిష్ఠింపబడినవి దైవములును (మరీచ్ఛా) మహర్నలచే ప్రతిష్ఠింపబడి
నవి యాపేదము అనియన, నిట్లుగాక లక్ష్యజన్మంబులై పురాణకాలము నాటనం

వైఖానసేన సూత్రేణ తథా కాల్యాణసేన చా
 వినాన్వై స్సంసృతాన్మానైః స్సంత్యక్తే యే ద్విజాతయః.
 న వైదికాస్తే సంప్రోక్తా స్తాన్త్రికా వాపి నస్మృతః
 అననాబ్రాహ్మణాః ప్రోక్తా భగవచ్ఛాస్త్ర వర్జితాః. ౩౩
 విఖిన్నోమునయే పూర్వం సూత్రం భగవతోఽపి

భావే జాగ్రత్త్వం చ వక్ష్యంతో లీలాంసం భుంక్తే పరమపురుషోపి లీలార్థం
 దశరథ ఇనునానాం పృథ్వీక మాత్మన స్స్వప్నాత్తై ర్మయ్యకర్మ
 లీలారసం యథా భుంక్తే తథా ముక్తారామసి స్వలీలయైవ పిత్రిభ్యోకా
 దికం స్వయమేవ నృజతి. కదాచి చ్చ ముక్త స్సత్య సౌకల్యత్వా త్ప
 రమపురుషలీలాంతర్గత స్వ పిత్రిభ్యోకాదపి స్పృహతీతి. ఈశ్వరశరీరే చ
 సూక్ష్మపూర్వాభిభవాది భేదాః సూక్ష్మ కేవల పార్థివ్యా విగ్రహం
 విష్ణోభ్యం యత్ర దేవానాం పతిత్వం విష్ణు పురుష సత్యాచ్య
 తానిరుద్ధ రూపాప్యూహః, ఉత్తరోత్తరః పూర్వకారణకః ఆద్ర విష్ణో
 జ్ఞానాది గుణాన్వడ ప్యావిర్భూతాః, పురుషాదిషు చతుషుక శాస్త్రప్ర
 వర్తన సంహారా ద్యాపయిత తత్తనసురూప గుణోన్మేషేణ శిష్టమనా

డి ప్రాశస్త్యమునందు వచ్చుచుండునవి పౌరాణంబులనియు శ్శక్తిశ్రద్ధాభువులగు మ
 నుష్యమాత్రులచే ప్రతిష్ఠింప బడినవి మానుషంబులనియు పిలువబడుచున్నవి. ౨౩౪.
 భక్తుల ననుగ్రహింప నిచ్చుకలిగి నిర్వాణజమగు కరుణా విశేషంబున భగవాను డేయే
 పుణ్యప్రదేశములందు స్వసంకల్పముచే యావిర్భవించునో ఆపుణ్యప్రదేశము స్వయం
 శ్యాక్తమనబడు నట్టి స్వయంశ్యాక్తార్చి రూపము సర్వభోక సమృద్ధిదము. ౨౩౫.
 దీనినే దివ్యత్రైత్రంబనియు మహాత్రైత్రంబనియు గూడ పిలుచుచున్నారె యిది స్వ
 యంశ్యాక్తం బగుటంజేసియే సర్వత్రైత్రంబులలో నుత్తమమైనది. ౨౩౬. మానుషస్థు
 లు యోజనదూరంబును జైవభము దశయోజనంబును, ఆముక మైదు యోజనంబులను
 పౌరాణము యోజన త్రయంబులు తానుండు ప్రదేశము నావరించి పవిత్రము జేయు
 ను. ౨౩౭. ౨౩౮. స్వయంశ్యాక్త స్థలమందలి దేవుడు సర్వభోక శుభప్రయంజని చెప్ప
 బడినది. ౨౩౯. భగవానుడెచ్చట నర్పారూపియై యుండునో ఆయా యెడల నెల్ల

తస్మా ద్భగవతస్సూత్రం లోకే వైఖానసః స్మృతం. ౩౮

త్రోతస్మాత్తాదికం కస్మి నిఘం యేన సూత్రితం

తస్మై సమస్తవేదార్థ విదేవిఖనసే నమః. ౩౯

మాత్రాణా మస్య క్లప్తానాం సేత్రం యచ్ఛిరీకృతం

వందే విఖనసస్సూత్రం భగవత్కర్మ సూచితం. ౩౬

విరూపతం సర్వేషి సర్వత్రసన్త్యేర ఏమాం చ ప్రత్యేక మవతారాస్తరా
అనన్తాః యథాకేశవ నారాయణ మాధవాదయః, స్వయంవ్యక్తాదయ
స్త్వర్వావతార భేదాః, దైవాదిప్రసి విశిష్ట ప్రతిష్ఠాస్తరం ప్రసాదో
స్మృతేనైవ సంకల్పాగ్నినం మప్రాకృతత్వ మనుసంధేయం ప్రాకృతాప్రా
కృత సంసర్గోకాహి నానుపపన్నం అవ్యధా ప్రాకృతలోకేషు భగవదవ
తారాః, పరమపదే ర్చిరాదిసూరేణ సూక్ష్మ శరీరస్య వైదిక వుత్రా
దేర్వాగమనం సమతుల్యే హృత్పద్మ కణికా మధ్యగతి స్థాంతర్యామి
ణః పరస్య విశేషత స్సూక్ష్మాంతర్యా మ్యవతారః విచిత్రా భగవత
తన విగ్రహస్యాపి వ్యాప్యాది శక్తిః, తయైవ ధర్మిగ్రాహకసిద్ధయా
విచిత్ర తర్కాణాం దేహాన్తే సరిచ్చిన్న త్వ వివాశిత్యాది ప్రసంగ
ఇత్యాదీనాం ప్రతిష్ఠేయః ధైర్యకన్ఠం జగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్తమనేకధా

ను వైఖానసులచేత సే యాగాధనము చేయుబడిదగినది. ఇట్టివారుసంభవించనపుడు
తాంత్రికాధనమైనను చేయవలయు. (ఆరాధనము యేరితినయినను చేసియే తీరవల
యునని ప్రథమశ్లోకమును చెప్పబడినది.) ౨౯. విఖనసునిచే జెప్పబడిన సూత్రము
నందలి సంస్కారములచే సంస్కరింపబడిన వాంఛ జైవిను లనబడుదురు. వీరులు సం
చకాలపరులును సర్వకాల సర్వావస్థలయందును భగవంతుని నాక్రయించిన వారులు
ను అయినారు. ౩౦. కాత్యాయన మహర్షిచే ప్రణీతంబగు సూత్రమునందలి
సంస్కారములచే సంస్కరింపబడి పంచరాత్ర కాస్త్యముచే దీక్షను బొందినవారులు
తాంత్రికు లనబడుదురు. ౩౧. వైఖానసు కాత్యాయన సూత్రములచే గాక రక్తిక
సూత్రములచే సంస్కరింపబడినవారులు వైదికులుగాని తాంత్రికులుగాని కాబాలరు.
ఈ యిరువురును వైఖానస పంచరాత్ర భగవచ్ఛాస్త్రముల నధికరింతు ముఖ్యాధి

నారాయణః పితాయస్య మాతాయస్య చ తస్మియా
 భృగ్వాయునయశ్శిష్యా స్తస్మై విఖనసేనమః. ౩౭
 ఇత్యుక్తౌచాక్షునింభోకే తథా సూత్రం చ తత్కృతం
 అఖలేష్వశికార్యేషు ప్రణమేయః ఫలార్థినః. ౩౮
 సూత్రేణాసేన శాస్త్రేణ సంస్కృతా దీక్షితాశ్చయే
 వైకుంఠేతు మహాలోకే విహరంతి ససంశయః. ౩౯
 వైష్ణవం శాస్త్రమేతద్ధి పురా విష్ణుఘ్నభోధితం. ౩౯౪

అపశ్యే దేవ దేవస్య శరీరే పాండవ స్తదా. ఇతి సమస్తా శ్చ క్షయాశ్చైచిత్రా
 నృపయత్రప్రతిష్ఠితాః తద్విశ్వరూప వైరూఢ్యంరూపమనన్యథ రేగ్భూతః
 సమస్త శక్తిరూపాణి తత్తత్త రోతి మహేశ్వర, దేవవిర్యభృనుష్యాభ్యా చేష్టా
 వంతిస్సలీలయేత్యాదిభిః సతాపరాశ రేణచోక్తం, ఏషున ర్వేషు భగవతో
 విగ్రహేషు సాంసారిక ఫలప్రదాన ఏవమాత్రయా తారతమ్యం నిశ్చే
 యునుతు వ్యాప కానుసంధాయినాం సర్వత్ర హస్తావభేయం అలమ
 యతాతస్య త్రయా సహదాంశత్యంచ నిత్యం తత్తద్వ్యాపహద్యనురూ
 పాశ్చ లక్ష్మ్యోది పూహదయ శ్చాస్త్రేషు ప్రతిపాదితాః పూహదేషు
 మిథోఽంగాంగి భావాదికం స్వసౌకల్య మాత్రాయ త్తం ఈశ్వరస్య స
 ర్వత్రైకత్వాత్ యత్ప్రయంత్ర విశేషాదిషు లక్ష్మీ సుకర్మపాదీక ప్రతి
 వాసుదేవాదేరంగత్వం క్వచిత్క్వచి త్ప్రతిపాద్యతే తత్ర యథా వస్థిత
 బ్రహ్మశ్మకత్వానుసంధాసేన స్వాత్మానం ప్రత్యేవ స్వస్మై చ్చమంగ

కారులు కానందున వీరల నహాబ్రాహ్మణు లనబడుచున్నారు. (అధిఃరించినచో
 ననిభావము) ౩౩. శ్రీవిఖనోమహాషికా కాదియందు భగవానునిచే శ్రీసూత్రముపదే
 శింప బడినదిగావున భగవానునిచే యుపదేశింప బడుటచే నిహ్యుది వైఖానససూత్ర
 మనబడుచున్నది. ౩౪. ౨ అ ౮1 శ్లోకే 41 చూడుము) ౩౫ ఇతిరములగు బోధా
 యనాది సూత్రములకన్నిటికిని శేత్ర భూతమైనట్టియు అట్లే వేదవేదాంగములచే
 ప్రకటింప చేయబడిన ప్రామాణ్య విశేషంబు గల్గిట్టియు భగవత్కర్మ ప్రతిపాద

విభిన్నోమునయే పూర్వం శాస్త్రం భగవతోతతా
తస్మాత్తదృగవచ్చాస్త్రం లోకే వైఖానససంస్కృతం. ౪౦౪
తథా భగవత్తేవోక్తం పంచరాత్రం వృధాః పృథక్
తంత్రవేదప్రసిద్ధత్వా దవైదిక మితీరితితం. ౪౦౫
బౌద్ధమాహాతకం చైవ శైవం పాశుపతం తథా
కాపాలం పంచరాత్రంచ షడేతే సమయాస్మృతాః. ౪౦౬

త్వమితి నవిరోధః, బ్రహ్మసృష్ట్యానుసంధానతః తత్తత్ఫలవిశేషార్థంతదం
గత త్వేనప్రాధాన్యసృష్టిరితి త్రయ్యంతోదితదృష్టివిధ్యంతరేష్వివనత త్వ
వ్యవస్థాభంగః, ఇత్యాదిద్రష్టవ్యం. శ్రీమద్దేశికాదీనాం శ్రీమాక్తిః. ఆనం
దసంహితాయా మస్యాంచ ప్రథమాధ్యాయే దశమశ్లోకమారభ్య పర
స్వరూపముక్తంగ్రహవ్యంతమే వార్చావతారం ప్రస్తావ్య ర్చేతి. ౧౭, ౧౮౪.
వాస్తుగ్రామః తదంగలయే. ౧౮౪. వేద స్వాధ్యాయః, వేదీయాగః.
(వేదిత్యుచితం) యస్య. వేదశ్చ వేదీచ విచ్చి ద్యేతే త్రిపూరుష మితి
తద్విహీనస్య వ్రాత్య త్వన్మరణాత్, తదర్చనం, యజ్ఞేషు విహీనం తత్సం
పూర్ణం భవతీ తివత్సభ్యాగ్ని ర్వేదశ్చ భవతీత్యర్థః. ౧౮౪. వృక్షసేవతి
స్కంధస్య శాఖానాం చేత్యర్థః. ౨౦. స్థానపంచక మిత్యర్చావతా
రాభివ్యక్తిస్థాన పంచక మిత్యర్థః. ౨౧. ౨౩౪. భక్తానుకంపయేతి

నాహంబగునట్టియు శ్రీవైఖానససూత్రంబునకు నమస్కరించు చున్నాను. ౩౬.
యేమహంబగునకు శ్రీమన్నారాయణుండే తండ్రియు శ్రీమహాత్మి జననియు భృ
గ్వాది మహర్షులు శిష్యులును అగుచున్నారో అట్టివిఖనోమునిని నమస్కరించుచున్నా
ను. ౩౭. ఇట్లనియందరును సమస్తకార్యములకు నాదియందు విభిన్నమునిని తత్ప్రీతి
తంబగు శ్రీసూత్రమును నమస్కరించి యాకర్మలనాచరించి తదుక్తఫలంబులనందు చు
న్నారు. ౩౮. ఈవిధంబగుటచే నీ సూత్రము చేతగాని శాస్త్రముచేతగాని సంస్క
రింపబడినవారలుగాని నీక్షితులుగాని శ్రీవైకుంఠలోకంబు జెందువారనుటకు సరి

సమయే నార్పసం యత్ర జన్మాంతర ఫలప్రదం
 వైదికేనార్పసం యత్ర తజ్జన్మస్యేవ ముక్తిదం, ౪౩౪
 చతుర్భుజధరో భూత్వా శంఖచక్రధరస్తథా
 గగనే గరుడారూఢో విష్ణోః పాషాడతాంబవజేత్. ౪౫
 తస్మా ద్వైభానసార్పాయాం బద్ధాంజలి పుటా నరాః
 భక్తియుక్తాః ప్రవర్తేర స్తద్వో ముక్తిఫలాధినః. ౪౬

అంభస్యపారే భువనస్య మధ్యే నాకస్య పుష్టే మహతో మహీయాన్
 ఇతి శ్రుత్యుక్తవత్ అస్యార్థః, అపారే అంభసి మహాణావే, భువనస్య
 మధ్యే శ్రీవేంకటాదౌ నాకస్య పృష్ఠే పరమపదే చ మహతో మహీ
 యాన్ పరమపురుషో వర్తత ఇత్యర్థః. తథో చ్యతే వారాహీచ అం
 భస్యపారే భువనస్య మధ్యే నాకస్య పృష్ఠే భువివేంకటాదౌ, వితీ
 త్యాది భావ్యకారై రుక్తం. ౨౪. ౨౬. స్వయంవ్యక్తే త్యతఃపూ
 ర్వం పునాతి దేశమఖిల ముక్తం స్థలచతుష్టయ మిత్యర్థకం వాక్యం
 త్రుటితంస్యాత్. ౨౭. వైఖానసార్పసం ప్రస్తాతి యత్ర యత్రేతి,
 యథా శైలి సుప్రగే సహస్ర భాసురాద్ధర్వే గ్రామే బ్రహ్మంకణేషు
 చ వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాది సుసంస్కృతైః భార్గవాది మహా
 తంత్ర మంత్రభేద విచక్షణైః, అనుగృహ్యతై ర్మంత్రగణై ర్వేదవేదాంత

యములేను, ౩౯, ఆదియందు శ్రీమహావిష్ణునిచే యీశాస్త్రియ విఖనోముని కుచదేశిం
 పబడినది. కావున నిది భగవచ్ఛాస్త్రిమనియు వైఖానసశాస్త్రిమనియు చెప్పబడు
 చున్నది. ౪౦. ఇట్లే పంచరాత్ర శాస్త్రియగుడ భగవానునిచే నేరుగ జెప్పబడి
 నది. ఇది యుద్ధృతమంత్రంబులచే జేరుటచే తాంత్రికమనియు అవైదికమనియు నన
 బడును, ౪౧. జాఢము, కైవము, ఆహాతము, పాశుపతము, కాపాలము, పంచ
 రాత్రము ననునివి యారును సమయము లనబడుచున్నవి. ౪౨. సమయ శాస్త్రిం
 బులచే యిచ్చించుట జన్మాంతరమందు ముక్తిని గల్పించును. వైదికార్పస మాజన్మ

సమయాత్మన కృద్భూతా తనుచన్యాః సమాశ్రితః
వైదికేనార్చనం కృత్వా దేహంతే మోక్షమాప్నుయాత్.

ముఖ బాహూరు పజ్జతా వర్ణాశ్చత్వర ఈరితాః
బ్రాహ్మణా ముఖజాఃప్రోక్తా బాహుజాః క్షత్రియాస్సృతాః.

ఉరుజాః కథితావై శ్యాః పజ్జాశ్చద్రాస్సృతాబుధైః
బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వై శ్యా శ్రుయో వర్ణాద్విజాతయః.

విప్రాఖ్యయా తథైవోక్తా వేద సంస్కారసంస్కృతాః
భూసుతో వ్యగ్రజన్మేతి బ్రాహ్మణః పరికీర్తితః. ౫౦

పార్శ్వైః, క్రమాధ్యయన సంపన్నై స్వాంగో పాంగై స్సుసంస్కృతైః,
పంచమూర్తిప్రకారేణ ప్రతిష్ఠా వ్యర్చయేద్ధరిం వైదికం తదితి ప్రోక్తం
రాజరాష్ట్రాభివర్ధన మితి కారణే బ్రహ్మంశంతు చతుర్భాగంకృత్వా
వాయవ్య భాగతః పంచమూర్తి క్రమేణైవ విష్ణుం సంస్థాప్యపూజయేత్
ఇతి భీమసంహితా యాం. శైవ మేవంమయాభ్యాతం వైష్ణవంత్యధునోచ్య
తే వైష్ణవంచ త్రిధా ప్రోక్తం తథా సమయభేదవత్ సాంచరాత్రం భాగ
వతం తథా వైఖానసం మతం శుద్ధం మిశ్రం తథా సామ్య యథాసం
ఖ్యం క్రమేణ తు, వైదికాచార బ్రాహ్మ్యం యత్తద్రాద్ర మితి కీర్తితం,
వైదికాచార సంబంధా దిదంశ్రేష్ఠ ముదాహృతం, గ్రామాదీనాం స
మీపేతు మిశ్రోక్తం స్థాపయేచ్ఛుధః అభి నద్యాది తీరేషు శుద్ధోక్తం

మందే ముక్తినిచ్చను. ౪౩౪. ఇట్టివారలు దేహవసానమగు చతుర్భుజములను
ధరించి శంఖచక్రధారియై గగనమార్గంబున గరుడవాహనమునెక్కి విష్ణుసాయుజ్యం
బును జెందుచున్నారు. ౪౪. కావున వైఖానసార్చనమందు బద్ధాంజులయిన
వారలు ముక్తిజెందుచున్నారు. ౪౬. సమయంబులచేయున యర్చనముజేసి దేహం
తరమును స్వీకరించి యాశేహమగు వైదికార్చనము జేసి యంతట మోక్షమాప్నువ

శూద్రోన్యవరవర్ణశ్చ వేదసంస్కార వర్జితః.	౫౦౪
సాంకర్యేణ సముత్పన్నా స్సంకరాః పరికీర్తితాః.	౫౧
సవర్ణేన సవర్ణాయా ముత్పన్నో బ్రాహ్మణస్సృతః	
క్షత్రియశ్చ తథావైశ్య శూద్రశ్చ పరికీర్తితః.	౫౨
తాదృగ్విధి మతిక్రమ్య జాతా స్సంకరజా స్సృతాః.	౫౩౪
ఉత్పత్తి స్సంకరాణాం చ వృత్తి రాఖ్యా తద్దేవచ	
సూత్రేపి గురుణాప్రోక్తా తద్దేవ భృగువోదితా.	౫౩౪

స్థాపయే త్తథా, విప్రవాసేషు సర్వేషు సామ్యేక్షేనైవ కారయేత్, ఇతి జ్యోతిషే హయశ్రీవ సంహితాయాం శ్రీశాస్త్రేణైవ కర్తవ్యం గ్రామ మధ్యాలయార్చనం పాంచరాత్ర విధానేన నాచరేదితి శాసనం. ఇతి కాలనిర్ణయేచ పంచమూర్తి విధానోక్తే ర్విష్ణుం సంస్థాప్యచార్చయేదితి హరీతస్మృతౌ శ్రౌతం మనూషిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్వైతః పురాతనైః, వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్వైత్య స్సనకాద్వైశ్చ యోగిభిః రిత్యారభ్యః శ్రౌతేనైవ హరిం దేవ మర్చయంతి మనీషిణః మంజర్యాం ఇతి, ౨౮౪. తాంత్రికై రితి ఉద్ధారపూర్వకో మంత్రో యస్య తాంత్రికఉచ్యతే, వినియోగ ప్రధానస్తు యోమంత్రో వైదికస్మృతః ఇత్సుక్తతంత్ర శరణాః

దురు, ౪౩. భగవానుని ముఖబాహూరు పాదములనెడి నాలుగు స్థానములనుండి క్రమముగ జననమందినట్టి బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రులు నలువురను నాలుగు వర్ణముల వారలనబడుదురు. ౪౪. ఇందు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులు మువ్వరును ద్విజులన బడుదురు. ౪౬. వేదవిహితంబులగు సకల సంస్కారంబులచే తుడిచి వారలు భూసురులు, అగ్రజన్ములు, బ్రాహ్మణులని పిలువబడుదురు. ౫౦. శూద్రుడవ ర వర్ణుడని వేదసంస్కార వజ్జితుడనియు ననబడును. ౫౦౪. సాంకర్యము వల న గలిగిన వారలు సంకరు లనబడుచున్నారే. ౫౧. ఆయావర్ణముల పురుషులచే

సగ్వీ సుకరజాశ్చైవ శూద్రాశ్చాపి ద్విజాస్త్రీయః
కృతే త్రేతాయుగే వాపి ద్వాపరే పి కలాయుగే

ఇహుజన్మని దేశం తే విష్ణుసాయుజ్య కాంక్షిణః
గ్రామే విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్య వైభాసవిధానతః

పిపై ర్వైభాససై క్విష్ణోః కారయిత్వార్చనం నరాః
వర్ణాశ్రమఫలం లభ్యా యాంతి విష్ణోః పరంపరం.

౫౬౪

తంత్రశబ్ద వ్యవదేశా న్న తాంత్రికత్వం పరంతు యత్రోద్భృత ముత్తైః
ప్రయోగోఽస్తి తస్య తాంత్రికత్వం యత్ర వేద ముత్తైః ప్రయోగ
స్తస్య వైదికత్వం శ్రీవైభాస శాస్త్రీ వేదవాదాంత ముత్తై రేవ ప్ర
యోగవిధానాత్తు ద్వైదికమేవ సతు తాంత్రిక మితి పురాతంత్ర మి
త్యాదా తంత్రశబ్ద వ్యవదేశః శ్రీవిఖనస్సూత్ర సూచిత ఇగవదారాధ
నస్య తంత్రకృత్య ప్రతిపాదనాత్ ఇత్యాది, వాసాధికారోక్తాం పంచకాల
పరాయణత్వం వ్యాచ ణ్యమంజర్యాం భాష్యకార ఇతివిస్తర స్తతోఽ
వసేయః. ౩౦, ౩౨. అసహా ఇత్యత్రాశుద్ధా ఇతిపాఠః. ౩౩. ౩౪
శ్రౌతేత్య స్మశ్లోకస్య తృతీయా ఆవృత్తిః. ౩౫. అన్వైర్యోధాయనా

వాస్తీలయందు కాస్తీయసంస్కారంబులచే జనించినట్టి సంతాన మాయావణము
ల పేరిట పిలువబడుచున్నారు. ౫౨, అట్లుకాస్తీయమగు దాంపత్యసంబంధము లేక
కామచారంబు వలన జనించినవారలు సుకరజాతులనబడు చున్నారు. ౫౨౪.
సంకరోత్పత్తియు వారలకు నియమింపబడిన వృత్తియు నామభేదంబును శ్రీ సూత్ర
మందాచార్యుల వారిచేతను ఇట్లే భృగ్వాది మహాపులచేతగూడ విస్తరించి విప్వ
బడినందున నాయంశమచట గనందగును. ౫౩౪. ఇట్లు బహుప్రకారంబులగు సు
కరజాతులును, శూద్రులును ద్విజులందరును, స్త్రీలును గూడ ఈజన్మముండే (దేహేవ
సానకాలమున) విష్ణుసాయుజ్యమును బొంద నిశ్చయింతురేని వారలు నివసించి

తస్మాజ్జే భగవత్తుల్య భగవంతం సమాశ్రితాః. ౫౭

(సర్వేషామపి వర్ణానాం బ్రాహ్మణో గురురుచ్యతే
బ్రాహ్మణానాంచ సర్వేషాం గురు ర్వైఖానసస్సత్వతః)

యేర్చయంతి సదావిష్ణుం న తే ప్రాకృతమానుషాః

జిష్ణులోకాత్ప్రక్షిప్తాస్తే దేవా నాత్ర సంశయః. ౫౮

ఆశ్రయంతి సదానిత్యం యే వైఖానససమాశ్రితా

జిష్ణులోకాదిహేమాత్పన్నాస్తేదేవా నాత్ర సంశయః. ౫౯

దిభిః క్షప్తానాం ప్రణీతానాం సూత్రాణాం నేత్రం నేత్రభూతం యచ్చ
తథా స్థిరీకృతం వేదవేదాంగవేదాం తై భూతయః, ప్రకాశితస్వప్రా
మాణ్యం స్థిరశబ్దస్య ప్రకాశోఽర్థః, ఆన్యథా అభూతతద్భావార్థకవ్యి
నావిరోధాత్, ౩౬. పితేతి వైఖానసో విఖనసో విఖనాశ్చ విరించనః,
ఇతికోశః తథా, విఖనసాఽన్ధితో విశ్వగుప్తయః ఇతిశ్రీభాగవతం. ౩౭
ఫలాధీనః కర్తారః పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్యో యథాహ భగవాన
జ ఇత్యాది, ౩౮. ౩౯౪. వైఖానస ఋషేః పూర్వం విష్ణోర్వాణీ న
ముద్భవేత్, యోబ్రహ్మణ మిత్యాదయస్తత్ర ప్రమాణం. ౪౦. ౪౩౪

యుండు గ్రామమున వైఖానస విధానంబుగ విష్ణుని ప్రతిష్ఠజేయించి వైఖానసుల
చేత నావిష్ణునారాధింపజేసినచో తమతమ వర్ణాశ్రమ ఫలంబులనన్నిటిని పొందుట
యేగాక దేహావసానమందు శ్రీమహా విష్ణుని పరమపదంబు నలంకరింతురు. కృతశ్రే
తాగి చతుర్వ్యంబులలో గూడ నిట్టి యర్చనాధానమే మోక్షసాధనమై యున్నది.
౫౬౪. ఇట్టి మహత్త్వ మగ్గున ముందుంటునేత నాభగవంతు నాశ్రయించిన వా
రలు భగవత్తుల్యులగుచున్నారు. ౫౭. సర్వకాల సర్వావస్థలయందును, శ్రౌతస్మృ
త్తాది కర్మలయందును విష్ణునే యేల్లపు డారాధించు వారలు సామాన్యమహర్ష భా
వంబున చూడదగిన వారలుకాదు, స్వర్గలోకమునుండి క్షీణపుష్కలై యనతరించిన

చ సర్వం ద్రవ్యాగ్రన్యాస్త్రానా విభజ్యతే ఉపాదానం ప్రవ్యమతధామ
తమద్రవ్యమితి చ తల్లక్షణం. అవస్థాశ్రయ ఉపాదానం సంయోగరహి
తమద్రవ్యం ద్రవ్యం చ బహుధా విభక్తం. , ద్వేధా జడాజడతయా
ప్రత్యక్షదితాఅయాపివా ద్రవ్యం స్వేధా త్రిగుణానేహూజీవేవ్వర
భాగభూతి మతీభేదాత్. ధీకాలభోగభూతీరవి వక్షేత్వా గుణాదిరూప
త్వాత్, దేహాత్మే శబ్దదార్శం త్రేధా తత్త్వం వివించితే కేచిత్, ఇ
త్యాదినా స్రకారాస్తరా దృశ్యస్తే యథా జడమజడం చేతి ప్రత్యక్ష
రాక్షేపి త్రిగుణకాల జీవేవ్వర శుద్ధవత్త్వధర్మభూత జ్ఞానానీతి ద్రవ్య
స్వైయం షడ్విధత్వే చిదచిదీశ్వరభేదేన త్రేధా విభాగ. కేమాం చిత్
స్పష్టప్రతిపత్తిర్మితి నిరూధత్వే ధికాలేతి చిదచిదీశ్వర తత్త్వత్రయ
నిరూపణస్వైవ దేహాత్మభ్రమస్వత్రాత్మభ్రమ నివర్తకతయా.
త్యంతా వత్సృకత్వాధర్మ భూతజ్ఞానస్య జ్ఞానాశ్రయరూప చేతనతయా
నిత్యవిభూత్యేగ్రహాపిరూపేణేశ్వో విశేషణతయా కాలస్య తత్త్వత్ర
య విశేషణతయా ప్రతియమానత్వా ద్వేహాత్మ భ్రమస్వత్రాత్మ

గానంబగు దానిని ద్రవ్యమనియు తప్పిన్నమగు దాని నద్రవ్యమనియు చెప్పవచ్చును.
ఉపాదానమనిన నవస్థాశ్రయంబని భావము. అద్రవ్యము సంయోగరహితమైనది.
అందు మొదటియగు ద్రవ్యము బహువిధములుగ విభజింపబడినది. జడము, అజడము
అనియు, ప్రత్యగు, పరాగు అనియు, త్రిగుణము, కాలము, జీవుడు, ఈశ్వరు
డు, శుద్ధవత్త్వము, ధర్మభూతజ్ఞానము అనియు సంగ్రహముగ వింపితి విభాగవిశే
షంబుల జెప్పవచ్చును. అందు త్రిగుణాని భేదంబుగ నాయగా విభజింపబడిన ద్రవ్య
మునందు ధర్మభూతజ్ఞానంబును శుద్ధవత్త్వంబును, కాలంబును త్యజించి కొంచును చిద
చిదీశ్వరులను తత్త్వత్రయంబు నే చెప్పవచ్చును. ధర్మభూతజ్ఞానము జ్ఞానాశ్రయం
బగుటచే చేతనమందును నిత్యవిభూతియు విగ్రహాదిరూపంబున నీశ్వరునందును కాల
ము తత్త్వత్రయంబునకు విశేషణంబుగను ఉపసరజనంబులగుటచే దేహాత్మభ్రమ స్వ
త్రాత్మ భ్రమలకు నివర్తకములు గావలగుండుటంచేయు తత్త్వత్రయమాత్ర
విభాగంబున నట్టి భ్రమనివృత్తిగలుగుటచేతను యివిభాగమే న్యాయమైనని వార
ల మతమైయున్నది. అద్రవ్యంబును సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు, క్షయము, స్పర్శ

భ్రమ నివృత్త్యనుపయోగిత్యాచ్చ తత్త్వత్రయ నిరూపణమేవ కేమాం
చిత్సమ్మతమితి భావః. ఆద్రవ్యం పునస్సత్త్వరజస్తమాంసి శబ్దాదయః
పంచ సంయోగశ్చక్రితి దశభా విభజ్యతే. తదేవ త్రిగుణం ప్రకృతిః.
రజోగుణకం తమోగుణకం మహదాద్యాశ్రయత్వ మితివాతల్లక్షణం.
తచ్చ విచిత్రసృష్ట్యవకరణత్వాన్మాయా ప్రోచ్యతే. వికారానస్యాః ప్ర
కతోతీత్య పాదానేక్తిక్ ప్రత్యయగతిశ్చేన పృథ్విర్యతే ప్రకృతిరితి.
విద్యావిరోధాదిభిరవిద్యాదిశోచ్యతే. తచ్చ సమవిషమ వికారసంతా
సాంశ్చ కాలభాగ భేదాభ్యా మారభతే. ఇదం చ పరిస్పందాదియో
గ్యభూతేంద్రియ పరిణామదశాయామపి నిశ్చిద్రమేవ తత ఏవ హి స్వ
కార్యవ్యాపకత్వం ద్వయోరన్య తరస్య వా స్పర్శశూన్యశ్చేన న సప్ర
తిఘత్వవిరోధః. వాయుదిభూతచతుష్టయం హి స్పర్శవదస్పర్శేనాకా
శేన వ్యాప్తం, ఇదమేవ త్రిగుణం పూర్వానభోప మర్దకావస్థాభేదా
న్పురుషిన్ద్రీయ తత్త్వాని మూలప్రకృతిర్మహానహంకార ఇంద్రియాజ్ఞే

ము, రూపము, రసము, గంధము, సంయోగము, శక్తి యని పదివిధంబులుగ విభజిం
పబడుచున్నది. (ద్రవ్యవిభాగమందాదియగు) త్రిగుణమే ప్రకృతి యనబడుచు రజో
గుణకము, తమోగుణకము మహదాద్యాశ్రయత్వము ననునివి త్రిగుణలక్షణము. శుద్ధ
సత్త్వమం దతి వ్యాప్తమగుటచే సత్త్వగుణకంబని మాత్రము చెప్పజనదు. ఇయ్యది
విచిత్రములగు సృష్టికార్యంబుల కుపకరణ మగుటంజేసి మాయయనియు, వికారంబు
లను గలుగ జేయునది గావున (నవయవార్థంబుచే, ప్రకృతియనియు విద్యా (బ్రహ్మ
విద్య) విరోధియగుటచే యవిద్యయనియు నిశ్లే యచిదచేతన ప్రధానాదిశబ్దంబులచే
వ్యవహరింప బడుచున్నది. ఇయ్యది సృష్టిసంహారాది కాలభేదంబునను గుణవైపర్య
యంక్త తద్రహితంబులగు దేశభేదంబునను నామరూపవిభాగ నిర్దేశకానశాక
త్యరూప ఘమవికార సంతానంబులను తన్నిర్దేశకావాత్వరూప విషమ వికార
సంతానంబులను ఆరంభించు చున్నవి. ఆనగా సతత వికారశీలంబగు ప్ర
కృతి గుణవైపర్య యంక్తప్రదేశ విశేషంబున మహదాది విషమ వికారంబులను
ప్రదేశాంతరంబున సమవికారంబులనుగూడ గల్పించుచున్నదని భావము. విషమ వి
కారరాహిత్యంజునే ప్రళయమనుటచే యపుడు సమవికారంబులు గలిగినను ప్రళయ
గ వ్యాఘాతములేను. ఇయ్యది పరిస్పందాది యోగ్యంబులగు భూతేంద్రియ పరిణా

(ప్రాకృతా విభాగోఽస్తితి కేచిదాచార్యాః) శబ్దతన్మాత్ర సహభివత్స
సాస్త్వికావాంకారో సానానద్రవ్యత్వాద్వివాకృతేంద్రియలక్షణం పున
శ్చేంద్రియం ద్వివిధం జ్ఞానేంద్రియం కర్మేంద్రియమితి. జ్ఞానప్రసంగా
శక్తమింద్రియం జ్ఞానేంద్రియం తత్ పోధా మనశ్శ్రోత్రాదిభేదాత్.
అశుభసత్త్వే సతి పంచవిషయ సాధారణేంద్రియత్వం స్మృతికరిణేంద్రి
యత్వమిత్యేవ ప్రాకృతిమనోలక్షణం తిచ్చిహృత్ప్రదేశమాత్రాధిష్ఠా
నం ఇంద్రియాంతరాణామపి హృత్ప్రదేశ ఏవ కంఠస్థానం చానాస్త కే
వ్యపి యథాసంభవం నృత్తిశ్చ ఆహ్వానపీ ఆత్రి భూయసావృత్తిః. మన
ఏవాంతః కరణం సంకల్పాధ్యవనాయాదయ స్తద్వ్యాపారిభేదాదేవ
జాయంతే తే నాంతఃకరణ వైవిధ్యం (శబ్దాదిపంచకం) శబ్దమాత్రగ్ర
హణశక్తమింద్రియం ప్రాకృతశ్రోత్రం తస్మిన్మూర్ఖాదీనాం కణకశిష్ణు
శివచ్ఛిన్నవృత్తిః. ద్విజన్వానాం సయసవృత్తి త్వగాదీనామపీంద్రియా

జి.వ్యా. ఘోషము) పంచ తన్మాత్రములు, (ఆకాశ, వాయు, జల, పృథివీ
తన్మాత్రములు) పంచభూతములు, (స్పృహ, అప్ప, తేజసు, వాయువు ఆకాశము)
(1, 1, 1, 11, 5, 5, = 24).

ఇట్లు ఒక్కటియగు త్రిగుణమునకు నానాకారంబగు ప్రపంచరూపంబున ప
రిణామమును ఏకమగు మృత్పిండము ఘటశరావాది రూపముగ బహిఃమించుట వంటి
నిగాదు. అట్టి పరిణామము సానునమగు మృత్పిండము నానునతె నిరవయవమగు
ప్రకృతియగు సంభవించుటగ. ఆనయవాతిరిక్తిమైన యవయవియగు త్రిగుణవ్రణ్య
ము అంగీకరింప బడదుగావున నానావయవములు (పరిణామవాచకం) నానాకా
రములుగ బరిణమించుటయు తటస్థముగావచ్చును. కావున నేకోపాదానవాదియు స
మజనమైనదికాదు. మరియొక నిది సమత్వైగుణ్యమై యొప్పుచున్నది. అంగును స్వ
ల్పమగు భేదము నవలంబించి యాకర్షకము, ఆకర్షకము విభక్తితమము. అవిభక్తితమము
అనుభేద ప్రకృతినాలుగు విధంబులుగ వ్యవహరింప బడుచున్నది. మూలప్రకృతియ
నునది బీజస్థానియము మాతృత్వ మంశురస్థానియము, అంశవిభక్తితమం బనునది భూ
తలనిహిత బీజతుల్యము. విభక్తితమంబు మృగ్ధునుండి బహుంబవేదలిన బీజతుల్యము.
అతఃరము సలిలసంస్పృష్ట ముంటుండే నాదస్రవై కేలావయవములు గలిగిన బీజతుల్య

ణా పూర్వోక్తశ్రోత్రలక్షణే నబ్ధమాత్రపథకానే క్రమాత్స్వర్గ మా
త్ర వివక్షాసేన లక్షణమూహ్యో తత్ర త్వగాత్రయః కృత్సంవపు.
ప్రదేశభేదేన స్వర్గోపలంభా రతిమ్యం నఖిసంతి కేశాః సుస్వరము
పలంబశ్చ ప్రాణమాద్య తారతమ్యకపవన్యతే యథాయోగ్యం వా
య్యాది చతుష్టయం సాయోగేన తిరు గృహ్యతే స్వర్గాగయస్తు
సంయుక్తవిస్తతయా చక్షురాదీనా మాత్రయా నయనగోళక తాలు
నాసాః. తత్ర గజానాం నాసా హస్తు ఇతి పాణిఘ్రిణయో రేక మేవా
ధిస్తానమువ్యతే. జంగమశరీరేష్వేవ ప్రాయోగేయమింద్రియ ప్రదేశ
నియమః. చక్షుషా వాయువ్యతిరి కభూతచతుష్టయం తత్రైవ గృహ్య
తే. హాసాయోగి స్వర్గాగయతే. జహ్నుఘ్రాణాభ్యాం తు రసగం
ధౌ క్రమాత్స్వ యుక్తవిస్తతయా గృహ్యతే. తదేవం మనస్స్వర్గన
లోచనాని గ్రన్థావ్రన్య గ్రాహకాణి శ్రోత్రశివస్వఘ్రాణావ్రన్యగ్రా
హకాణి సగ్వేషా మపీంద్రియాణాం తత్తత్కాలాది విశిష్ట విస్తుగ్రాహ

ము. అవ్యక్తముగూర్చు (మొండిన) లీలగుల్లము. ఇట్లునుటవలన గణితము వైషమ్య
మున కసంతర పూర్వావస్థయగు గుణసామ్యమే యవ్యక్తము (ఆయవస్థయందు గుణ
సామ్యంబును అస్ఫుటంబును యొప్పను) అనియు, ఈయవ్యక్తమే చేతన గర్భవస్థపై
రూపమై యక్షరశబ్దవాచ్యంబగు, ననియు అక్షరాద్యవస్థా ప్రాప్త్యా న్ముఖ్య విశిష్టం
బగు తమంబ విభక్తితమంబనియు తదౌన్ముఖ్య రహితంబగు తమంబ విభక్తతమంబని
యు తెలియుచున్నది. (తమంబనిన చిదర్థంబును తెలియరాని మాత్మద్రవ్యమునకు
పేరని వ్యవహారము.) ఇచ్చుది సలిల విలీన లవణంబును చంద్ర కాంతమందలి శలిలం
బును ఘోర్యకాంతమందలి వహ్నియునుంబోలె సర్వజ్ఞుడగు పరమాత్మ చేతనే తెలి
యదగియున్నది. కావున 'అవ్యక్తమక్షరేలియతే అక్షరం తమసీ లీయతే, తమసః
పరేదేవ ఏకీభవతి' అను మొదలగు శ్రుతులచే సలిల విలీన లవణన్యాయంబున నవి
భక్తితమంబు ప్రకృతి కాదిమహాపము. అందుండి విభక్తతమము, దానినుండియక్షర
ము, అక్షరమునుండి యవ్యక్తము అయవ్యక్తమునుండి మహత్తత్వంబును గలంగు చు
న్నదని తాత్పర్యము.

అహంకారత్వానస్థు అవ్యవహిత పూర్వావస్థా విశిష్టమగు ద్రవ్యము త్రిగుణ

కత్వాన్యన్యగ్రవ్యగ్రహకత్వమేవ వా. తతః కర్తృంద్రియం, ఉచ్ఛారణాదివ్యవస్థానినుక్రియా హేతుత్వం తల్లక్షణం. తత్పంచధా. వాగాదిభేదాత్. వణోచ్ఛారణ కరణమింద్రియవాక్, తచ్చ హృత్కంఠజహ్వమూలతాలు దంతోష్ఠనాసా మూర్ధగూఢస్థానాప్తకవృత్తి (అప్తాస్థానాని నర్ణానామూరః కంఠ శ్చిరస్తధా, జీహ్వమూలం చ దంతాశ్చి నాసికోస్తా చ తాలు చ శీతా 13 శ్లో.) శుకాదీవ్యతిరిక్తవిహంగాదీనాం తత్తకన్యస్తస్థానాదీనహకారివిరహోన్వణోచ్ఛారణాశక్తిః. శుకాదీనామపి కించిత్తద్వైషమ్యానుచ్ఛారణ వైషమ్యం శిల్పకరణమింద్రియం పాణిః. స చ మనుష్యాదీనా మంగుళ్యాది వృత్తిః. వారణాదీనాం నాసావృత్తిః. నను తాలుపాదాదిభిరవ్యభ్యాస ఛాటవాన్మౌక్తికగ్రధన లిపి కరణాది శిల్పనగ్ననాత్తత్రాపి తస్వృత్తిరాస్థేయా సత్యం మాత్రయా వృత్తిరస్త్యేవ విరోధాభావాద్దేశభేదేన ఇంద్రియాంతర

ద్రవ్యము మహత్తు (మహాత్) అనబడుచున్నది. ఈమహత్తు సాత్త్విక రాజస తామస భేదంబులచే మూడువిధంబులగు చున్నది, ఒక్కొక్క యహంకారమందును గుణత్రయమే నిబిడమైయున్నను ఆయాగుణగతంబగు సుష్టివశక్తి విశేషంబువలనను ఆయాగుణములయొక్క ప్రచారాంశ భేదంబువలనను సాత్త్వికాది వ్యవదేశ ముపపన్నమగుచున్నది. ఇంద్రియత్వానన్యక వ్యవహిత పూర్వావస్థావిశిష్ట త్రిగుణద్రవ్యము అహంకారమనబడును. ఇదియుమహత్తువలెనే సాత్త్వికాది భేదంబులచే త్రివిధంబగును. అంగు సాత్త్వికాహంకారంబునుండి యింద్రియములును, తామసాహంకారంబునుండి తన్మాత్రమును గలుగుచున్నవి. రాజసాహంకారము భయంబున కనుగ్రాహకంబగును. ప్రాణాగులలో నన్యతమమై హృత్కంఠచక్షురాది ప్రదేశవిశేషావచ్ఛిన్న వ్యాపారముచే తత్తత్కార్య విశేషమునందు సమర్థమైన ద్రవ్యమును యింద్రియమని యనదగును. ప్రాకృతేంద్రియమనియు నప్రాకృతేంద్రియమనియు నింద్రియము ద్వివిధము శుద్ధ సత్త్వశుద్ధ సత్త్వయోగంబుచే నీవిభాగము చేయబడినది. (అవ్యక్త మహదహంకారదులందును యిట్టి విభాగము కలదని యొక మతియు గలదు.) శబ్దతన్మాత్ర సహభవత్వము, సాత్త్వికాహంకారోపాదాన ద్రవ్యత్వముననునిది ప్రాకృతేంద్రియలక్షణము. మరియు ప్రకారాంతరముచే నీయింద్రియమును జ్ఞా

వ్యాప్తేదేశేఽవిస్థానాదేశ్యైశ్చ స్ఫుర్వనానా దర్శనాదితి. సంచారకారణమింద్రియం పానః స చ మనుష్యాదీనాం చరణాది వృత్తిః. భుజగపతగాదీనాంతూరః పక్షాదివృత్తిః. పాదాత్మ-శ్చేంద్రియా దిత్యవయవ విశేషలక్షణా సర్వేషామపి జ్యతూనామేకాదశేంద్రియ వత్త్వేన సాక్షాంద్రియ నిషేధాయోగాత్. తస్య చ తత్తత్స్థానాది సహకారేణ స్థలజలగగనాది సంచార హేతుతా. విహగాది పరకాయప్రవేశేఽస్వయ వ్యతిరేకదర్శనాత్:—

మలాదిత్యాగకరణ మింద్రియం పాయుః. స చ తత్తదవయవ వృత్తిః విహంగ విశేషాణాం యే ముఖాదివృత్తిః. యథా న్యాయతత్త్వ. యథా వామాంథాళాదీనామాస్యేన విఘ్నాత్తోత్సర్గ ఇతి. ఆనందవిశేషకరణ మింద్రియముపవస్థః. స చ మేహనాది వృత్తిః. సిద్ధమిథ్య 'మింద్రియాణి ద్విలైకం చ పంచ చేంద్రియగోచరాః' ఇత్యాది ప్రమాణై రింద్రియాణామేకాదశ సంఖ్యావత్త్వం వ్యదచ్ఛిద్యతే చాధికసంఖ్యా ఏవమేషామేవైతావతామేవైవం స్వభావానామేవాగమే

నేంద్రియము, క శ్చేంద్రియము నని రెండు తెరంగులుగ విభజించుచున్నారు. జ్ఞాన ప్రసరణశక్త మగునది జ్ఞానేంద్రియము, ఇమనసు, శ్రోత్రము, త్వచము, చక్షుస్సు, రసనము, ఘ్రాణము అని యారువిధంబులయి యున్నది. (మనసునకు జ్ఞాన ద్వారంబుననే సర్వపాతుత్వము సిద్ధించు గావున సర్వప్రవృత్తులును, మనః పూర్వకంబులు గావున మనసును క శ్చేంద్రియంబును సాఘ్యుల వాదము సరియైనది కాదు. అశుద్ధ సత్త్వమయి పంచవిషయ సాధారణేంద్రియత్వము స్ఫురి కరణేంద్రియత్వమునను నిది ప్రాకృత మనోలక్షణము. ఇయ్యది హృత్ప్రదేశ మాత్రాధిష్ఠానమై యున్నది, ఇంద్రియాంతరంబులకును నీహృదయప్రదేశమే కంద సానమై యొప్పుచున్నను ఆయాస్థానాంతరముల యంగును యథాసంభవముగ నవస్థానముగలిగి యున్నది. అత్యుగుడ నాప్రదేశమందే విశేషవృత్తి లిగియున్నది. ఇట్టి మనంచే యంతఃకరణం బనబడును. సంకల్పము, ఆధ్యక్షసాయము, మొదలగు నవియు నామనసునందే వ్యాపారభేదంబుచే గల్గుచున్నందువలన నాయంతఃకరణము

నైవ సిద్ధత్వాత్సైగత వై శేషిక చార్వాక ప్రభృతీనాం స్త్రీంధ్రియ పు
రుషేంధ్రియాదీకల్పనం క ర్మేంద్రియ పరిత్యాగః, ఏకేంద్రియవాదః త
త్రాపి త్వగింద్రియైకస్వీకారః, శరీరస్వేద్యవేంద్రియత్వం క ర్మేంద్రియా
ణాం శరీరోత్పత్తి వినాశయోరుత్పత్తి వినాశౌ, మనోవిభుత్వ నిత్యత్వ
తైజసత్వ నిర్మలస్కత్వాదీని రాజసాహంకారజన్యత్వ భౌతికత్వాదీ
స్యన్యావృణోతి. ప్రలపితాన్యనాదరణీయాని యుక్తి బాధాద యశ్చ యథా
సంభవ మున్నేయా ఇతి.

అథ తన్మాత్రాది స్పృష్టిః. భూతానామవ్యచహిత సూక్ష్మైవస్థా
విశిష్టం ద్రవ్యం తన్మాత్రం, వధియాపేణ పరిణమ మానస్య పశుసో
మధ్యమావస్థావ ద్భూతిరూపేణ పరిణమమానస్య ద్రవ్యస్య తతః పూ
ర్వా కాచిరవస్థా తన్మాత్రా తద్విశిష్టమపి ద్రవ్యం తన్మాత్రం తదేవ
భూతోపాదానమితి న శబ్దాదిగుణమాత్రాద్భూతిస్పృష్టిః. విశిష్ట శబ్దా
ది విషయాధికరణం భూతిం. అత్రాపి ప్రాకృతాప్రాకృతవివేకః పూర్వ
వత్. తన్మాత్రాణి చ భూతాని చ ప్రత్యేకం పంచథా. శబ్దతన్మాత్రా

విభిన్న సైవవస్తు సరియైవతికౌదు. శబ్దమాత్ర గ్రహణశక్తమగు నింద్రియము ప్రాకృ
తశ్రోత్రంబనంబడు నియ్యది మనుష్యాగులకు కర్ణకుకారావచ్చిన్న వృత్తియు ద్విరసనం
బులకు నయనవృత్తియు నై యున్నది. త్వగాదీంధ్రియ చతుష్కంబునకును పూర్వోక్త
శ్రోత్రలక్షణమందు శబ్దమాత్ర మనుపదమునకు గ్రహణంబుగ స్పర్శమాత్ర మనుపదంబు
ననువుపరచి లక్షణము యెరుంగ దగినది. అందును శరీరమంతయు త్వగింద్రియాశ్రయం
బగుచున్నది. ప్రవేశభేదంబుచే నమన గోళ కాదులకుండును పాదతలమందును స్ప
ర్శోపలంభ తారతమ్యంబును నఖదంత శేకాదులయందు స్పర్శానుపలంభంబును
ప్రాణవాప్త్యల్పత్వ భూయస్త్య కృతంబగు తారతమ్యంబువలన సిద్ధించు చున్నది.
యథా మోగంబుగ వాయ్వాది చతుష్టయంబు సంయోగ సంబంధము చేతను స్పగ్ధా
దులు సంయుక్తవిస్థంబుగను నాత్వగింద్రియమువలన గ్రహింపబడుచున్నది. చక్షురా
దీంధ్రియ త్రితయంబునకు గ్రహణంబుగ నమన గోళకంబును తాలవును నాసికంబు
ను స్థానంబులు వారణంబులకు నాసికంబు కరం (తొండము) దగుటచే పాచీఘ్రాణం

కాశాదిభేదాత్. తత్ర తామసాహంకారాకాశయో ర్భగ్యమావస్థా విశిష్టం ద్రవ్యం శబ్ద తన్మాత్రం ఏవము త్తో త్రతన్మాత్రేవపి తత్త యాభిగన్య మధ్యమావస్థా విశిష్టత్వం అవిశిష్టత త్త ద్ధుణాశ్రయత్వం తత్తియాత్తోపాదానత్వం చ లక్షణయూహ్యం. అస్పర్శ త్వేనతి విశిష్ట శబ్దాధాత్వ శ్రోత్రాపాత్యయకత్వం చాకాశలక్షణం. అయం చావకా శదానాదినోపకరోతీతి శాస్త్రస్థిత్యా దభ్యుపేక్ష్యం ప్రత్యక్షశ్చాయ మాకాశః యదోన్మలనం చక్షుష స్తదేవాకాశోఽయమితి ప్రతీతే. ఆగమవశాదేవాకాశే శబ్దచుభ్యపయంతి వృద్ధాః. ఆకాశాన్నిర్భ త న్మాత్రం తతో వాయుః. విశిష్టస్పృశవత్వే సతి దూహహస్యత్వం అ స్మదాది స్పృశనై కేంద్రియగ్రాహ్యద్రవ్యశ్చమనుష్ఠాశీతి స్పర్శవిశిష్ట త్వే సతి గంధసూక్ష్మ్య మిత్యాది తల్లక్షణం. తస్య చ వాయోస్పృశావా ద్యా అశృష్టాత్మకేశ్వరసకలస్వాద్వా స్పృరసికం తిర్యక్ప్రకారణం, పా ణికవాది ద్రవ్యేణ నాయంతిరేణనాభి ఘాతవశాద్భృ మహార్ధ్యగ మనాదయః. తే చ దూరస్థేన తృణరజ్జు ప్రభృతీనాం భ్రమణార్ధ్యగ

బుల గొటికిరి కరంబే యధిష్ఠానమై యున్నది. ప్రాయశఃబుగ నీవిధంబుగ నిండి యుండేక నిశుమను జంగమ శరీరములయందే గాన వచ్చుచున్నది. వాయు వ్యతి రిక్తం గూడగూర్చుకొనును ఇట్లే సంయోగ సంబంధముచే తెలియబడుచున్నది. రూపాదులును స్పృశాదులం బో త సంయుక్తనిష్ఠంబులుగ గ్రహింప బడుచున్నవి. ఇట్లే జిహ్వ ఘ్రాణంబులచే రసగంధంబులును సంయుక్త నిష్ఠంబులుగ నే గ్ర హింపబడు చున్నవి. ఈతీరుగ మనస్సుర్చన బోచనంబులు ద్రవ్యాద్రవ్యోభయ గ్రాహకంబులును, శ్రోత్రజిహ్వ ఘ్రాణంబులు ద్రవ్యమాత్ర గ్రాహకంబులు ను అగుచున్నవి. సర్వేంద్రియంబులను తత్తత్కాలాది విశిష్ట వస్తుగ్రాహకం బు నది సర్వవిధ ప్రత్యక్ష విషయంబగుటచేనే ద్రవ్యాద్రవ్యోభయ గ్రాహకత్వంబు నే ప్పీనను నెప్పుడున్నను. ఈవిధంబుగ జ్ఞానేంద్రియ స్వరూపము వివరింపబడినది.

కర్మేంద్రియంబుననః—ఉచ్చారణాది హాపమున నన్యతత్వక్రియ హేతుత్వము

మనాదిభి రనుమే యాః. తత్ర త్యేన స్మగ్ధన గ్రాహ్యః. ఏతేన వాయో
 ర్నానాత్వమపి సిద్ధ్యతి. అన్య చ స్వాతః పాక్షావాప్యోసరోధే సఖ
 స్తంభః. భక్త్రీకాంతర్గత వాయునా హి తథా దృశ్యతే. తస్య చ సలి
 లాతపకుసుమాదియోగాచ్చికోష్ట సారభారోపః. తథా చాన్వయవ్యతి
 రేకా సలిలాదిసంసర్గే సతి వాయూ శీతస్పర్శాపి ప్రశ్యయః, తదభావే నే
 త్యనుభవాత్. (దురూహం వస్తుశక్తిమవలంబ్యేన స్వభావః ప్రభావ
 శ్చ భవద్భిరాయుర్వేదాచార్యైరేవ క్వచిత్, క్వచిద్దుండభి స్వనాదా
 వుపవణ్య మానత్వా , క్షుద్ధిస్సయానై స్స క్షేపాం విపరీతైర్వికర్య
 య' ఇతి న్యాయా ద్వాన్వయశ్చైత ఇతి వాచోపనిసృతే) స చ త్వగింద్రి
 యాప్యాయనేన ప్రాణశరీర వివయాశ్చనా చోపకరోతి. తత్ర శరీరధా
 రణాది హేతుర్వాయువిశేష ఏవప్రాణ సంజ్ఞః. స ఏవ వ్యాపారభేదా
 త్పంచధా దశధా చోచ్యతే. తథా , న వాయుక్రియే పృథగుపదేశాత్,
 , పంచవృత్తిర్మనోవశ్వస్య పదిశ్యతే. ఇతి నూత్రికార ఆనా (అయనా

కశ్చేంద్రియలక్షణము. ఇన్యగి వాక్పాటి పాయూపఫలను శేపట మైదువిధంబు
 లయియున్నది. వణోచార్పరణ కరణంబగు నింద్రియము వాగింద్రియము. ఇన్యగి
 హృదయము, కంఠము, జిహ్వోమూలము, తాలువులు, దంతములు, ఓర్ధ్వములు, నాసిక
 మూర్ధము నను నెనిమిది స్థానముల యంగుండును. శుకాది వ్యరిక్తములగు విహంగ
 ములకు తత్తదదృష్ట సంస్థానాదికమగు సహకారి విరహంబువలన కణ్ఠోచ్చరణమం
 దు శక్తి జనియింప జాలకున్నది. శుకాదులను ఆ యదృష్టయంగు క్షల్పమును వైష
 మ్యము వలన నుచ్చరణ వైషమ్యము సహజమైయున్నది. శిల్పకరణయగు నింద్రియ
 ము పాణింద్రియము. ఇన్యగి మనుష్యాగులకు ఆంగుల్యగి వృత్తియు వాగణాగులకు
 నాసికావృత్తియు వగుచున్నది, తాలు పాదానులచే యభ్యాసపాటవంబు వలన
 మాక్తిక గ్రధన లిపికరణాది శిల్పంబులు చేయు జాలుటచే అయాసలముల యంగును
 పాణింద్రియముయొక్క ప్రసరణము నంగీకరిండుటచే తదింద్రియ వృత్తియు ముఖ్య
 ముగ నంగీకరింప బడుచున్నది. ఆధిష్ఠానభేదము ప్రతినియతమై యుండుటంజేసి పా
 దేంద్రియాధ్యధిస్థాన మంగు పాణింద్రియ ప్రసరణము ప్రదేశభేదముచే యంగీకరింప
 బడుటకు సంశయముండు జాలదు, ననుభవోశక్త రసనాదులయందు త్వగింద్రియ స

ధీకాః యోః ప్రాణస్స వాయుః స పిష వాయుః పృథ వేధః ఇతి శ్రుతి
 బలాద్వాయుః ప్రాణ ఇతి న సంభవతి. ఉచ్చాచ్చస నిశ్శ్వాసాదీషు ప్రా
 ణప్రసిద్ధేః. వాయుక్రియాప్రాణ ఇత్యపి న సంభవతి. పృథగ్ఽదేశాత్. ఏతి
 న్నాజ్ఞాయతే ప్రాణోమనస్స క్షేంద్రియాశ్చ చ ఖం వాయుః కిం వా
 యువేషీయా ప్రాణస్య పృథగుపదేశాత్. ఇత్యన్యన్యస్య కామస్సుక
 ల్ప విచికిత్సా శ్రద్ధాశ్రద్ధా ధృతిరధృతి హింసాత్పిథకరిశ్చేతనస్త్వ
 మన ఏవేతి యథా కామాది వృత్తిభేదేషు న కామాదకం మనసప్ర
 త్యాగతరం తథా ప్రాణోవ్యానోఽపి ఉదానస్యనా నా ఇశ్చేతస్త్వి
 ర్వా ప్రాణేవేవేతి వచనాగపానాదయోఽప్రాణనైత్యన వృత్తివిశేషా
 ఇత్యన్యన్య చ (ద్రష్టవ్యం) స చ ప్రాణాపానవ్యానోదాన సమాసభేదా
 త్పంచధా. నాగకూక్కుకరదేవదత్త ధనంజయో వైశ్య క్షేపైః పున
 ర్దశధా. ప్రాణశబ్దా తు (కథామూత్రసాధారణ) వాగశబ్దవత్ సామా
 న్యతో విశేషతత్త్వ నిష్పన్నోజ్ఞేయః. అస్య శరీరేంద్రియధాంకాన్య
 శ్రుతి సిద్ధం. తథా ఛందోగ వాచసనీయశ్రుతిః. యస్మిన్ముత్యా త్రి

ద్భావము కనుబడు చుంటుచే వాస్తవ దృష్టిచే నిండియాంతరముచే వ్యాప్తతన చు
 తోలున నిండియాంతరస నద్భావమును అవిరుద్ధమే యగుచున్నది.

సంచారణ కారణంబగు నింద్రునియు పాదేంద్రునియు. ఇహ్యుది మనుష్యులకు చరణాది వృత్తియు భుజగతగాదలకు ఉరికి పక్షానివృత్తియు అగుచున్నది. అట్టి సాక్షేంద్రియమున కానూ సంస్థానానీ సహకారంబువలన స్థలజల గగనాది సంచారహేతుత్వము సిద్ధించుచున్నది. మనుష్యులగీగమందలి పాదేంద్రియమున కూకాళసంచరణమందు సామర్థ్యము లేకుండుటయు విహగాది పరకాయప్రవేశంబు జేసినపు డాయాత్మికతన పాదేంద్రియమున కట్టి యాకాళసంచరణ సామర్థ్యము గలగుటయు నన్నయ వ్యతిరేక దృష్టాంతములచే నిర్యక్తము శ్చిరపరుప బడుచున్నది. మలాదిత్యాగకరణమగు నింద్రియము పామువు. ఇహ్యుది ఆయాచమయ వృత్తియగును. వామాంధాళము? () మొదలగు పక్షుల కిది ముఖప్రదేశవృత్తియై యున్నది. ఆనంద విశేషకరణమగు నింద్రియము సన్ధ్యగరబడును. ఇహ్యుది మేన

ఇదగ్ం శరీరం పాపిగ్లువ గృశ్యతి ఇత్యాది ఏవం జాగము శరీరేష్విప
 ధావంశరీరేష్విపి సాన్తేష్విప మూలనిషి కసలదోహళ పాధికాపదా
 తూగామభ్యాదానాత్. ఎళుంతుంకుకాదీనామపి మంప్రాణాశ్రియ
 త్సుమి అస్మైవ శేవకపూరక కుంభకరూపం నియమన మహ్తంగ
 యోగే చతుర్థమంగ, ప్రాణాభ్యాద్వయోరన్య ఏవ శరీరోపాదాన
 భౌశో వామి. తేవ పాదానన్యో నాయుక్రమ రేషు మాగుతాదిశరీ
 రేషు వ్యక్తం. విషయస్య చండివాశి శాశవృంశి పవనాద్యు. గా
 తస్మాద్వాయో సూహృత్కృత్య. తత సేజః ఉష్ణస్పృశ్యవ్యతి భాస్వరయా
 సుత్త్వాదికం చ తేజోలక్షణం. తచ్చ వాక్చక్షుశ్రావ్యాదుకం నివా
 శ్చిజానిన్యశిరి క్తూచనాగాం అంజనవిశేషాది శూన్యానాం తిమిరాన్య
 తిరి క్త విషయప్రత్యయోక్త్యానే ప్రభుతూపనూప్యాయ కాతిరి క్తం
 తదవశ్యాపేక్షితం. వై శ్వసరాధ్యాత్మినా చ తరుపకారః. వై శ్వస
 గో నామ శరీరాంతర్వ స్త్రీలాగాది సంయోగాశ్చిహితపాకాది శేతు
 స్తేజోవిశేషః. శరీరత్వాద తేజస్త్వేత్రమ రేషు దానానపగాది శరీరే

వానివృత్తియున్నది. ఇట్లు జ్ఞానే ద్రియ కర్మ ద్రియములను స్థిరపరచుటచే
 స్త్రీంద్రియ పునఃసేంద్రియ కల్పనంబును ఇవియే యను నవధారంబుచే కర్మద్రి
 య పరిత్యాగంబును యోగబావంబు గలవనుటచే శరీరముకాగల్గివ్విత్తి నిగాశిత్వా
 గునును నిరసింపబడు చున్నది. ఇట్లే ఆమంబుచే ఏకే ద్రియనామను. త్వగిద్రియ
 స్వీకారము, శరీరేంద్రియవాసము, మనోవిభుత్వ నిత్యత్వ వైజుత్వ నిష్కవగ్నత్వాది
 వ్యావంబులును, రాజసాహంకార జన్యత్వ భౌతికత్వాది వాదంబులును నిర్మలంబులు.
 యుక్తి బాధాస్థూలంబులు సుధాసంభవమున హంసంబు కొనదగినవి. ఇట్లు ల్లగిద్రి
 యంబులను ఏకాదశ సంఖ్యావత్త్వంబును, ఆధిక సంఖ్యా నిషేధంబును చేయబడినది.

జీవల తన్మాత్రపుష్టియనః—భూతంబుల కన్యనహిత పూర్వాకస్థా, విశిష్టద్రా
 క్యము తన్మాత్రమనబడును. దధిరూపముగ బగితి నొంగు క్షీరమునను మధ్యమూకస్థ
 'యంబోర భూతరూపంబుగ బగిమిరిప నున్న ద్రవ్యమునకు (అంతకు) పూర్వపుది
 గునాకానాక యవస్థయే తన్మాత్రం బనంచగ. అట్టి యాకస్థావిశిష్టమక ద్రవ్యంబునకు

ఘృత్యుః. విషయత్వం చంద్రికా శత్రుహదా హుతవహాదిఘృత త్రి
 ఘృతవహాగ్య జ్వాలాత్మకస్య దాహ్యానాశే నాశకర్మవాత్ పుష్కల
 కారణత్రయోప నిసాతాదేదా నేకదీపాదగ్ననాశ సుఖానినాశ్చిత్త్యా
 పం తుశేకత్వం సిద్ధం. తత్ర చ భానునివ్యాకళేకః భానుని ప్రతిహతి
 ని, దివ్యావ్యాదిత్వాదిని బ్యోతీషి తిశ్శాంత్యాగీరిచ, తత్ర తత్ర సామ
 గ్రీ కాగ్యాణి తుశేకత్వ స్థితత్వాదీని యథామోగ మున్నేయాని.
 తేషః పురస్సానూన్యతో ద్వవిధం. ప్రభా ప్రభావాంశ్చేషి. అవరణసద
 సన్యానాశవ సంకోచవికాసో యథావేగశక్త్యస్థానదేశాధికదేశ ప్ర
 వాతీ తేజోవిశేషః ప్రభా. సా చ ప్రభావద్విస్సహాయా త్వగ్యతే నహ
 చ విశ్వేష. వ చైషా స్వతంత్రా దీపాన్యస్థాధిస్థితయైవ ప్రతీతే. త
 ద్విశేషః తేషః ప్రభావత్. తచ్చ మనశ్శక్త్యుగళి దీపాని బహుప్రకారం
 సామగ్రీ విశేషాగ్ని. స్వభావభేదాన్తేజస శక్త్యో హృషకోపణ వృద్ధిపాక
 ప్రకాశాది జనకత్వ తారతమ్యం. తస్య గోహతీ భాస్వరైక స్వభావ
 స్వాపి నలిలాది సుస్పృశేదాన్వ్యాకలై చితోన్మోషలంఛః. తస్మాత్తేజసా

తస్మాత్తేజో యనబడుచున్నది. ఇట్టిదే భూతోపాదాన ముంటుచే శబ్దాది గుణమాత్రం
 బుచే భూతస్పష్టి గలుగునని చెప్పగూడదు. విశిష్టశబ్దాది విషయాధి కరణంబగునని
 భూతమనబడును. అట్టిభూతంబులందును పూర్వయునంగునలె ప్రాకృతా ప్రాకృత
 విభాగ మెరుంగదగినది. తస్మాత్తములును భూతములును గూడ ప్రత్యేక మైనవిధం
 బులగుచున్నవి. శబ్ద స్పర్శరూప రస తస్మాత్తంబులనియు ఆకాశవాయ్యుని జలభూ
 ములనియు వీని నామంబులు అంగు తామసాహంకారాకాశంబులకు మధ్యమావస్థా
 విశిష్టద్రవ్యము శబ్దతస్మాత్తము ఇతేఉత్తరోత్తర తస్మాత్తములందును ఆయాభూత
 ద్వయ మధ్యమావస్థా విశిష్టద్రవ్యత్వము అవిశిష్ట తత్త్వజాత్రయత్వము తత్తత్పూ
 తోపాదానత్వము నమనివి ఆయాతస్మాత్తల లక్షణంబుగ నెరుంగ దగినది.

స్పర్శభూస్యమై విశిష్ట శబ్దాధారమును శ్రోత్రాప్యాయము నయినది యాకా
 శము అవకాశ దాహాయులచే నిది యుపరించును. చక్షువులచరచి చూచినంతటనే
 ఇది యాకాశంబును ప్రతీతి గలుగుచుండుటచే నీయాకాశము ప్రత్యక్షసిద్ధము. కా

రిస తన్మాత్రం తన్మాదాపః. శీతస్పర్శవత్త్వా నిర్గంధత్వే సతి విశిష్టరస
వత్స్వమిత్యాది తల్లక్షణం, తానాం శుక్లమధుర శీతతైకస్వభావానా
మాశ్రయాది సంస్కరణేదామూపరసస్పర్శ వైచిశ్ట్యాగోపః. స్వాభావిక
మాసాంద్రతవత్త్వా ఆప్యేష్వపి కరకాదిఘాతప్రసాదాత్తా తన్యం
ప్రారసరాప్యాయనాదినోపకర్యతే. శరీరశ్చరూపాయ ప్రియరేఖ
వదనాగోక శరీరేఖ స్వప్తం విషయత్వం సరిత్సముద్రానిషు.

తాన్మోఽన్యో గంధతన్మాత్రం. తతః పృథివీ విశిష్ట గంధన
త్వం రసవత్త్వే సతి విశిష్ట స్పృశవత్స్వమిత్యాది తల్లక్షణం సా ప్రధ
మ సుభి మధుర క్షుప్తానుష్టా శీతస్పృశా జాతాత్మోఽనుష్టాశీతిత్వం
సర్వదానువృత్తి తేజస్సులిల స్పృశోపాధ్యన్వయవ్యతిరేకా త్తియ

ప్రి ప్రమాణంబుచే నాకాశమంగ శబ్దయంగీరించ బడుచున్నది. ఆకాశమునుండి
స్పృశతన్మాత్రము గానినండి వాయువును కలుగుచున్నది. విశిష్ట స్పర్శయుత్తమై
రూపశూన్యంబును అస్మదాది స్పృశణుకేంద్రియ గ్రాహ్య ద్రవ్యంబును అనుష్టాశీత
స్పర్శవిశిష్టమై గంధశూన్యంబును అనునిది వాయులక్షణము. ఆవాయువునకు స్వభా
వంబువలన నేమి యదృష్టాత్మకంబును నీశ్వరసంకల్పంబు వలన నేమి తిర్యక్ప్రసాని
తము స్వారసిక మై యున్నది. పార్థివాది ద్రవ్యంబులచేగాని వాయుంతరింబుచేగార
గలిగెడి యభిఘాతంబువలన భ్రమణము ఊర్ధ్వగమనము మొదలగునవి తటస్థముగు
చున్నవి. అయ్యవి క్రూరజ్ఞు ప్రవృత్తి పదార్థములయొక్క భ్రమణోర్ధ్వ గమనం
బులచే యాకాశము పురుషునిచే యనుమతింపదగియు సమీపస్థుకగుటచే స్పర్శ నేంది
యము చేతనే గ్రహింపదగియును ఉన్నది. ఇందువలన వాయువునకు నానాత్వంబు
ను సిద్ధించు చున్నది. దీనికి పార్థివాదులచే యుపగోధము గలిగినపుడు ప్రాథమము
గలుగు చున్నది. (ఒక గాలితీత్రియంగున్న వాయువునం దిది వ్యక్తముగ చెలియవ
చ్చును) దీనికి మరియు సలిలాతప కుసుమాది యోగంబువలన శీతోష్ణ సౌరభాగోపం
బు గలుగు చున్నది. (ఇట్లే సలిలాది సంసర్లమందు వాయువునందు శీతస్పర్శంబును
తదభావమున నభావప్రత్యయంబును అన్వయవ్యతిరేకములచే తెలియవచ్చుచున్నది.
కొందఱాయుర్వేద ప్రవర్తకులు వాయువునందే తైత్వమాన్వయంబులను జెప్పినను దుం

పాధిక ఏవాన్యైశ్చైత్యోపలంభః. కాన్యైశ్చ చాన్యైశ్చైత్యోపలంభః, యత్కృష్టం తదన్యైశ్చైత్యోపలంభః, చాకభేదాత్తు ఏచిత్రవర్ణానాం యతే. తస్మాత్ కాన్యైశ్చ సలిలతాపాదియోగాత్కృద్భిర్వైత్యోపలంభః మునోఽపూర్వాన్యాయనాదినా చ తన్యై ఉపకారః. శరీరత్వయన్యాయనుష్యతిర్యక్త్యనరాదీషు వ్యక్తం విషయత్వం మృత్వాపాతౌషసేతి మిరాదిషు.

తేమో గ్రవ్య పాధికం చ ఆత్మానసరీలాదిగ్రహణం విషయత్వాత్. స్పర్శానుపలంభాదిచోద్యం య ఇద్రసీలాంకాదిష్వివ నిర్వాహ్యం ఆగమసిద్ధం చ తమనో ద్రవ్యత్వాదికం సమస్పృశజా భగవానితి తత్త్వాంతరవత్సృష్టిశ్రవణాత్. నాసీత్రమోజ్యోతిరభూన్నచాన్యైదితి కాన్యాయితైర్జ్యోతిమా చ సహ లయాభిధానాత్. ఉక్తం చ తత్త్వసారకృత్తి. తేమో నామ గ్రవ్య బహువిరలం మేచకచ

గుభి స్వనామలకుండు గురూకంబుల వస్తుశక్తి నవలంబించ వలసివచ్చుటచే నయ్యది స్వభావము ప్రభావమునని గూడాయెడల వారలచేతనే అంగీకరింప బడుటచే నావాదంబును సమంజసమైనది కాదు. ఇయ్యది త్వగింద్రులు నాన్యాయముజేయుటచే ప్రాణశరీర విషయాత్మకంబుగ నుపకరించుచున్నది. అందును శరీరధారణాది హేతువిశేషంబునకట్టిదియు నీవాయువిశేషంబే యగుచున్నది. ఇది ప్రాణమనంబరంగును. ఇట్లు వ్యాపారభేదంబుచే నిది మైదు విధంబులుగను పది విధంబులుగను విభజింపబడుచున్నది. ప్రాణాపానవ్యాసోదాన సమానంబులనియు, వీనితోజేర్చి నాగకూక్మకృశీర కేవలత్త ధనంబులును అనియు పీనినామములు, ఈప్రాణశబ్దము వాయుసామాన్యమందు వాయువిశేషమందును గూడ వాడబడుచున్నది. జంగమ శరీరమందులె ధారకశరీరములందు ప్రాణముగలదు. ఉడక సేవనము నెయుట దోహదము సేయుట మొదలగు పనులచే వృద్ధిగొందుట వలన నీప్రకారము స్పష్టపడుచున్నది నఖచంతరోమకీణాదుల యందును మందప్రాణాశ్రయత్వ ముండియే యున్నది. (కిణము ౭ కానుకాదులు) ఈవాయువునకే రేచక పూరక వంభకాది విభేదంబులచే నష్టాంగయోగమందలి ప్రాణాయామమువలన నియమనము విధింపబడుచున్నది. శరీరోపాదాన భూతంబులవాయువన్ననో యిట్టిప్రాణవాయువుకంటె వ్యతిరక్తమైనది.

అం ప్రతీయః కేనాపి క్షణదీపన భావశ్చ దిగ్భవే, అహః కల్పోన్మయీ సేనా, ప్రమతిరితి న ద్వి విజయతే నిరాలోకం చక్షాః ప్రథమతః హితేనగ్నస వహానతి.

అదేవం గురున్విశతి తత్త్వాని చిహితాని. ఆస్మిన్ ఆకాశస్సా భూతిః తత్తేజోఽస్మిన్ తేజ్యాని, ద్విత్వాన్మప్తవ్యసదేహః స తత్త్వాని తర స్పష్టిప్రతిక్షేపరూపాః, సామాన్యకత్వాని తేషాం తత్పరిత్యాగో యోగాత్. (అనాదిర్భూతవాత్ కాలోనాంతోఽస్య నివిద్యతే ఇత్యాదినాకాలస్య మాయా సృజ్యత్వోన్మేకం భాసితం)

ఏతాని తత్త్వాని ప్రథమమీశ్వర స్వస్వసంకల్పాదేవ తత్తత్కవ్యహిత పూర్వపూర్వశత్రుశరీరస్సృష్ట్యా సృష్టిసామూహవన్యాకరణం సంకల్పాత్ తేమాంతత్త్వానాం పృథగ్భూతానాం వ్యక్తిస్సృష్ట్యశక్తేః పరస్పరసామిశ్ర

ఇదియే ప్రాజాత్యక్షంబు నాయుత్తర్వనువందలి యుపకరించుట యష్టదగినది. వాయూసాదానత్వంబు వాయుప్రాచుర్యము వలన మారుతాది శరీరములందు కనదును. ఇశిశరీరాత్మక మగు నుపకారియు. ఇండివాతి, తాళవృంతవివనాది ల యందు విషయత్వముండు నిది విషయాత్మక మగు నుపకారింబని యుడుంగునది.

ఈ వాయువునుండి నూనతి వ్యాప్తి గురు అంగుండి తేజస్త్యత్వమును కలగుచున్నది. ఈ సృష్ట్యవత్త్వము, భాస్వరసూసవత్త్వము మొదలగునవి తేజస్తత్త్వలక్షణము. ఇచ్చుది వాక్యకేంపుల కాప్యానికయు. దివాభీతాది వ్యతిరిక్తలాచనంబులను అజన విశేషాది క్షాన్యలోచనంబులను తిమిరాద్యతిరిక్త విషయ ప్రత్యయోత్పాదనమునగు విశేషచూహత్త్వ లాగలిగి నట్టియు పూర్వోక్తచగు నాప్యానునముకం నై యస్య సైనిట్టియు కొక్క తేజః పరాధము ఆపేక్షితమగు చున్నది. అదాని యుపకారంబును వైశ్వానరాది స్వరూపంబున స్ఫురియింప బడుచున్నది. శరీరాంతర్వర్తి స్థా ప్రాణాదిసంహారము వలన నశిశిక్షేణులను పాకాది హేతువగు తేజోవిశేషము వైశ్వానరం గనబడుచున్నది. శరీరత్వంబును దహనతపనాది తేజః ప్రచుర శరీరములంగును విషయత్వంబును నిండ్రికొ శతప్రావా (మెగుపు, హుతనహేదులంగును మా

అస్మిన్ వివా విఖనసే కో విశేష స్తవానఘః.

౩౪

X + X

శ్రుతి స్మృతి పురాణేషు కిం ప్రామాణ్యం వర ప్రభో.

౪౪

జ స్తం విఖనసే వనం, “తవ కో విశేషో హేతు స్తస్మిన్నస్మదపేక్షయా
 ౭౭దరా౭తీతయ” ఇతి ప్రశ్నః. అథ వా తస్మిన్ విఖనసే కో విశేషో
 గుణః పాత్రతా నామ యయా త్వయాకృష్యసే తత్పక్షపాత ప్రభూత
 ప్రగ్రహేరితి ప్రశ్నా౭శయః, అఘ ఇతి. అనఘ స్వమేతాదృశం ప
 క్ష.పాతం వోఘం నాహాసీత్యభిసంధిం సంచయతి. ౩౪. అత్ర౭నఘ
 ఇత్యనస్తరం “త్వయి తేమతి వేదానాం ప్రవక్తిరి పురస్వయ” మిత్య

అయిన యెడల నీయర్థము బాధింపబడుటయే గాక ప్రచరణమున కనౌచిత్యము దగలు
 చున్నది. కావున నౌచిత్యసంపాదనమునకై వైయర్థము గ్రహింపవలయును.) నిష్కల్మష
 హృదయండుడగునో దేవా! అనేక కాలము తపంబును చాంద్రాయణాది మహావ్రతం
 బులను యిట్లెన్నియో శౌతస్మార్తధర్మములను శ్రద్ధతో నాచరించి నీప్రసాదమున
 కయి యెరుచుచున్న చున్నట్టి నీకృపను మౌవై బరుపగలవను దృఢవిశ్వాసముతో
 కాచియుంటివి, (నీయాజ్ఞాపములగు శ్రుతిస్మృతులయందు క్తమైన ధర్మములను
 కాయశ్లేశాదుల బాటింపక యొనర్చుచు దాన నీమనుగ్రహమును సంపాదింప బ్రహ్మ
 త్నించు చున్నావనుట.) ఇట్లు నిరంతరము నీమందాధారపడి నీయాజ్ఞా పాక్షిణిలో
 మెలగుచున్న దేవతలము (ఉత్తమలోకవాసులనుట) అగు మమ్ములను విడచి నీ
 పు మాయండుకంటె యధికముగ బ్రహ్మజేయుట కావిఖనసనియందుగల విశేషమెద్ది
 యో నీకట్టి ప్రేమగలుగుట యంచెద్ది హేతువగునో సంక్షేపముగ నింకొకమారు జె
 ప్పుగోరుచున్నాము. మహాపురుషుల నామకీర్తనమును వినుటయందును జేయుటయందు
 ను మహాత్ములరు తనివి దీరగగదా! (నీవకారణముగ నిట్టియాదరమును గలిగియుంటు
 చే పక్షపాతివగుచున్నావని యనఘాయను సంబుద్ధిచే వ్యాజస్తతికేయబడుచున్నదని
 భావము.) ఓదేవా! శ్రుతిస్మృతి పురాణముల నన్నిటిని సాంగముగ సువన్యసించి
 యుపదేశించిన నీకళ్యాణమూర్తి స్వయముగ మాకటైదుట బ్రసన్నమై తత్త్వప్రసూ
 తియగు వామకనే మమ్ములకాసింప నవకాశము గలిగియుండ నోమహాత్మా! క్షిప్తార్థం

భగవానువాచ. ఆత్మానై పుత్రనామాఽసీద్విస్థో ర్విప్రకుటుంబినః 9

ర్థకం శ్లోకార్థం త్రుటితం స్యాత్. ౪. ఉక్తం త్వయా “శ్రుతిస్మృతి త్యాదియత్తరస్మాకం పరముపాల్భ ఇత్యవగచ్ఛామః, కిమస్మాకం త్వయి “ప్రవక్తాఛందసాం సాక్షా” దితి ప్రతిపాదితవైభవే పురతిస్తి వ్యతి సాక్షాచ్చ తత్త్వం ప్రతిపాదయతి తస్యా వాచః పరం గ్రంథస్థాయా గహ్యార్థాయా శ్చుత్వాదేః కథం ప్రామాణ్యం తత్త్వోద్బోధాయసుగమమితి భగవదుక్తమాజ్ఞాం పూర్వాభ్యాయేరితామేవ ప్రశంసన్తి శ్రుతీతి. నాఽస్మాకం గహనాయాం వేదరాశౌ తదవబృంహణే ప్రమాణాంతరే వా తావాక్ విశ్వాసా యావాం స్వద్వాచీ సాక్షాదస్మాకు ప్రకరణపరీకర ఉక్తాయామితి, శ్రుత్యాదీనాం వక్తాత ఏవ తద్రహస్యవేదీ హి స్వయమేవ త్వయసంశయ మేవమాత్మ కిం త్వనభ్యనుజ్ఞాయాః శ్రుతిసారూపాయాః పరం. శ్రుతిస్మృత్యాదిభిర్వాధనమౌ రితి చ భావః. అత ఉక్తమికం భవత్వస్మాకు శ్రుతిస్మృత్యాదిషు న భగవత్ప్రసిద్ధావర్థనిర్ణయాఽధికార “స్వమేక సంశయస్యాఽస్య భే” తేతి వద్యయం పరిత్యప్తావృథా పి భవదుపన్యాససారం సంక్షిప్త తదుత్థా సర్వాతిశాయ ప్రమాణమేక ముపన్యస్తుమభ్యర్థయస ఇత్యత్ర గూఢోఽభిసంధిః. ౪౪. భగవాన్ సమాధత్త ఆత్మా వా ఇతి. విశ్వకుటుంబినో విష్ణోర్మమైవాఽత్మా పుత్రనామా, యోఽయం విశేషః సనాత్తత్వార్థపరిచి న్ననా దానీజ్ఞాతస్యోఽన్వర్థనామా విఖనా ఉచ్యతే, అన్వర్థనామత్వభ్యాపనాయ హేతుపన్యాసః, మమేత్యర్థాల్లభ్యం విశేష్యం.

బులను బహ్వర్థంబులును దటస్థార్థంబులునగు శ్రిత్యాదివచనములందు మాకు పాఠిమాణ్యమెక్కుడుగ నెట్లుదయింప గలదు. నీవు తత్త్వమని చెలియపరచిన యంశమునే మేము శ్రితిశిరోలలామముగ నెంచి యాదరించుచున్నాము. (తదనుకరణంబుగ నర్థాంతర యోజనాసహంబులగు వానిని సంస్కరించి కొనుచున్నామనుట.) పూర్వాభ్యామోదితమగు నీప్రపంగమున కంతకును కొలికి భూసంజాతి యొక తీర్మానము సంక్షేపముగ మా కుపదేశింపుమని భావము. ౪౪. అంత నాపలుకుటను విని భగవానుడును

(విశేషఖననాన్యాయం విఖనా మునిసత్తమః.)

౫౪

కుండలీకృతం శ్లోకార్థం కుత్ర చిన్న లభ్యతే. ౫౪. యదా విఖనా మునిర్మమైనాత్మా జాత స్సంభూతస్తదైవ వ్యవహృత స్తదా తత్సూత్రానుయాయిత్యేన తత్సూత్రాస్తచ్చిష్యాశ్చ జనాస్తత్తుల్యత్యేన తత్త్వబుద్ధ్యా గృహ్యంతే మయేత్యాహ వైఖానసా ఇతి.

వైఖానసా, విఖనస్సూత్రోక్తాఽష్టా దశ శారీరసంస్కార శాలినః, బౌచిత్వాత్. తేషామేవ భగవత్ప్రియతమత్యేన సర్వాఽతిశయిత్యో వషత్తే భగవద్భి శ్రీనివాసమఖిదైర్వశవిధానాం హేతూనాముపన్యాసస్త్రాతానుసంధేయః తే వైఖానసా జౌరసాః జౌరసేన మమైవ మానసాజ్ఞాతేన విఖనసా తుభ్యాః. విఖనస జౌరసత్వం “చాఽత్మా వా” ఇత్యనేన సిద్ధం. దీక్షితాః పంచరాత్రిణః. దత్తపుత్రాస్తత్సదృశాః, దీక్షాయా యథా పంచరాత్రతంత్రాఽసాధారణ్యం తథాఽస్మాభిః ప్రాగేవ ప్రపంచితం ద్రష్టవ్యం. అథ వాఽయం పారిభాషికో న్యవహరః. దీక్షా తావత్ పంచసంస్కారయాపా, తత్రాఽవ్యయం

జగత్కుటుంబియునగు శ్రీమహావిష్ణుండును, ఓ దేవతలారా! నాయొక్క యాత్మయే (నే నే) విశేషముగ వేదాంతతత్త్వ మీమాంసయును ఖననము అనగా చింతనముచే ‘విఖనసు’ డక్ష షేరిట నొక్క దివ్యస్వరూప మావిర్భవించెనని చెప్పెను. ఇచ్చట ‘విష్ణోః’ ‘విశ్వకుటుంబినః’ అనుపదములచే నొక విలక్షణముగు నర్థము బోధింప జనుచున్నది. విశ్వవ్యాపన కీలకను నర్థవిచ్చు విష్ణుశబ్దముచే దాను విశ్వవ్యాపిగనుక జగమంతయు దానెరుగని యంశములేదు గనుక యప్రతిపత్తి విప్రతిపత్త్యన్యథా ప్రతిపత్తులు గలుగ నేరవనియు, జగత్కుటుంబియును పదముచే తనకు సమస్తప్రాణికోటి యందును పుత్రభావంబును వారల నపేక్షించి తనయందు పితృభావంబును వహించి యుండుటచే పక్షపాతశంకావకాశంబు లేదనియు నిట్టి సంపన్నుడగు గృహస్థున కే ప్రమేయమందుగాని యన్యతము జెప్ప నవకాశము లేదనియు తెల్లమగుచున్నది. ౫౪ మరియు వైఖానసులందరును నా యారస పుత్రులుగను పంచరాత్రులు దత్తపు

వైఖానసా జౌరసాశ్చ దత్తపుత్రాశ్చ దీక్షితాః.

౬

సంకేతశ్చబ్దో జ్ఞేయః. యత్తాత్తం కేన చిదసహిష్టునా శాస్త్రమర్యాదావాసనాననభిజ్ఞేన పండితుమన్వేన “కస్య చిత్తరుషస్య స్వకీయానా మారసానాం కదా చిత్సతాం పుత్రాణాం విలయ ఏవ దత్తపుత్రాపేతా తత్త్వీకారావసరి శ్చేతి. నిగుణేశు వా స్వకీయేషు పుత్రేషు గుణవదితరపుత్రసంపాదనామ దత్తపుత్రాపేతా తత్త్వీకారావసరి శ్చేతి, తదేతాదృశానాం “వైఖానసా జౌరసా” ఇత్యాదీనాం పంచనానాం బాధితాఽర్థ త్వేనానాం పుత్రా యద్వా సర్వేషామారసపుత్ర పరిభాషితానాం వైఖానసానాం విలయ శ్చక్యశంకః పంచరాత్రాణాం దత్తపుత్రాణాం భగవతా స్వీకారప్రసంగ ఇత్యాది తత్తుచ్చసాదృశ్యాన్తస్యానన్యత్ప్రతిపాదితస్య సార్వజనీనత్వేన సమీచినతయోచపత్తేః. కిం చ పుత్రహీనస్య తత్త్వేన దత్తపుత్రేపి పుత్రవత జౌరసపుత్రాపేతాయాఽధికత్వే నావదరస్య సంభావ్యమానత్వేపి న తత్ప్రేమ సోపాధికం సత్తురమార్థేనేతరదతి వర్తితుం ప్రభవతీతి బోధ్యం. న చ విఖనస అదరాతిశయ కారణస్య దేవైః పరిపృచ్ఛమానే కిమనేన వైఖానసానా మారసత్వకథనాదినా సంగతిరితి వాచ్యం. స్వసుతవిఖనః ప్రణీత విఖనస్మాత్రానుస్థాతృణాం తావతా సంబంధేనైతాద్భుత మానాం హత్వే కిము వక్తవ్యం సాక్షాద్భగవతి స్వారసే విఖనసీత్యర్థస్య బిబోధయిషేతత్వాత్. కిం చ “పంచరాత్రస్య కృత్సన్య

శ్రుతిగమ వైఖానస కులోత్కృతులును పంచరాత్రశాస్త్ర దీక్షితులును కానట్టి యితరులగు దేవతలది భూలోకమందు గల నాభివృద్ధులందును దాసులుగను నాచే యనుగ్రహింపబడుచున్నారు. (ఇచ్చట కొంద రమాయాంధులును శాస్త్రమర్యాదాగంధ శూన్యులును పండితంతువులు కుశంకలు జేయుదురు. పుత్రులు దత్తపుత్రులు అనురెండు పదములకు యధాప్రతిభమును గల్పించి దానపదంబు దగిలిన ద్వితీయార్థమును విశేషింపి విపరీతార్థము ననువుపరచి లోకములో పుత్రవంతుడగు నొక్క పురుషునకు జేరొకని పుత్రుని స్వీకారముజేసికొన దట్టము గాజాలదనియు నట్లే వైఖానసులచే

దేవాదయశ్చ మశ్చక్తా దాసాశ్చాన్యే మహీతతే.

౬౪

నక్తా నారాయణస్వయం ” మితి ప్రశస్యమానస్య పంచరాత్రస్య “వై
ఖానసం పంచరాత్రం విష్ణోర్క్షేత్రద్వయంస్మృతం ” మితి సమావృతస్య
చాపి సన్నిధానే తచ్ఛాస్త్రనిష్ఠజనాపేక్షయా వైఖానసశాస్త్రానుష్ఠా
త్మం వైలక్ష్యం సంపాదనేన పరంపరయా విఖిలస ఆచారాతీయస్య
సిసాధయితత్వాచ్చ. కో వాఽనున్మత్తః ప్రలపే ద్వైఖానసాస్సర్వే వృ
త్తా నర్తమానా వర్తిష్యమాణాభగవత ఉరస్తేన సృజితా ఇతి యది
దం ప్రత్యక్షవికర్థం, యద్వా పంచరాత్రం స్వీకృతాః పుత్రాస్సపి
తృణా మాన్య్యా సంపాదనామేతి యదికమసంభవి, తతో భగవాన్
హి స్వయం గర్భం ధృత్వా దశమే మాసే ప్రసూతే తథా పురకర్తా
రం కన్యాపి పుత్రం నత్తహూమాది నిర్వర్త్య స్వీకురుతే,
కో వాతత్రాఽపిచాగ్యో దత్తహూమాదినిర్వర్తయితా చత్యోది త్.
తర్కాణామరతురకుక్షి ప్రలాపత్వేన తస్మాదహూమాతాపుదాసామహే,
శాస్త్రజ్ఞా హి బ్రువతే సర్వేపి భగవతః పుత్రా ఇతి. “త్వం మాతా
సర్వలోకానాం దేవదేవో వారిః పితా, పితాఽసి లోకస్య చరాచరస్య,
“మాతా పితా యనతయస్తనయా విభూతి ” రిత్యాది. యథాజీవో
త్పను ప్రవిశ్లేషు న్యక్తివిశేషేషు బ్రహ్మగుద్రాదిరూపేణ తిరతిమభా
వ ఆధికారిక స్సాంసారికో వా తథా కర్మవిశేషభేదేన “బ్రాహ్మం.

భగవానుడు పుత్రకంతుడైనపుడు పంచరాత్రులను దత్తపుత్రులతోడి యవకము గ
లుగనియు, పుత్రంహితునకే ఆనగా ఒకప్పుడు పుత్రులుగలిగి యాపుత్రులందఱును
విలయము జెందినచో గాని యాతనికి దత్తపుత్రాశ్చ గలుగజాలదనియు నట్లేసకల
వైఖానసోచ్చేరుఁబునగాని పంచరాత్రోత్పత్తి కవకాశములేదనియు నట్లుగానిచో
తన యాదనపుత్రులు నిరకణులై కూర్గకర్మ పరాయణులైనంతట తనకై యాతడు
గణపతుడన జేరొక పుత్రుని మఱొన్నతికై స్వీకారము జేసికొనుననియు వైఖాన
సులచే పుత్రవంతుడన భగవానున కట్టి పంచరాత్రమాపకత్త పుత్రాశ్చయు వై
పండిత్యము ననుసరించి యన్యథ పశ్యవసాయమై ప్రపంచమున వైఖానసోచ్చేరును

పుత్రా ఏవ పితుః పూజాం స్వభావాత్సంప్రకర్యతే

యోనిశతం ప్రా " ప్యేత్యాదిపూర్వాభ్యామోక్తవత్ పుత్ర దత్తపుత్ర రూపం తారతమ్యం క్రమాద్వైఖానసం వైఖానసేతరపంచరాత్రిషు సుత రాముపపద్యతే, కంచోచ్యతే నమనస్తరమేవ దేవాదయ ఇతి. ఇయం యోజనా, యే మన్వక్తా మయి భక్తిభాజః, దేవాదయో బ్రహ్మేశా దయః, అన్యే చ యే భూలోకవాసినో మర్త్యాః, మహీతల ఇతి లోకా స్తరాణాముపలక్షణం. అత్ర యే వైఖానసకులే న జాతాః పంచరాత్ర శాస్త్రీణా వా నాఽపి దీక్షితాస్తే దాసా దాససగృతాః. అన్యస్త్వతీ యుకత్యాయా ఉపన్యాసోఽప్యస్మదుక్తార్థ ఏవ స్వరసతస్సంగచ్ఛతేషిషు భక్తానాం త్రేధా విభాగ ఇతి. నాఽవిస్సంభవీయమేతద్విధేషు వచసే షు యత్ప్రియః పత్యస్తే " యం సాధు నిసీషతి, సాధు కర్మ కారయతి, అసాధు నిసీషతి. అసాధు కర్మ కారయతి " " యమేవైష వృణుతే తే న లభ్యః, యోమేభక్తస్స మే ప్రియః " " న క్షమామి కదా చ " నే త్యాది. న హ్యేతావతా భగవత స్సర్వచేతనసామ్య భంగాపత్తిః. "స్వ యం క్రీడక క్రీడయక క్రీడాస్తరమనుప్రావిశ " దిత్యాది ప్రమాణా నాం జానూరూ కత్వాత్. ప్రకృతమరు సరామః. దేవాదయ స్త్విశ్యసి పారః, తత్రాఽపి తుస్సముచ్చయార్థకః. ౬౪ పుత్రత్వావచ్ఛన్నేఽధి కారిభేదేన భావభేదముపపాద్య సంక్రతి పితృప్రతియోగికం తత్తత్పుత్ర

గలుగజేయునను నాపాదనమే వీరల కుత్సితవాదయనదునను. ఇనికేరలము తుచ్చమైనది. ఇచ్చటి పుత్ర దత్తపుత్రాదేశబ్దములకు సాదృశ్యాగ్ధము గమంజనముగ నొప్పియొన్నది. ఇట్టి యర్థము నే భగవద్గీతయందు ' పితేవపుత్రస్య సభేవసఖ్యః ప్రియః ప్రియాయాఽహంసి దేరసోఽదుం ' (ఒకృచ్ఛపరమాత్మా! పుత్రునకు తండ్రుడనెను, సఖునకు చెలికానివలెను, నాయికకు నాయకునివలెను గల యనుబంధముతోడి నాయపరాధముల నన్నిటిని మన్నించి నన్నాదరించ వేడెనను) అని యజ్ఞానుడు జీవాత్మ పరమాత్మ సంబంధమును తెలియ బరచియున్నాడు. ఇట్లుగాక కుత్సితమగు నన్యార్థమును జెప్ప సాహసిండుచో ' మాతాపితా ' యనుచోటులందు భగవానుడు గర్భమును ధరించి నవ.

పిత్రోర్యద్యద్వస్తుజాతం తత్తత్ప్రీతుకురుతే సుతః.

౭౪

చరితమాహ పుత్రాణాం పుత్రా జౌరసా ఏవ పితృః పూజామపచితిం
స్వభావాన్నిసర్గప్రేమభాజా హృదయేన సంప్రకుర్వతే నిర్వర్తయన్తి.
దత్తాస్తు రిక్థబద్ధప్రేమైవ హృదయేనేతివివేకః. అస్తువా పితర్యన్యాయశం
ప్రేమ నరథా పుత్ర ఇతి ప్రీత్యా అచభయ విశ్రాంత్యే విభక్త శక్త్యా
స్తస్యా అవ్యా ర్తకత్వ మత్రాత్మప్రీతీశం, పిత్రోరితి మాతాపిత్రోరిత్య
ర్థః, “మాతా పితరా పితరా” వితి కోశః, “పితా మాత్రేత్యేకేషః.
త్వామేవాహుః కతిచిదపరే త్వత్ప్రియం లోకనాథం కిం తైరస్తః కల
హమవిన్దైః కించి దుత్తీర్య మగ్రైః త్వత్సం ప్రీత్యై విహరతి హరా న
మ్మృణాం శ్రుతీనాం భావాయాథా భగవతి యువాం దైవతిం దంప
తీన” ఇతి మేకట నాథః. తయోర్నిత్యసంబంధ సహాధికారిశ్చ జ్ఞాప
నాయ ద్వివచనప్రయోగః పిత్రోర్యద్యద్వస్తుజాత తత్తదప్రేమితం సర్వం
సుతః పుత్రప్రీతుకురుతే స్వోపయోగాయా ౭ నా బాధం స్వశ్చేన పరిగృ
హ్ణతే “అభూతతద్భావే సంపద్యకర్తరి చ్ఛిః” “ఆకించనోఽనన్యగతి
శ్చిరణ్యస్త్యత్వాదమూలం శరణం ప్రకద్య” ఇత్యభియక్తాః. తస్మైవే

మానములు మోసి ప్రసవించుటయు భగవానుడు యేపుత్రవంతుడగు నితరునియొక్క
కుమారుని నెవ్వనిజెచ్చి యేయాచార్యునిచే యేనూత్రసువలన దత్తహోమాది కర్మ
ముల జేయుచున్నయి మొదలగు ననగ్ధము లెన్నియో శంకింపదగియు నిట్టి కవచము
లును దానిచే శాస్త్రమును పరిహాసాస్వదమై నష్టముజెందగలగుటచే నావాదంబు ప
రిహసింపదగినది.

ఇచ్చట శేవతలజిగినట్టి వైఖానస మహర్షి యందలి విశేషమును సమాధాన పరచు
నట్టి భగవదుత్తరమగు వైఖానసు తొరెనపుట్టి తాటయు పంచరాత్రులు దత్తపుత్ర
తాటయు అకించిత్కరమై ప్రకరణాను గుర్తుగ నున్నందుచే వైఖానసనూత్ర పృ
స్తావమిచ్చట యనంగతముగ నున్నదయట యుపదేశము. విఖనసునిచే జెప్పబడిన నూ
త్రియు ననుష్ఠించినంత మాత్రమున నట్టి యనుష్ఠాతులగు వైఖానసుల కితరజనంబుల మ
ధ్య వైజెప్పబడిన యసాధారణమగు పౌత్రస్థము గడిగియుండినంత నట్టి (వైఖనస)

తస్మాద్వైఖానసశ్శ్రీష్టో మదర్చనవిధౌ సురాః

+

×

×

౫

శ్రుతి స్మృతి పురాణేషు ప్రమాణం చ వదామ్యహం.

౯

త్యుభయాన్వయి. సుత ఏక స్వీకురుతి ఇతి. అయం హి తాకికో దృష్టా
న్తోమథాయథం. ప్రకరణోచిత్యేన సమనునేయః. తస్మాదుత్తమాధికా
రిత్వాద్ధేతోః మమాఽర్చనవిధౌ మార్మత్తుం వైఖానసో విఖనసకుల
ప్రసూతి శ్శ్రీష్టః, ప్రథమః, సురా ఇతి సంబోధనం. ౪. అతః పరం
“కిము భూయోఽభిధాన్యామి విశేషం విఖనోము” నావిత్కర్తకం క్లో
కార్థం శ్రుతితం న్యాత్. ౫ ఇత్థం భగవద్దేవసంవాదసారం భగ
వద్దత్తము త్తరముత్వా మహాశిశ్వుయం పూర్వప్రశిక్షాతం శ్రు
త్యాది ప్రమాణ కథనముపక్రమితే శ్రుతీతి. భగవద్వాక్యస్య ప్రాకర
ణికత్వేన సాక్షాదుచ్యమానస్యార్థహితత్వేన భగవదుచిష్టత్వావిశే
షేణ శ్రుతిత్వేన వా పూర్వ ముపన్యాస సంభవ ఇతి. పూర్వప్రతిక్షా
యా “శ్శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు ప్రమాణం జ్ఞాతుమ్యతా” ఇతి హే
తు గభావిశేషణోత్థాపితాయా నాఽసంగీర్ష వా హనరుక్త్యమ్.

శూత్రప్రణేతాయా మనీంద్రుని యంత్రాజ్ఞి భావము భగవానునకు గలగడునో కై
ముతిక జెప్ప నెంచుటచే నిచ్చుట వైఖానససూక్తిలకు వైఖానసుల ప్రస్తావ మెంత
యు సంకేతకు చున్నది. (నిత్యబ్రహ్మచర్యచర్యును దీక్షితబ్రహ్మచరును పంచరాత్రీకా
స్త్రానుష్ఠాతలయందు రూఢ్యుపహారము పూర్వ రూపపాఠంపఱచి యంత బచే విస్తర
మందు జూడవలయు). ౬౪. ఈవిధమున జగత్ప్రతియకు తనకు లోచించు జనులలో
హారల పుణ్యపాపవిశుత్తచే పుత్రిని త్ర పుత్రుదాన భావమెట్లు వశికంపఱచిందో అతె
రంగన నాపుత్రాకలగను తగ్గడియకు తనయగు గల్గెడి స్వాతంత్ర్యమును జెప్పవలసి
వచ్చుటచే యావిధంబు వశికంపఱచుచున్నది) లోచించు పుత్రు)చనవాడు తనకు
తగ్గడియందు గవామును నుయ్యిగఁగెడి జనక భావ సంబంధజ్ఞానముచే విధిచేరితముగ
తగ్గడికి గమస్తరులగు నుపచారిములను జేయుచు నాకనియొక్కి సాక్షులను తానే
తనయవిగా కావలసినవరి కుడయొగించికొని యానందించుదు నట్లే దత్తపుత్రు)

శ్రుతిః, “యే నైః, తే వైఖానసాః

(యే వాలాః, తే వాలఖల్యాః)” ఇతి.

౧

* “వైఖానసం పూర్వేహంతామ భవతీ” తి.

౨

కాత్యాయనోపనిషద్ః—“అథ పంచముషయః, వైఖానసం భ

వతి, వైఖానసముషిః, బ్రహ్మణశ్చాయమం భవతి.

౩

ఛాన్దోగ్యేః—“భేనుర్వహణా మదితీస్సరాణాం బ్రహ్మ ఋషూ

ణాం విఖనా మునీనాం (భృగుః కవీనాం యథాంగి

రోఽత్రి ర్యజ్ఞేః పాత్రాణి తథా నిదధ్యే)” ఇతి.

౪

అత్ర పూర్వోక్తం “శ్రుతిస్మృతీ” త్యాదివాక్యం భగవతాదేవా
నుద్దిశ్యోక్తం సంబోధనం మన్యునా నాప్రత్యేత్య శ్రుతిస్మృతీత్యాది వా
క్యో తదనుభావివాక్యజాతిమాధ్యాయ సమాప్తిచ భగవద్వచనమేవ
వ్యాచక్షణ “శ్రుతి స్మృతిపురాణభక్తి శ్లోఘ్యం వైఖానసంమత ”

దయనను దాసుషయనను ప్రవృత్తికారణముగ నౌపాధికముగ సంబంధముచే నట్టి పరిచ
ర్యలజ్ఞేయుటయు చాచబడుచున్నది. కావున ప్రపంచమాతాపితరుల మగ మా (అక్షి
నారాయణుల) యొక్క పూజాదికమును సహజముగ నాన క్రితో జేయుటను నాసా
త్తులను సమస్తవిధములగ ననుభవించుటకును నాయారకపుత్ర తుల్యులగు వైఖానసు
లమాకాలగుచున్నారు. ఇట్టి యహంకార గలిగి నాకు ప్రేయశములుగ నున్నారలు గను
క నే నాయర్చనము సేయుటయంగు వైఖానసు లుత్తమాధి కారులని చెప్పుచున్నాను.
౮. (ఈవిధముగ వైఖానసు సూత్రా)చారిత్రం యందలి మహిమమును మీరెరింగించుట
చే నానూత్రప్రణేపయగు విఖనసునియందు నాకెట్టి యాదరభావము గలదో అట్టి యా
దరభావమెందుల కెట్లు గలిగినదో మీరకు సుక్యక్తముగ చెలియ గలదు. కావున
దీనికి మించి మీకు నేను మీప్రశ్నకు త్తరముగ విశేషించి యెట్లు యేమి చెప్పగలనో
తెలియబలుక గోరెదను. ౯౪. ఇట్లని సర్వేశ్వరుడగు విష్ణువు దేవతలకు దనహృదయ
మును సరహస్యముగ విరచిపరచి యూరకుండెను. (ఇచ్చట మతభేదముచే కొంచె ము
ర్థభేదము పుట్టించు చున్నది. కావున నాయంశము గూడ స్వల్పముగ విమర్శించి దగి

సీతోపనిషది:—“వైభాససముషేః పూర్వం చిష్టోర్వాణీ సము
దృశే” ఇతి,

౫

అశ్వమేధికే:—అశ్వత్థః కపిలా గాఢస్తుతసీ విఖనాస్తథా

మితి పూర్వాధ్యాయస్థ వాక్యంత నిర్వాహాయ ప్రమాణయన్తి. త
ద్వర్ణకస్యాస్యోతోచిత్యభంగజనకత్వాభావే వ్యాపారత స్తథావిధస్యా
ఽప్యర్థస్య సంభవాద్భగవద్దేవ సంవాదస్య “క్వచిత్కాలాస్తరే దేవా
విష్ణుపూజాకృతోద్యమా” ఇతి ప్రాగుక్తిరీత్యా కల్పాంతర ప్రవృత్తత్వ
స్మరణాన్ని త్యేభ్య శ్శ్రుతిత్వాదిభ్యః ప్రమాణోదాహరణపర ఉపన్యాసో
భగవత ఉపపత్తిత ఏవేత్యర్థో బోధ్యః. ౯. శ్శ్రుతిముపన్యస్యతి శ్శ్రు
తిరితి. పూర్వోక్తస్తు విలక్షణత్రుతిసంగ్రహః, అథ వా శ్రుతిః పత్య
మానా ఇయమారణ్యవే శ్రుతిః. “అపో వా ఇదమాసక్ సలిలమే”
వేతి వాక్యేనా ఽనువాక ఆరభ్యతే. తత్రేయం ప్రచ్ఛాయతే గాధా.
యథా “ఏకదా జగదమృతమహాసీత్, తత్ర జలే కస్త్రింశ్చిత్సరసిజవత్రే
ప్రజాపతిశ్చతుర్ముఖ ఏకస్సమభూత్. తస్య జాతస్యేయం చింతాసమ
బాయతే సృజేమమిమం ప్రపంచమితి. బుద్ధిస్సస్య సగ్నస్యైవ ప్రకారం
జిజ్ఞాసుస్య భూయోఽచింతయత్. తపః పరం దుష్కరకార్య సాధకం
మన్వానస్సుస్వాభిలషితి సిద్ధ్యే తపోఽతవ్యత. తత్తపోఽస్తరే కేనచి

యున్నది. ఈయర్థమందలి ‘ఏవంబుగివంతం లక్ష్మీకం’ అను శ్లోకమందలి ‘శ్రుతిస్త్రి
తిపురాణేషు’ అనువాక్యము భగవానునిచే దేవతల నుద్దేశించి జెప్పబడిన సంబోధన
ముగ నెంచి పూర్వాధ్యాయమందలి ‘శ్రుతిస్త్రితి పురాణేషు శ్రేష్ఠ్యం’ అను మొద
లగు భగవద్వాక్య స్వార్థస్యముచే నిచ్చుట ప్రకృతమగు ‘శ్రుతిస్త్రితి పురాణేషు ప్ర
మాణంచ వదామ్యహం’ అను ప్రతిజ్ఞావాక్యము భగవానునిచేతనే స్వయముగ జెప్ప
బడినదని యొక మతమై యున్నది. ఇయ్యది యాచిత్యమునంతిగ బోపించుటలేదను
వాశయముచే మానర్థాంతర ముపపాదించబడినను ఆపాతముగ వైయర్థ్యముగూడ సన్ని
హితమగుటంజేసియు నందేనియు భావభేదము లేమింజేసియు నాపత్తమును దిరస్కరిం

దవృష్టేన విస్తాపితో వేషసూచనముస్తానయః పుంకితో బభూవ. తస్య
తథావిధస్య హృదయా జ్వజ్జీరే బహుో మహాత్మానః. యథా అరు
ణాః, కేతవో వాతరశనా వైభావనాః, వాలఖిల్యా ఇతీత్యాది, అరుణాః
తేజస్వినః యద్వా౭కో౭దయాత్పూర్వ ముదేవ్యమాణా నూరురిన ఋ
షీణామశ్వేషా ముత్పత్తేః పూర్వపూర్వం లభోదయాః, యద్వా న వి
ద్యస్తే ఋణాని జన్మనిబంధనాని దైవాషపైతృకాణి శ్రుతిప్రమాణ
సిద్ధాని త్రిణి వా యేషాం త ఉచ్యంతే. (ఛాన్దసో౭త్ర నుడాగమో౭
భావః) కేతవ స్సర్వేషామృషీణా మభిజనవిద్యావృత్తాదిషూదాహరణ
భూతా యద్వా కేతవ ఇవ సర్వేభ్య ఉన్నతస్థానవర్తినః, యద్వా కేత
వ ఇవ స్వానుస్థానాదిరా స్వన్వామిసంబంధమాహాత్మ్యావబోధనవే
తుభూతాః వాతరశనా దిగ్వాచస ఋషయ స్సర్వేషాముత్కృష్టజ్ఞానా
దిభిరుదత్తిస్తన్నపశ్యతిష్టన్తి. అత్రాఋణాః కేతవో వాతరశనా ఇతి
ఋషీణాం ఋషయ ఇతి వైభావనా ఇత్యన్య చ విశేషణం జ్ఞేయం. అత్ర

పజాలము. నిత్యాద్య ప్రరహితములగు నీశబ్దప్రమాణములు ఒకానొక కల్పమునందు తన
సాయుజ్యము బొంద నిచ్చునుచి తపంబాచరించి తనసాన్నిధ్యమున కేతెంచిన దేవత
ల నుద్దేశించి భగవానునిచే యుపన్యసింపబడిన వసుటలో విరోధ మెద్దియు నుండజూ
లను. కాని యనౌచిత్యరోష నిాయెడ నపరిహారముచి చెప్పక తీరదు. ఖగ్గితిస్మృత్యాది
సకల ప్రమాణ ప్రవర్తనలగు నీశ్వరుని నిశుమరముకంటె వాని యెగుట నితరప్రమాణ
ములగు ధర్మగురుటయే యనౌచిత్యుని యెగుగదగినది. కావున ఖగ్గితిస్మృత్యాది
ప్రతిజ్ఞా వాక్యము మొదలగు చివరవరకును ఉపన్యసింపబడిన 'ఖగ్గితిః' అనుమొద
లగు ప్రమాణజాలమంతయు మరి విమనాషికాచే సంగ్రహింపబడిన దనుట న్యాయము.
'యేనభాః, తేవైభావనాః, యేవాలాః, తేవాలఖిల్యాః' అను మొదలగు విధమున
తైత్తిరీయారణ్యక భాగముండు 'అపోవా ఇదమాసకత్స్నలిమేవ' అను వాక్యారంభము
ల యనువాకమందు పఠియింపబడుచున్నది. మొదటి రెండువాక్యములే ప్రకృతమైనను
స్పష్టప్రతిపత్తి (దేహాన్తర ప్రకరణాంతర పతితములతో సంకరముగ ధర్మయుట)కై య
చ్చట సహపతితములగు తృతీయ తురీయ వాక్యములును పఠియింప బడినవి, ఇట్టి ప్రదేశ

ఏహోఽర్థః ప్రకృతే ఏవ. యో నఖాః, న విద్యంతే భాని దుష్టేంద్రియాశీ
 యోహుంతే నఖాః, యద్వా అనఖా ఇతి పదచ్ఛేదః, ఖకారస్య చ వ్యత్య
 యేన ఖకారః, తథా చాఽవిర్భవాదారభ్య భగవదేకాంతతయా స
 ర్వేంద్రియైరపి తత్కైంకర్యపరతయా చ సమ్యక్కృతస్యాసత్వేన నాని
 తాఽనారబ్ధసాపకర్మాణ ఇత్యర్థః. యద్వా ఉక్తవిద్యయాఽనఖాః,
 వైఖానసా విఖనసా ఋషిణాప్రోక్తం శాస్త్రమస్మిన్నానా ఇతి. తథాచ
 ప్రజాపతినా భగవద్ధ్యాన రూపతపోమహిమ్నాఽఽవిర్భావితాః అనఖా
 త్యాది ధర్మవిశిష్టాయే ఋషయస్తే వైఖానసా అభావస్మృత్యభిప్రాయః.
 ఇత్యేవమాది రథశ్శ్రీమద్భావ్యకారచరణై ర్వేంకటనాథవేదాంతజే
 కాదిభిశ్చ ప్రతిపాదితో ద్రష్టవ్యః. కుదృష్టేయోఽన్యే స్వాభిమత మి
 తరమర్థం హృదయేకృత్య పూర్వోక్తస్య వేదభాష్యాఽనుదాహృతత్వ

మ తస్మిన్ తేనంచ నీనుత్తమర్థకరి గాజాలనిహో నిన్యూది యధికంజని యెంచ
 దగును. ఈ నునువాకమందు సృష్టికర్తమనును గూర్చిన యొక గాథ యీ క్రిందివిధమున
 జిత్రీంప బడియున్నది, 'ప్రపంచమంతయు నీరూపములేక నొకానొకప్పుడు జలమయ
 మైయుండెను. అందు సృష్టికర్తయగు ప్రజాపతియొక్కడొక్క తామరయాకునం
 దుద్భవించెను. ఆతని మనసునం దొక చిత్రమగు కోరిక గలిగెను. ఈజలములనుండి చి
 త్రవిచిత్రరూపమగు నామరూపములు గల సృష్టిని జీయవలయుననుటయే యాతని
 కోరిక యనవచ్చును. ఇట్లు సంకల్పించి యాసృష్టికర్తానము నెరుంగుటకై కొంతవఱపు
 తపంచాచరించెను. ఆవల నాచింతనము నందొక యాపూర్వమగు ననుభూతము గలిగి యా
 తడు పరమానందముచే నొక్కమారు పులకొందితుడయ్యెను. పులకిత గాత్రుడగు నా
 ప్రజాపతి మానసమునుండి యనేకులు ఋషు లుద్భవించిరి. అందు అరుణులు అనగా
 తేజస్వంపన్నులును కేతువులనగా మహాఘోషాల కిందరకను ఆదర్శప్రాయులును, వాత
 రశనలు అనగా దిగ్వానసులును, అనసులు అనగా పాపరహితులునగు వారలు వైఖా
 నసులయిరి. ఇచ్చటి యరుణ కేతు వాతరశన శబ్దంబులు ఆయా మహాఘోషాలకు రూఢ
 ములగు పేర్లని నునుట యుచితముగాదనియు పైతీరున నర్థము న్నాయమనియు సం
 ప్రదాయమై యున్నది. మరియు నీ యరుణాదిశబ్దములకు చుక్కని యర్థములు వణిక్
 పబడినవి, ఆరుణులు = తేజస్వంపన్నులు' ఆనియు, అరుణులు సూర్యోదయమున కంటె

మా పాద్యమానాః పూర్వోక్తార్థం నాభినస్తన్తి. నైతే కృతకృత్యా భ
వన్తి యదయమగ్ధో న భాష్యవిరుద్ధః. భాష్యానాహుధత్వం హీ న భా
ష్యవిరుద్ధం మస్య తేన సౌ భాష్యకారాః కరరరవేణా ముమర్థమఖండ
యన్తు. వైకరేమిత్యే నోపాపాదయ్యదీయం భాష్యవిరుద్ధస్సన్తి.
తథాభ్యుపగమేసి భాష్యకృత్వ విశేషేణాదరః పరమధ్వరీద్రేసి
రాజాభ ఇతి ప్రాచామేవ సంప్రదాయం శరణం యామః. “యేనా
లూ, తే నాభిభూత్యా” ఇత్యుగితం. అథ నా భ్రమప్రమాదాది నిరాసా
మైకత్ర సహపతితానాం వాక్యానాం సహచారావన్యాసః. ౧. శ్రుత్య
చిరముదాహరణి వైఖానసమితి ఇయమసి తైత్తిరీయా శ్రుతిః. చతుర్థ
కాండే పర్వతే. “వైఖానసం విభుసా ఋషిణా నృప్సా సామేత్యర్కః
విభునా మంత్రాణాం ప్రప్త్యైత్యశితయ ఉచ్యతే” అన, అత్రాపి సామూహం

భూమి అనునది స్థలమునను అట్లే అక్షరభూమి అనునది భగవానుడర్చనా
విమై వరదలచటం మంగు వానియర్చనమును జేయు నుద్ధరించిన వారలు అనియు,
అరుణులు = నర్మసింగంధంయులగు దేవషికా పితృబులుగముల నుండి విముక్తులైన వారలు.
నియు అర్థము. ఇట్లే భవజనుర్యామనుగు కేతుశబ్దము గరుడభవజాది శబ్దంబులంగు చి
హ్నుపర్యామనుగుగ నర్థమిచ్చు మండటచే కేతకః అని నంతట నర్థులగు ఋషుల
లోయ అభిజనకృష్ణాంగులయగు గుహానాథులనియు, భవజములగు లె రమతమదః
ప్రభావాతి శయంబులన నందరలోనున్నత స్థానము నామించిన వారలనియు, భవ
జనులెట్లు తమ స్వామిభూతులగు ప్రభులయొక్క ప్రతాపయశః ప్రభృతులకు బో
ధకములూ అట్లు స్వామిసేవ మహత్త్వముచే భగవత్కామోత్కాశబోధమునను సౌ
తుభూతులనియు నర్థము. ఇట్లే వాతరశను అనిన నిస్సంగులనియు బోధమగుచున్నది
ఈయరుజాది పదముల ప్రాశస్త్యమును వైఖానస పదమునకు విశేషణములగుటచే వాని
యర్థము వివరించుటయు నిచ్చట ప్రకృతమై యుప్పుచున్నది. అవల యేనఖాః అను
పదమును విచారితము. ఖం అనగా యింద్రియము, యింద్రియశబ్దముచే యింద్రియ ప
రాధీనత్వము లక్షితమగు చున్నది. త దన్యార్థకమగు కారముచే నఖిశబ్దమునకు యింద్రి
యపరాధీనులు గానివారనియు దుష్టములగు నింద్రియములు లేనివారనియు నొక యర్థ
ము. నఖాః అనుచోట నకారమునకు మందోక యకారము ప్రత్యేకము జేయబడి

ప్రస్తావే పరంపరయా విఖనసో ద్రష్టుర్మహిమా కథ్యతే. ౨. కాత్యాయనోపనిషది చ:- మహాపితృభ్యు తరతమభావప్రస్తావే ప్రకృతే నిష్కామకామాహృధేతి. పంచ ఋషయః. పంచ సంఖ్యాకా మునయస్తత్ర గణనీయా ఇత్యర్థః. యథోత్తరత్ర వక్ష్యతి. “పుత్రా విఖనసా స్మప్తౌ వర్తంతే బహవోఽధునా, తేసాం విఖనసో ముఖ్యా మునేః పంచ మహా

భుకారస్థానమందు భుకారంబును పతియింప బడదగును. తానిచే తా మావిగ్భరించిన తే వెనుక భగవదేకాన్తత్యముచే సర్వేంద్రియములచేతను వానికైకగ్యమునందే పరాయణులై యుండుటచే సంపితప్రారబ్ధకర్మముల నాశమును జెంది యుత్తరాశ్రమములు సంశ్లేషింపబడిన వాతలని జేరొక యర్థము. మరియు వైవిధ్యముననే ఆనఘా అనురూపమును జెందించి వైఖానసాః అను పదమునకు విఖనసునిచే ప్రణీతంబగు నూత్రకాస్త్రముల ననుసరించి కారీర కర్మములను జేయు వైఖానసులని యర్థము జెప్పి యీవిధంబగు నరుణ కేతు వాతరశ న శబ్దవాద్యులును నశములునగు వారులు వైఖానసులూత్రాధ్యేతతైరని యర్థము జెప్పట జేరొకపక్షము. ఈతెరంగున ననేకప్రమాణసహితంబుగ శ్రీశ్రీనివాసమఖి శ్రీవేంకటాచార్య వేదాన్తదేశిక ప్రభృతులు వైఖానసి వ్యాఖ్యానము జేసి యుండటచే విస్తరమాగ్రంథములందు జూడదగును. ఇచ్చట కొందరు వైయర్థము వేదభాష్యములందు పశీకంపబడనంగున నాప్రకారము భాష్యవిరుద్ధమని యనియెదరు. వేదభాష్యములం దీయర్థము గాన రానంత మాత్రమున నిశ్చయి వేదభాష్యవిరుద్ధమని జెప్పట సమంజసము కాదు. ఈయర్థము వేదభాష్యములందు ఖండనమండనములతో నిరూపింపబడక పోయినప్పుడు సమీచీనమగు నర్థము వారలకు మృదఘంగమ మే కాగలను. అది యట్లుంచి భాష్యకర్తయేయగు మఖీంధ్రులవా రుపపాదించిన పరిపాటిని భాష్యాన్తర విరోధము బాధింప బాలదనుటయే యిచ్చటి ప్రధాన సమాధాన మనదగును. ఇచ్చట యేబాలాః లేవాలఖిలాన్తః అను వాక్యము లధికముగ బయింపబడినవి, లేదా! అసారమగు వేదాశ్రియంను యిట్టి వాక్యములెన్నియో పరియింపబడుచుండుటచే యీ వాక్యము లీ ప్రకరణము నందలి యెవని ప్రత్యక్షజ్ఞు నుడయింపజేయుటకయి సహపత్రియులగు వైరెండు వాక్యములకు చేర్చి పరింపబడినవని తెలియదగినది. ౧. వైఖానసుం పూర్వేహకా అను మొదలగునదియు మరియొక స్థలందులని తెలియఁగ్రతియై యున్నది. విఖనసునిచే జెప్పబడిన సామము ఆనమయమందు ప్ర

షకాయః, కాశ్య పోత్రి భక్త్యగురహం శిష్యా బోధాయనస్తాధేతి తే
 ౭మీ సంచ ఋషయః ప్రధానాః. అత స్తత్ప్రాధాన్యే మహత్త్వే చ
 కారణముచ్యత్యతీ వైభాసమితి. తేషాం తథాక్షే తైరనుష్ఠితం వై
 భాససం వైభాససమితమేవ భవతి హేతుర్భవతీత్యర్థః. కిమిదం వైభా
 ససం నామత్యాహ వైభాసస ఇతి. వైభాసస ఇతి ప్రసిద్ధః కశ్చిద్భగ
 వన్ప్రాసస సుహృతో ఋషిః, స్వనామా ప్రసిద్ధం వైభాససమితి శ్వా
 తం మరీచ చ స క్రవ ర్తముత్తేత్యర్థః. కోఽయం వైభాససఋషిర్నామే
 త్యాహ బ్రహ్మణ ఇతి. వైభాససో విఖనా ఋషిర్బ్రహ్మణ శ్చతుర్ముఖ
 స్యాయుషం ప్రాణస్ భవతి. విఖనా ఋషిరూపేణావతారా త్వాప్నో
 బ్రహ్మైవానఘోదీత్యర్థః. యః బ్రహ్మణః పరబ్రహ్మణ ఆయుషమా
 త్మాఽపిభవతి. చోఽప్యర్థకః, ఆయుషుక్ష్మతాజస్త్యాం ఛాండసం
 ఛాండోగ్య ఇతి. ఉపనవని, ఇయం శ్రుతిర్ముదితోపనిషతోక్తేషు న
 దృశ్యతే. పరం చ శ్రీనైబావసమాతే ముత్రప్రశ్నాఽష్టకే చ పర్యతే.
 ఆయుర్మర్కః. వహనాం చతుష్పదాం మధ్యేధేయః, సురాణాం మధ్యేఽది

శంసింప బడియున్నదని యింపితి తాత్పర్యము. దీని వలన విఖనసుడు మంత్రద్రవ్యయ
 ని చెప్పబడుటయే గాక విఖనసునిచే యుక్తమగు సామయ్యొక్క ప్రాశస్త్యముచే
 వైభాససమునిప్రాశస్త్యము చెప్పబడు చున్నదని భావము. ౨. కాత్యాయనోప
 నిషత్తునందును ప్రమాణముపన్యసింప బడుచున్నది, ఇచ్చట మహాఘోలలో తారకవ్య
 భావము శంకింపబడి అందు యేవురు ముఖ్యులని శ్రుతి చెప్పచున్నది. ఈయేవుర
 యొక్క నామములను స్పష్టముగ మరీచి మహాషియే వైభాగమున నీమధ్యా
 మనందే యిట్లు చెప్పచున్నారు. విఖనసునిచే సృజియింపబడిన వార తెందశో విఖన
 సప్రత్యులుగలరు. వారలలో ముఖ్యులు ఆయిరుగురు. కాశ్యపుడు, ఆత్రి, భృగువు, శే
 ను (మరీచి) బోధాయనుడు నను నైదుగురము మూత్రమే యగుచున్నారు. అని చెప్ప
 బడినది. ఈ యైదుగురను వైభాసస మతము నవలంబించుటయే యిట్టి ప్రాధాన్యమును
 ప్రాప్త్యమును గలిగియున్నది. వైభాసస మతమనగా విఖనసుడను మహాషిచే ప్రవ

తిః, ఋభూణాం సృష్టికర్తృణాం మధ్యేబ్రహ్మచతుస్కృణః. ఋసీణాం మనసశీలానాం మధ్యే విఖనాశ్చ ప్రసస్యంత ఇతి. ౪. సీతోపనిషది వైఖానసఇతి, వైఖానసో వింఛః, అథనా లిన్నామూ ఋషిః తదుద్దేశేన పూర్వమగ్రే విష్ణుర్వాణీ శ్రుతికూపా సముద్భవే రుదభూత్. భూతేవిజ్. భగవాన్ ప్రథమం విఖనసే శ్రుతిః ముపాదితదిత్యర్థః, యథోక్తం హరితేన “విష్వక్సేనాయ ధాత్రే చ సుప్రోక్తం పరమాత్మనాఽష్వక్సేనేన సంప్రోక్త మేతద్విఖనసే పురా, భృగోః ప్రోక్తం నిఖనసా భృగుణా చ మమేరిత”మితి, అయచార్థః. విష్వక్సేనాయ సేనేదాయ, ధాత్రే బ్రహ్మణే చ యత్కాలాస్తరే సంప్రోక్తం గ్రంథజాతం తదేతత్పురా ప్రథమం విష్వక్సేనేన విష్ణునా “వీతాంబరోఽచ్యుతశ్శాశేఽష్వక్సేనో జనార్దన ” ఇతి కోశః

తీర్థపక్షేనుబదిన యోగ మతము. విఖనసుడనగా బ్రహ్మయొక్క. రూపాంతరము లేక భగవద్గూఢన సంజాతుడగు చతుస్కృణుడు అని యాభ్యుత్థానము. 3. చతుస్త్వత్తులలో ధేవును, సురులలో నవతియు, సృష్టికర్తలలో బ్రహ్మయు, మురులలో విఖనసుడను ఉత్కృష్టులని వైఖానసార్థము. ఈవ్యాఖ్య ముద్రితములకు ఛాందోగ్యపరిషత్కోశములందు అనుపపక్ష పోయినను సంప్రదాయ పరంపరలో భాష్యకౌరులాదిగ పఠించు చుండుటచేతను శ్రీమూత్రమంగును మంత్రప్రక్షాప్తమందును గూడ వినియోగింపబడియుండుట చేతను ప్రక్షిప్త శంకా కలంకము గలుగజాలరు. ౪. సీతోపనిషత్తునందును విఖనసుడ కాదియందు విష్ణుచే శ్రుతియుపదేశింప బడినదని చెప్పబడినది. ఈయంశమే ఆచార్యపరంపరా ప్రస్తావనయందు హరితునిచే జెప్పబడినది. విష్వక్సేనునకును బ్రహ్మకు సుపదేశింపబడిన యీ యుగము ఆంధ్రులకు భగవానునిచే విఖనసుడకుపదేశింప బడియుండెను. అని చెప్పబడెను. సీతోపనిషత్తు విశేష భాగము వైఖానసుమహిమను చెప్పచుండటచే అందిలి గ్రంథచంతయు నిచ్చట ప్రసూగించుట గ్రంథ విస్తరమగును, గావున నావిస్తరము మాచే జెప్పబడిన సీతోపనిషద్వ్యాఖ్యానమందు చూడవచ్చును. ౫. శ్రుతి యైనవేళుక యాగ్యవేళిః శ్రుతి యదహరింప బడుచున్నది. ఆశ్చర్యము, కశిబగోవులు, తులసి, విఖనసుడు యీవల్లువురును నామ ప్రేములు, ఆం

చత్వారో మత్ప్రియారాజం స్తేషాం వైఖానసోపరః. ౧౦
 వైఖానసా మమ సుతా దాసాశ్చాన్యే మహీతలే
 మత్స్వత్రాణాం న చిహ్నాని దానాశ్చిహ్న సమన్వితాః. ౧౧
 వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భాన్వైష్ణవజన్మనాం
 అహమేవ స్వయం గర్భే మన్మద్రూపా ధారయామితాం. ౧౨
 అగమే “అజ్ఞానాద్భ్రలోభాద్వా మోహాద్వా పరపీడనాత్
 తప్తముద్రా భవేద్యస్తు స్పృహం నానాకరి కేశవం.

విఖనసే ప్రోక్తమితి. విస్తరస్వస్మదీయే సీతోపనిషద్వివరణే ద్రష్టవ్యః.
 గి, స్మృతిముదాహరత్యాశ్వమేధిక ఇతి. వైఖానసో విఖనస్సూత్రాను
 స్థాతా. అత్రాపి సంగతిః పూర్వోక్తనయేన బోధవ్యా. ౧౦. వైఖాన
 సానాం సర్వేషాం హేతుమాహ వైఖానసా ఇతి. ౧౦౪. ప్రసంగాత్పు
 త్రదాసయోగసాధారణం వ్యవచ్ఛేదకం శర్మమాహ మదితి చిహ్నం
 చార్థాచ్ఛంభవక్రాదిభి స్తప్తైః కృతం. ౧౧. భగవచ్ఛిహ్నస్య తప్తము
 ద్రాడేః కథం తేషు వ్యాప్యత్తిరిత్యాహ వైఖానసానామితి. సర్వేషాం
 వైఖానసానాం విఖనస్సూత్రాణాం గర్భాన్వైష్ణవ జన్మత్వాదహమేవగర్భే

దుసు వైఖానసుడెక్కువ ప్రియుదు. ౧౦. మహీతలమందలి వైఖానసు లందరును
 నానుటలు. అక్కినవారలందును దాసులు. ౧౦౪. నాపుత్రులను తప్తశంఖవక్రాది
 చిహ్నములుండవు. దాసులుదాత్రిమే తప్తశంఖ చిహ్నముల ధరియింతురు. ౧౧.
 గర్భవైష్ణవజాతులగు వైఖానసుల నెందరును నేనే స్వయముగ గర్భమునందే నాచి
 హ్నములను ధరింప జేసెను. ౧౨. అజ్ఞానము, అన్యలోభము, మోహము, పరపీడన
 ముల వలన నెవ్వరు తప్తముగ్రహ భరించునో వాడు భగవానుని బింబమును స్పృశి
 యి, ముటకు గూడ నహంకారుకాడు. ౧౩. వైఖానసగులమందు బరియించి యజ్ఞా
 నముచే తప్తవక్రాది ధారణము జేసికొను వారలు యథావిధిగ మహాకాన్తియను ప్రా
 యుచ్ఛిత్తమును జేసికొనవలయును. ౧౪. వీరలందరును నిరతము దేవద్రవ్యమునే చిహ్న

వైఖానసగులే జాతా అజ్ఞానాత్తప్తధారిణః
 ప్రాయశ్చిత్తం మహాశాంతిం క్రమాదహాన్తి శాస్త్రుతః ౧౮
 ఋషిప్రోక్తవిధానత్వా దేవలత్వం న విద్యతే
 వైఖానసగులే జాతః పంచరాత్రేణ దీక్షితః. ౧౯
 న దీక్షితో న జాతో వై స వై దేవలక స్సన్మృతః. ౧౯౫
 అజ్ఞానాద్వా బలాన్మోహాద్యది చక్రాంకితో భవేత్.
 వైఖానసోఽపి సోఽవద్య స్సన్మృష్టుం నాహాతి కేశవం. ౧౯౫
 ఆచార్యశ్చాలయం చైవ ప్రతిమా బలిపీఠకం
 శరీరమేవ దేవస్య అర్చకస్తు సదాహరిః. ఇతి. ౧౯౫

శిశౌ మన్ముద్రాం ధారయామి సంపాదయామి. ఇతి. ఆగమ ఇశ్య
 ప్యాశ్వమేధికం పదం, జౌచిత్యాత్. వైఖానసాద్యాగమ ఇత్యర్థః. అజ్ఞా
 నాదిత్యాదేభ్యః ప్రాగుక్తః. ౧౮. తేషాం నాస్తరీయకతయా దేవ
 ద్రవ్యోపజీవిత్వేన దేవలకత్వ దోషమాశంక్య పరిహరతి ఋషిప్రోక్తేతి.
 ౧౮౫. దేవలకం స్వయం లక్షయతి వైఖానసగుల ఇతి. ౧౯౫. తప్తము
 ద్రా భవేద్యస్యేతి ప్రాగుక్తమేవ దాధాన్యయాఽథాంత రేణోపన్యస్య
 జ్యోజ్ఞానాదితి. అవన్యో నింగ్యః “అవద్యపణ్యేత్యాదినా నిపాతః. ౧౯౫
 భగవద్పరివారమథ్యేఽర్చకస్య ప్రాధాన్యం ప్రస్తాత్యాచార్య ఇతి.

చుండుట వలన నితరులకు వలె పీఠలకును దేవలఃత్వమును దోషముండుటను శంకింప రా
 దు. అట్టి దోషము ఋషిప్రోక్తములగు విధానములచే అర్చనము జేయువారలకు యెం
 తమాత్రము సంభవింపజాలదు. ౧౮౫. మరియు దేవలకులనగా వైఖానస గులమందు
 జనియించకను పంచరాత్రశాస్త్రముచే తప్తముద్రాది దీక్షను బొందకను ఆలయముల
 లోను గృహములలోను భగవాను సన్నిధి వారలు మాత్రమే ఆగమన్నారు. ౧౯౫.
 అజ్ఞానముచేతగాని బలవంతులముచేతగాని మోహముచేతగాని వైఖానసు దొకవేళ తప్త

ఓం అమరేంద్రదాయ సమః.

సుమేధో ధర్మవర్ధనాయ

జ్యేష్ఠజ్ఞాయ

పుండరీకాయ

త్రైపుగాంధ్య సమ్రాజాయ, రం

జితేంద్రియాయ

సుప్రదాయ

అప్రమేయ ప్రతాపనాయ

అబ్జహస్తాయ

రమాపుత్రాయ

మృగచక్రాంబరాయ

అచ్యుతాయ

పద్మాద్భవాగ్రజాయ

ముఖ్యాయ

ధృతి దండకమండలవే. ౧౦

వైఖానసాగమనిధయే,

నైకగూపాయ

నిరంజనాయ

గర్భచక్రాంకితాంధారాయ

శుచయే

సాక్షు ప్రకాశనాయ

యోగబ్రహ్మణే

పరబ్రహ్మణే

సరామయ తపోధనాయ

మాధవాంఘ్రిసరోజాత పూ

జాహృత్ శ్రీచతుర్భుజాయ

అనఘాయ

భగవతే

ఓం విష్ణవే నమః

విజయనే

సిత్య సమ్రాజాయ

విరాజ్మానస పుత్రాయ

శంఖచక్ర ధరాయ

పరాయ

శ్రోధఘ్నే

శత్రుఘ్నే.

20

దృశ్య బ్రహ్మహవిజ్ఞే

అర్చనార్థినాయ

కామఘ్నే

ధర్మకృతే

ధర్మవిశేష్టాయ

శాశ్వతాయ

శివాయ

అవ్యయాయ

సర్వదేవేశాయ

అచింత్యభయ నాశనాయ

భోగీంద్రాయ

భోగపురాయ

అదిదేవాయ

మహాత్మకాయ

వైఖానసమునిశ్రేష్ఠ నిధయే

కాంచనాంబరాయ

నియమాయ

సాత్త్వికశ్రీదాయ

తారకాయ

శోకనాశకాయ.

౩౦

ఓం అర్చనామ యోగీశాయ

శ్రీధరాయ

అర్చిశ్శుభాయ

మహాతే

ముక్తిదాయ

పరమైకాంతినే

శ్రీవిధయే

శ్రీకరాయ

శుభాయ

చంద్రికాచంద్రధవళ మంద

హాసయతాననాయ ౧౦౦

విఖనసాయ

విఖనసే

మునిపుంగవాయ

దయాళవే

సత్యభాషిణే

సుచూర్తయే

ఓం దివ్యమూర్తిమతే నమః, ౧౦౧

ఇతి శ్రీ విఖనసాష్టోత్తర శతనామావళిః.

మరీచిప్రోక్త త. శసంహిత యందు

ఉపోగౌతభ గమను

ప్రథమభాగము.

సంపూర్ణము.

శ్రీ

—ॐ—

